

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Rigorózní práce

Znalecké dokazování

Expert Evidencing

Konzultant: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Zpracovatel: Mgr. Radka Pokorná

červen 2010

Prohlášení o původnosti práce

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

Mgr. Radka Pokorná

Poděkování

Děkuji odbornému konzultantovi mé rigorózní práce, Prof. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, CSc., za odborné vedení a konzultace při zpracování této práce.

Obsah

Seznam použitých zkratk.....	6
Seznam klíčových slov.....	7
Úvod.....	8
1 Obecně o důkazech.....	12
1.1 Historie dokazování a znalecké činnosti v trestním procesu na území českých zemí.....	12
1.1.1 Feudální proces.....	12
1.1.2 Proces v době stavovské.....	13
1.1.3 Proces v absolutistické monarchii.....	14
1.1.4 Procesní právo v moderní společnosti.....	15
1.2 Dokazování v platné právní úpravě.....	16
1.2.1 Předmět, rozsah a subjekty dokazování.....	17
1.2.2 Důkazní právo versus důkazní teorie.....	19
1.2.3 Základní zásady dokazování v trestním řízení.....	19
1.2.4 Důkazní prostředek, resp.důkaz.....	26
1.2.5 Rozdělení důkazů.....	27
1.2.6 Průběh dokazování v jednotlivých fázích trestního řízení.....	28
1.2.7 Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení.....	31
2 Kriminalistická znalecká (expertizní) činnost.....	35
2.1 Historie kriminalistiky v zahraničí.....	35
2.2 Historie československé a české kriminalistiky.....	36
2.3 Úvod do kriminalistiky.....	38
2.4 Vysvětlení pojmu expertiza.....	39
2.5 Znalecké dokazování.....	41
3 Znalci.....	42
3.1.1 Právní úprava.....	42
3.1.2 Pojem znalec a způsobilost být znalcem.....	44
3.1.3 Obory znalecké činnosti.....	47
3.1.4 Komora soudních znalců ČR.....	48
3.1.5 Jmenování a odvolávání.....	49
4 Postavení znalce v trestním řízení.....	52
4.1 Přibrání znalce.....	52
4.2 Důvody pro vyloučení znalce.....	55
4.2.1 Odepření podání znaleckého posudku.....	55
4.2.2 Podjatost znalce.....	56
4.2.3 Neformální námitkové řízení.....	56
4.3 Činnost znalce.....	58
4.3.1 Příprava posudku.....	59
4.3.2 Vypracování posudku.....	61
5 Provádění důkazu znalcem.....	63
5.1.1 Účast znalce a zajištění jeho účasti.....	63

5.1.2 Výslech znalce.....	63
5.1.3 Hodnocení znaleckého posudku.....	65
5.1.4 Vady znaleckého posudku.....	65
6 Znalecký posudek.....	67
6.1 Odborné vyjádření.....	67
6.1.1 Komparace se znaleckým posudkem	68
6.1.2 Odlišnosti ve vztahu ke znaleckému posudku.....	69
6.1.3 Tzv. předběžné vyjádření	72
6.1.4 Zhodnocení problematiky	73
6.2 Znalecký posudek.....	74
6.2.1 Vysvětlení pojmu	74
6.2.2 Náležitosti znaleckého posudku	74
6.2.3 Znalecká pečeť a znalecký deník	75
6.2.4 Členění znaleckých posudků a jejich využití v trestním řízení.....	76
6.3 Znalecký posudek vyžádaný stranou podle ust. § 110a trestního řádu	80
6.3.1 Úprava problematiky před novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb.	80
6.3.2 Úprava problematiky po novele provedené zákonem č. 265/2001 Sb., s účinností... k 1.1.2002.....	83
6.3.3 Zhodnocení problematiky	83
6.4 Posudek ústavu	84
7 Znalečné	86
7.1 Právní úprava.....	86
7.1.1 Odměna znalce	86
7.1.2 Odměna ústavu	87
7.2 Řízení o znalečném	87
8 Znalecká činnost – komparace se zahraničím	88
8.1 Slovenská republika	88
8.2 Spolková republika Německo	92
8.3 Anglosaská právní kultura – Spojené státy americké.....	93
9 K nepřijatému návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 36/1967 Sb.,..... o znalcích a tlumočnících, ve znění zákona č. 322/2006 Sb.	94
9.1 Důvody navrhovaných změn vs. současná právní úprava.....	94
9.2 K jednotlivým bodům navrhované právní úpravy.....	95
9.3 Shrnutí	105
10 Znalec z oboru zdravotnictví, odvětví soudní lékařství	107
10.1.1 Historie soudního lékařství.....	107
10.1.2 Soudní lékařství.....	108
10.1.3 Případy manželů Stodolových.....	110
10.1.4 Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 7 k problematice činnosti..... soudních znalců z oboru zdravotnictví.....	114
11 Závěr.....	118
12 Cizojazyčné resumé - Summary	123
13 Použitá literatura	126

Seznam použitých zkratek

DNA - deoxyribonukleová kyselina.

FN - fakultní nemocnice.

NSZ - Nejvyšší státní zastupitelství.

OSŘ - zákon č. 99/1962 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Sb. rozh. tr. - judikát uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek - část trestní.

sp. zn. - spisová značka.

tr. poriadok – z. 301/2005 Zz., Trestný poriadok.

tr. řád - zákon č. 142/ 1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

tr. zák. – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (účinný od 1.1.2010).

přest. zák. – zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, v platném znění.

UP - Univerzita Palackého.

Úmluva - Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
(Sdělení FMZV č.209/1992 Sb.).

Ústava - Ústava České republiky ze dne 16.12.1992 (ústavní zákon č.1/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

ÚS - Ústavní soud ČR.

vyhl. o zn. a tl. - vyhláška č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů.

zák. o zn. a tl. - zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, v platném znění.

zák. mládeže - zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

Z.z. - zbirka zákonov Slovenskej republiky.

Seznam klíčových slov

Dokazování (probation)

Důkaz (proof, evidence)

Znalec (expert)

Znalecký posudek (expertise, expert's opinion/report)

Úvod

Cílem dokazování v hlavním líčení je zejména náležitě zjistit, zda událost, pro kterou byla státním zástupcem podána obžaloba, se skutečně udála, jakým způsobem a kdo ji spáchal. Vzhledem k tomu, že se jedná o událost, která se stala v minulosti, nemohou se s ní orgány činné v trestním řízení seznámit přímo (tj. tak, že by událost samy pozorovaly). Musí proto použít jiných zprostředkujících skutečností, které mohou danou událost zpětně objasnit. Zjištění všech okolností důležitých pro rozhodnutí se děje pomocí dokazování. Na kvalitě dokazování záleží rozsah a správnost skutkových zjištění, což zásadní měrou ovlivňuje právě konečné rozhodnutí ve věci. Dokazování musí směřovat ke zjištění události tak, jak se skutečně stala. Slovy zákonné úpravy, měl by být zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro rozhodnutí.

České trestní právo procesní využívá celé řady důkazních prostředků. Jedním z nich je znalecké dokazování, resp. znalecký posudek vyžádaný za situace, kdy je k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí a pro složitost posuzované otázky nepostačuje odborné vyjádření. V takovém případě orgány činné v trestním řízení přibírají do řízení znalce, a to opatřením.

O současné České republice se někdy v právních kruzích hovoří jako o státu soudních znalců. Je tomu tak mimo jiné proto, že o řadě důležitých rozhodnutí správních i justičních orgánů fakticky rozhodují znalecké posudky, kdy názor znalce může rozhodnout (i když v poslední fázi stejně záleží na soudu, jakou váhu mu přisoudí), jestli dítě skončí v péči matky nebo otce, jakou hodnotu má sporná věc, zda byla osoba v době spáchání trestného činu schopná rozpoznat nebezpečnost tohoto činu pro společnost a dokonce o tom, zda určitá osoba skončí ve vězení či nikoliv. Znalecké posudky jsou v České republice součástí mnoha právních sporů a znalců v nejrůznějších oborech a odvětvích u nás působí celá řada. V poslední době se proto stále častěji začíná hovořit o tom, že využití soudních znalců v ČR už přesahuje únosnou mez a že reálný vliv těchto osob neodpovídá roli, jakou jim český právní řád přisuzuje.

Příčin, proč tomu tak je, existuje několik, zejm. pak skutečnost, že roste právní regulace nejrůznějších oblastí a realita, kterou právo upravuje, se stává stále složitější. Seznam znaleckých oborů dokonce ne zcela odpovídá soudobým potřebám. Orgány činné v trestním řízení nemají dostatek znalostí a musí proto spoléhat na objasnění odborných otázek ze strany soudních znalců z nejrůznějších oborů a odvětví. Nezřídka je problém natolik složitý, že ani po přibrání znalce do řízení není zcela jasné, na co se ho mají příslušné orgány

ptát. Na druhou stranu jsou často znalci dotazováni na věci, které mají příslušné orgány znát na základě požadovaného vzdělání nebo si je mohou bez větších problémů zjistit či nastudovat. Často je tak znaleckým posudkem suplováno obstarávání podkladů a důkazů pro rozhodování. Mimo to se v řadě případů setkáváme se situací, kdy se příslušný orgán snaží přenést zodpovědnost za vlastní rozhodnutí na znalce. Znalec ze svého postavení nesmí hodnotit důkazy, a ani řešit právní otázky. Velice častým problémem však zůstává, že je k těmto činnostem, i přes zákazy uvedené v trestním řádu, okolnostmi donucen, zejm. pak špatnou volbou otázek jemu v opatření položených. Nezanedbatelnou příčinou je samozřejmě skutečnost, že sami znalci mají zájem na účasti v co největším počtu případů, protože je to pro ně nemalý zdroj příjmů.

Trestní právo procesní hraje významnou roli při odhalování trestné činnosti a kvalita důkazů předložených soudu zásadním způsobem ovlivňuje jeho konečné rozhodnutí. Bez dobře připraveného dokazování nemůže být žádná obžaloba úspěšná. Cílem této práce tak bude snaha o navržení změn a řešení nejpalčivějších problémů v oblasti znaleckého dokazování, které v souvislosti s touto otázkou mohou vyvstat. Práce se pokusí o ucelený a komplexní nástin problematiky, která se může jevit vzhledem k roztržitěné úpravě v několika právních předpisech různé právní síly (zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, vyhláška č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících), jako velice chaotická a pro laickou veřejnost nelogická.

Práce samotná je rozdělena do několika kapitol a podkapitol pro snadnější orientaci v textu a lepší uchopení jednotlivých otázek a okruhů tématu.

V první části se zabývá historickým vývojem znalecké činnosti a jednotlivých důkazních prostředků na území českých zemí, dále důkazním právem v obecné rovině, ale i v kontextu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, to vše pro lepší pochopení jednotlivých pojmů jako je důkaz, předmět a obsah dokazování, základní zásady dokazování, apod. V té nejjednodušší podobě se současně pokusím vysvětlit některé rozdíly mezi expertizou a znaleckým dokazováním, a to v kapitole kriminalistická znalecká (expertizní) činnost.

Jádrem práce je samozřejmě znalec jako osoba nadaná odbornými znalostmi, která splňuje nejen kvalifikační předpoklady, ale prošla i obtížným výběrovým řízením a je ze své funkce hmotně i trestně odpovědná. Znalec zpracovává znalecký posudek na žádost orgánů činných v trestním řízení (a nejen jich) o okolnostech, které se dozvěděl na rozdíl od svědka, až v průběhu řízení. Ve své práci se snaží přiblížit, v jakých oborech a odvětvích jsou znalci jmenováni, zda existuje organizace, jež hájí jejich zájmy a podílí se aktivně na

legislativě upravující znaleckou činnost, jaké náležitosti musí splňovat znalecký posudek, aby mohl být důkazem v trestním řízení, posudky z jakého oboru se nejčastěji vypracovávají, odměňování znalců, aj.

Považuji také za vhodné zmínit se o institutech znaleckému posudku podobným. V první řadě se pokusím o rozbor odborného vyjádření, jež má v rámci trestního řízení stále větší váhu, jelikož novela z roku 2001 stanovila, že se užije přednostně všude tam, kde je potřeba zhodnotit odbornou otázku (vyjma situací, kde tak učinit nelze). Zaměřím se též na nedostatky s touto problematikou spojené a na odlišnosti ve vztahu ke znaleckému posudku. Druhým institutem bude tzv. předběžné vyjádření sloužící jako vodítko k zaměření dalšího vyšetřování násilného trestného činu.

Mojí snahou bude co možná nejstručnější, ale výstižné porovnání úpravy znalecké činnosti před a po novele trestního řádu č. 265/2001 Sb., která byla průlomová v tom směru, že již definitivně začlenila možnost stran trestního řízení znalecký posudek předložit, a postavila jej na roveň znaleckému posudku vyžádanému orgánem činným v trestním řízení za splnění zákonných požadavků.

V jedné z kapitol mé práce porovnávám úpravu znalecké činnosti v České republice s úpravou v několika zemích kontinentální Evropy, jež se mi jevila jako zajímavá a v mnoha aspektech české velmi podobná, ale i úpravu zcela odlišnou té naší, tj. anglosaskou. Cílem práce je zejména komparace se slovenskou právní úpravou, která se v roce 2004 odchýlila v této otázce od úpravy, kterou po rozpadu ČSFR přejala, a vytvořila tak zcela nové znění zákona o znalcích a tlumočnících, a s přijetím nového trestného poriadku též vymezila nově úpravu v rámci trestního procesu, který přináší řadu do té doby neznámých institutů.

Jedna ze závěrečných kapitol mé práce se zabývá zhodnocením připravované, avšak v důsledku politických změn nepřijaté, novely zákona o znalcích a tlumočnících, která měla vstoupit v účinnost k 1.1.2010. Novela měla přinést zejména zkvalitnění práce znalců tak, jak se o tom již dlouho hovořilo nejen v odborných kruzích. Odrazem toho mělo být rozšíření a zpřesnění předpokladů pro jmenování znalců, stanovení přísnějších podmínek pro jejich činnost a pro jejich vyškrtnutí ze seznamu znalců, atp.

Poslední kapitola mé práce je pak věnována znalcům z oboru zdravotnictví, odvětví soudní lékařství, které považuji za jedno z nejvyužívanějších a nejdůležitějších odvětví znalecké činnosti. Česká republika patří mezi „přitevní velmoci“ a ve své práci tuto skutečnost podkládám statistikou. Pokusím se též o případovou studii, a to na základě shrnutí případů manželů Jaroslava a Dany Stodolových, sériových vrahů seniorů, v kontextu s tématem mé rigorózní práce. Tzn. jaký význam pro řízení může mít vadně vypracovaný znalecký posudek

na samém počátku vyšetřování spáchání trestného činu (v tomto případě ještě před zahájením trestního stíhání), a jak (nejen) díky němu (v tomto případě je nutné připomenout, že značný podíl na nesprávném průběhu vyšetřování měly policejní orgány), může být chybný postup v řízení, který ve čtyřech případech skončil odložením věci podle ust. § 159a odst. 4 tr. řádu, jelikož se nepodařilo zjistit skutečnosti opravňující zahájit trestní stíhání.

Problematikou činnosti soudních znalců z oboru zdravotnictví se zabývala ve svém systémovém doporučení č. 7 z července 2008 mimo jiné Liga lidských práv, nezisková organizace, která se zaměřuje na ochranu lidských práv v rozsahu, v kterém tato práva garantuje Listina základních práv a svobod a závazné mezinárodní smlouvy. Cílem tohoto systémového doporučení je přispět k reformě systému soudně znalecké činnosti se zaměřením na činnost znalců z oboru zdravotnictví. Jelikož se tato problematika dotýká předmětu kapitoly mé rigorózní práce, ale i tématu znalců obecně, začlenila jsem výsledky tohoto systémového doporučení právě pod tuto kapitolu.

Svoji práci jsem zaměřila převážně na problematiku a východiska současné právní úpravy, v závěru se ovšem pokusím též o zhodnocení problematiky *de lege ferenda* v souvislosti se závěry (ať kladnými či zápornými), ke kterým jsem při zpracování mé práce došla.

1 Obecně o důkazech

Ačkoliv předmětem této práce je převážně rozbor a popis současné podoby dokazování a znalecké činnosti v trestním řízení a na to navazující návrhy možných legislativních změn, byla by práce neúplná, pokud by neobsahovala alespoň stručný přehled historického vývoje právních úprav předmětné problematiky v českých zemích, včetně jednotlivých důkazních prostředků.

1.1 Historie dokazování a znalecké činnosti v trestním procesu na území českých zemí

Historie zločinu je stará stejně tak jako lidstvo. Odnepaměti existovali jedinci, kteří se dopouštěli společensky nežádoucích jednání, ohrožovali vztahy ve společnosti porušováním nejprve nepsaných, později psaných obecně závazných pravidel chování. Násilí, krutost a na druhé straně i snaha takovému jednání zabraňovat existovaly ve všech etapách lidského vývoje, tedy i v dávných dobách. Měnily se pouze metody spáchání zločinů, jež reagovaly nejen na změny společenského vývoje, ale zejména vývoje technického a vědeckého.

Nejstarší zmínky o existenci dokazování na našem území spadají do období 4. až 8. století, kdy se vina a nevina dokazovala obyčejovými řády Slovanů.

1.1.1 Feudální proces

Řízení soudní a jeho pravidla se v Čechách vyvíjela po celá staletí ve formě obyčejového práva. Čeští panovníci tak mohli ovlivňovat praxi soudů jen stěží. Nejstarší české právo nerozlišovalo mezi sporným či nesporným řízením, ani mezi procesy ve věcech majetkových či trestních. Proces měl povahu soukromoprávní (iniciativa k zahájení řízení ležela zcela na soukromé osobě, poškozeném či jeho příbuzných). Útok proti určité osobě byl brán za soukromou záležitost mezi napadeným a škůdcem, ne však jako útok na veřejné zájmy. Proces této doby se vyznačoval zásadou akuzační, obžalovací - tzn. zásadou, že řízení mohlo být zahájeno až po podání žaloby („kde není žalobce, není soudce“) a zásadou formální pravdy, proto nebylo nutné zjišťovat materiální pravdu za pomoci znaleckého posudku. Dalším charakteristickým rysem byla veřejnost řízení, ústnost jednání (nebyla přípustná ani

svědectví v písemné formě - důvodem byla jistě skutečnost, že středověká populace byla negramotná) a zásada projednací.

V důkazním řízení té doby měly hlavní úlohu ordály – tzv. boží soudy (iudicium dei), které převažovaly v českém procesu až do konce 14. století, kdy je zakázal tehdy ještě markrabě Karel a pražský biskup Arnošt z Pardubic.

Ordál je iracionální důkaz, kterým strany za použití přírodních sil s odvoláním na síly nadpřirozené (v křesťanské éře na Boha) dokazovaly pravdivost svého tvrzení.¹ Nedokazoval se skutkový stav, pouze vina. Důkazy měly subjektivně - formální povahu.

Historie ordálů spadá do starověké Mezopotámie a Indie. Na území českých zemí měl díky církvi křesťanský ráz a z katolického kněze, který byl zástupcem Boha při provádění ordálů, udělal hlavní postavu celého dokazování. Provinění bylo proviněním se proti Bohu, porušením božího přikázání, pachatel byl považován za hříšníka a podle Tomáše Akvinského a jeho učení O zločinu a trestu měl mít pro něj trest odstrašující účinky.

Pokud se pravda zjišťovala pomocí vyšší moci, soudce již dále nezjišťoval objektivní pravdu, pouze dohlížel na dodržování procesních pravidel. Bůh tedy rozhodl a soud pouze konstatoval výsledek, který nesměl být zpochybňován, šlo by o urážku Boha (tzv. blasphemia), což byl trestný čin stíhaný z úřední povinnosti. Na našem území se prováděly převážně ordál vody, rozžhaveným železem, soudním soubojem (pocházel z krevní msty) a přísaha. Vedle těchto ordálů se již postupně objevují důkazy listinou a osobní svědectví. V 13. století se již také poprvé vyskytují odborné posudky, které prováděli zkušení notáři za situace, že bylo podezření z falšování listin. Výjimkou není ani přibírání lékařů – znalců, a to v případech, kdy bylo nutné ohledat mrtvolu nebo určit jak určitá osoba zemřela. Tyto osoby však neměly postavení znalců jak je známe dnes, ale vystupovaly jako svědci. Důkaz znalcem nebyl znám.

1.1.2 Proces v době stavovské

V tomto období se uplatňuje celá řada souborů procesních norem (proces v Čechách a na Moravě byl jiný než ve Slezsku a Lužici; někde platilo městské právo, které bylo méně formální, jinde zemské - konzervativní a formální i v důkazním řízení). Společnými prvky této doby jsou zásada veřejnosti a ústnosti.

¹ Malý, K.: České právo v minulosti. 1.vydání. nakladatelství Orac, Praha, 1995, str. 53.

Toto období přineslo s sebou rozvoj dalších důkazních prostředků jako byly např. zemské desky jako nevyvratitelný důkaz, listiny a svědectví, kdy byla vyžadována osobní přítomnost svědka, ohledání na místě, přísahy v podobě čestných prohlášení, zvláštním důkazním prostředkem bylo také znalecké dobrozdání (např. posudek stavitele či porodní báby, zda určitá žena porodila dítě)², u městských soudů byla také používána tortura - tzv. právo útrpné, při kterém bylo za použití fyzického násilí vynucováno přiznání obviněného, zejména z nižších vrstev (např. tortura natažením na žebřík, psychickým nátlakem či skřipcem).

O uložení tortury soudce rozhodoval rozsudkem, vůči kterému bylo možné se odvolat. Vyznání vynucená na mučidlech byla zapisována speciálním písařem - tzv. krevním - do knih zvané smolné nebo černé. Tortura se svojí povahou blíží formální důkazní teorii. Byla zrušena roku 1776 - převážily zejména důkazy svědectvím a doznáním.

1.1.3 Proces v absolutistické monarchii

Období 16. - 18. století je příznačné sjednocováním norem procesního práva z různých právních řádů a upouštěním od práva obyčejového, které je nahrazeno právem psaným, jehož tvorba je zcela v rukou absolutistického panovníka. Až do 18. století není stále formálně rozlišováno mezi civilním a trestním řízením. Došlo ke změně z obžalovací zásady na inkviziční proces (vyhledávací), u něhož je zcela zřetelné ovlivnění právem kanonickým a recipovaným právem římským. Soudce je již odborníkem na právo, který ve službách státní moci (panovníka) vykonává soudní pravomoc. Od Obnoveného zřízení zemského (1627) došlo ke změně některých procesních zásad, kdy trestní proces již zcela ovládá zásada oficiality, tj. povinnost úředníků zahajovat řízení bez návrhu soukromého žalobce. Dalším velmi důležitým krokem byla změna na písemný a neveřejný - tajný proces (soudce rozhodoval na základě psaných důkazů, které nashromáždil).

Došlo k systematizaci důkazních prostředků, byla jim přidělena předem stanovená hodnota a soud byl pak tímto vázán, nepřipouštělo se volné hodnocení. Postupně s kodifikací práva (Hrdelní řád Josefa I. z roku 1707, Hrdelní řád Marie Terezie z roku 1768, Obecný řád kriminální Josefa II. z roku 1788 a v neposlední řadě v roce 1803 Rakouský trestní zákoník)³ dochází k odstranění přežitků z období feudálního procesu.

² Bílý, J.: Právní dějiny na území ČR. Linde Praha, 2003, str. 350.

³ Musil, J.: Některé otázky znaleckého dokazování v trestním řízení a teorie kriminalistické expertizy. Acta

Při stanovování trestů se vychází ze zásady úměrnosti mezi společenskou nebezpečností a přísností trestu. Existuje katalog a úplný výčet trestů, podle nichž se může trestat.

Hrdelní řád Karla V. (*Constitutio Criminalis Carolina*) z roku 1532 obsahoval již ve svých člancích povinnost přibrat v případech náhlých úmrtí chirurga k soudnímu ohledání mrtvoly (pitvy se ještě nekonaly, pouze se prováděla pitva ran), učence z oboru lékařství tam, kde je souzen lékař nebo znalé osoby v případech nutné obrany. Dokazování se odpoutává od zásady formální pravdy, větší důraz je kladen na osobní výpověď svědka a obžalovaného. Znalecký posudek stále ještě není samostatným druhem důkazu, ale součástí soudního ohledání (znalec byl pouze nástrojem v rukách soudce). Tzv. znalé osoby jsou k posouzení odborných otázek přibírány častěji až na přelomu 18. - 19. století.

1.1.4 Procesní právo v moderní společnosti

Právo období 19. a 20. století ovlivňuje hlavně právo rakouské. Procesní právo stojí na zásadě písemnosti, ústnosti a veřejnosti. Dochází k přijetí zásady soudcovské nezávislosti a volného hodnocení důkazů. Roste význam znaleckého posudku. Impulzem proto byla průmyslová revoluce, technický a „vědecký boom“ přelomu 19. a 20. století, humanizace trestního řízení a modernizace společnosti.⁴ Soudce již sám nemůže posoudit odborné otázky na základě svých právnických a všeobecných znalostí. Tuto problematiku začíná řešit teorie a znalecký posudek se stává samostatným druhem důkazu - u nás jej poprvé zakotvil trestní řád z roku 1873 - tzv. Glaserův trestní řád (č. 119/1873 říš. zák.), jež platil do roku 1950. Mimo jiné upravoval též výslech obviněného, výslech svědků, také zákaz výslechu, zproštění povinnosti svědčit a přísahy svědků, ohledání osoby nebo věci movité či nemovité, listinné důkazy, rekognice, konfrontace a kromě znaleckého posudku i výslech znalců, včetně znaleckého posudku veřejného úřadu nebo veřejného ústavu.⁵ Ustanovení o dokazování byla velmi podrobná a na svou dobu pokroková.

Znalecká činnost v 19. století tedy znamenala zásadní změny a znalec zaujímal v dokazování před soudy dominantní postavení, docházelo též k přeceňování znaleckých

Universitatis Carolinae, UK, Praha, 1974, str. 12.

⁴ Straus, J. a kol.: Úvod do kriminalistiky. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 43.

⁵ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 2.přepřacované vydání. Praha: C.H.Beck, 2003, str. 370.

posudků před svědeckou výpovědí, jež byly podle odborné veřejnosti velmi nespolehlivé.⁶ Věcné důkazy si vydobily zvláštní postavení a spolu s kriminalistickou expertizou se staly samostatnou naukou. Vznikají forenzní disciplíny – soudní psychiatrie a psychologie, soudní lékařství a soudní chemie, a dále též řada samostatných druhů expertiz.

Do roku 1914 naše právo ovládá všeobecnost, jeho obecná platnost, výlučnost, rovnost občanů (nepoužívá se již termín poddaný) před zákonem a před soudem.

Nový zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním, převzal úpravu předcházejícího říšského řádu, ale pokud jde o dokazování, zestručnil jej. Docházelo také k porušování zákonnosti řízení trestního pod vlivem třídního přístupu. Za pomoci mučení a tzv. politických procesů bylo vynucováno doznání obviněného a trestní řád se tak stal nástrojem státní moci k potlačování nepřátel socialistického zřízení.⁷ Poté byl ještě přijat trestní řád č. 64/1956 Sb., jež vytvořil v podstatě dosavadní podobu dnešního trestního řádu, včetně dokazování a zásad, které ho ovládají, ale neměl dlouhého trvání.

1.2 Dokazování v platné právní úpravě

Podle ustanovení § 1 odst.1 tr. řádu⁸ je hlavním účelem trestního řízení upravit postup orgánů v něm činných tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. Důkazním právem je souhrn zákonem upravených pravidel a předpisů, jež upravují stádia dokazování a na němž se podílejí subjekty dokazování (viz níže). Musí být zjištěno, zda a jak se událost, která je předmětem daného řízení, udála, zda je nebo není trestným činem a zda ji vykonal obviněný a z jakých pohnutek. Orgány činné v trestním řízení se o této události nedozvídají přímo a vlastním pozorováním, ale nepřímo prostřednictvím skutečností (důkazů), a rekonstruují si tak událost, která se stala v minulosti. Tato duševní činnost je nazývána dokazováním (hlava pátá tr. řádu), jehož cílem je dospět k poznání skutečností (zjištění skutkového podkladu), které jsou důležité pro rozhodnutí.

Při tomto procesu se orgány činné v trestním řízení řídí nejen trestním řádem a zásadami, které ho ovládají, ale také ústavními principy a smlouvami o lidských právech sjednaných na poli mezinárodním, zejména Úmluvou o ochraně lidských práv a základních

⁶ Chmelík, J. a kol.: Místo činu a znalecké dokazování. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, str. 170.

⁷ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 2.přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2003, str. 372.

⁸ zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění.

svobod.⁹ Tím, že byla tato Úmluva přijata podle čl. 10 Ústavy, stává se přímo aplikovatelnou a nejvýše postavenou v hierarchii právních předpisů. Úmluva však dokazování jako takové neupravuje, pouze některé problematické okruhy, a ponechává tak úpravu na jednotlivých státech pro svoji specifickou povahu. Stát a občané též podléhají pravomoci Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku a jeho judikatuře, která pomáhá vytvářet pravidla a hranice úpravy dokazování spolu s právem vnitrostátním. Jako základ spatřuje požadavek práva na spravedlivý proces podle čl. 6 Úmluvy, jehož součástí je zásada kontradiktornosti, právo na rozhodnutí ve věci v přiměřené lhůtě a tzv. rovnost zbraní.

1.2.1 Předmět, rozsah a subjekty dokazování

Předmětem dokazování je určení okruhu skutečností a okolností, které se budou v trestním řízení dokazovat. Konkrétní rozsah dokazování závisí na podmínkách konkrétního případu a na stádiu nebo formě daného řízení. Je však nutné a možné stanovit daný předmět v každé fázi trestního procesu, a to je úkolem orgánů činných v trestním řízení. Dokazují se pouze skutečnosti důležité pro trestní řízení a ty, na kterých přímo či nepřímo závisí rozhodnutí v dané věci, tj. podle ustanovení § 89 odst. 1 tr. řádu například: zda se stal skutek, v němž je spatřován trestný čin, okolnosti popírající nebo nasvědčující spáchání skutku obviněným, okolnosti mající vliv na posouzení nebezpečnosti činu, okolnosti důležité k posouzení osobních poměrů pachatele, okolnosti umožňující stanovení následku a výše škody způsobené trestným činem, či okolnosti, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání.

Tento výčet, jak už jsem zmínila výše, není tedy vyčerpávající. Důležité jsou nejen okolnosti hmotného práva, ale též okolnosti důležité pro postup v řízení (tedy hledisko procesního práva), a v neposlední řadě okolnosti nutné pro posouzení použití odklonů, tj. zvláštních způsobů řízení (hledisko hmotného i procesního práva). Vždy je ovšem nutné dokazovat okolnosti důležité pro posouzení věrohodnosti důkazu a skutečnosti, které mají být ve věci nepřímými důkazy.

Ze zásady *in dubio pro reo* vyplývá, že nestačí nevyvrácené podezření k odsouzení, ale musí být prokázána vina nade vší pochybnost. Doznání obviněného není skutečností, která by

⁹ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících č. 209/1992 Sb.

zbavovala orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat a ověřit všechny okolnosti daného případu. Musí být objasněny všechny podstatné okolnosti důležité pro trestní řízení i za situace, kdy obě strany tvrdí, že se tyto okolnosti nestaly, popř. staly.¹⁰ Český právní pořádek nezná tzv. nepochybné - nesporné skutečnosti (nemusí nebo nemohou být předmětem dokazování - existují ovšem výjimky v ustanovení § 314b odst. 2 tr. řádu v rámci tzv. zkráceného přípravného řízení a při zjednodušeném řízení před samosoudcem ve smyslu ustanovení § 314d odst. 2 tr. řádu). Není možné použít ani tzv. notoriety ve smyslu § 121 OSŘ (notorieta – tzv. skutečnost, která je, byť alespoň místně, známa širokému okruhu osob, i když samozřejmě není potřeba zjišťovat, zda je konkrétně známa každé jednotlivé osobě¹¹). Nelze také dokazovat skutečnosti, o kterých rozhodly jiné orgány a které jsou tudíž závazné i pro trestní řízení (např. rozhodnutí o osobním stavu - neplatnost manželství, prohlášení za mrtvého, atp.).

Jiná je situace, kdy některé skutečnosti a okolnosti není třeba dokazovat, i když jsou důležité pro postup i pro rozhodnutí. Jde o poznatky a skutečnosti, které jsou zkušeností považovány za pravdivé (při pochybnostech je samozřejmě nutné tento důkaz provést), a právní předpisy (zásada *iura novit curia* - soud zná právo), které byly uveřejněné nebo oznámené ve Sbírce zákonů a Sbírce mezinárodních smluv¹². Někdy dochází k dokazování cizozemských právních předpisů, jež nezapadají do zásady, že soud zná právo. Orgány činné v trestním řízení tak musí zjišťovat přesné znění dané normy v době, kdy se o skutečnosti důležité pro trestní řízení provádějí procesní úkony (činí se tak zejm. dožádáním v rámci justiční spolupráce s cizinou).

S předmětem dokazování souvisí velmi úzce i rozsah dokazování, který určuje množství a kvalitu důkazů, kterými má být okruh skutečností (předmět dokazování) prokázán. Vymezuje se tak hranice dokazování.

Subjekty dokazování trestní řád přesně nevymezuje, ale podle významu, který v průběhu dokazování mají, je lze začlenit do těchto kategorií:

a) orgány činné v trestním řízení (§12 odst.1 tr. řádu) - mají základní roli v procesu dokazování; rozhodují o předmětu a rozsahu dokazování, samy důkaz vyhledávají, zajišťují, provádějí, prověřují a hodnotí, popř. tak činí prostřednictvím dožádaného orgánu,

¹⁰ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 3. přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 391.

¹¹ Wintrová, A. a kol.: Civilní právo procesní, 5. aktualizované vydání. Praha: Linde a.s., 2008, str. 250.

¹² čl.10 Ústavy, jehož ustanovení hovoří o tom, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

- b) strany trestního řízení (§12 odst. 6 tr. řádu) - důkaz poskytují nebo navrhnou jeho provedení, vyjadřují se k němu, vyžádají si ho či jej vyhledají a předloží,
- c) ostatní osoby - např. znalec, který může podle § 107 odst. 1 poslední věta tr. řádu navrhnout provedení důkazů potřebných k podání posudku, nebo může sám podle § 108 odst. 1 věta druhá tr. řádu a § 210 tr. řádu nadiktovat posudek nebo jeho doplněk do protokolu.¹³

1.2.2 Důkazní právo versus důkazní teorie

Důkazním právem označuje český právní řád souhrn norem trestního práva procesního, jež se vztahují k dokazování (viz výše). Důkazní teorie je součástí nauky trestního práva procesního, která se zabývá zkoumáním platného důkazního práva, jeho účinností, uplatňováním v praxi a také komparací s cizozemskými úpravami.¹⁴ Výsledky těchto zkoumání jsou pak podkladem k úpravě a zdokonalení zákonné úpravy, tedy základem pro práci zákonodárců.

1.2.3 Základní zásady dokazování v trestním řízení

Základní zásady trestního řízení jsou určité právní principy či vůdčí právní ideje, jimiž je ovládáno trestní řízení. Každá fáze trestního řízení má svoje základní zásady, a nejenak je tomu i v právu důkazním. Nejzákladnějšími zásadami českého důkazního práva jsou zejména zásada presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 tr. řádu), zásada přiměřenosti nebo též zdrženlivosti (§ 2 odst. 4 tr. řádu), zásada materiální pravdy (§ 2 odst. 5 tr. řádu), zásada vyhledávací (§ 2 odst. 5 tr. řádu), zásada volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 tr. řádu), a v neposlední řadě zásada bezprostřednosti a ústnosti (§ 2 odst. 10 a 11 tr. řádu).¹⁵

K těmto zásadám lze samozřejmě přiřadit i řadu tradičních zásad, které patří k zásadám trestního práva jako takového, ovšem já se ve svém výkladu zaměřím pouze na ty zásady, které se promítnou v problematice dokazování v trestním řízení.

¹³ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 3. přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 380.

¹⁴ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 3. přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 374.

¹⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 317.

Zásada presumpce nevinny

Tato zásada stanoví, že v trestním řízení je nutno obviněnému vinu dokázat. Obviněný nemá povinnost dokazovat svou nevinu (dokazovat nevinu je právem obviněného).¹⁶ Ustanovení § 2 odst. 2 tr. řádu stanoví: „Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen.“ Mírná odlišnost ve formulaci tohoto ustanovení se nachází v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže v ustanovení § 3 odst. 5: „Osoba, proti níž se řízení vede... je považována za nevinnou, dokud její vina nebyla prokázána zákonným způsobem.“

Zásada presumpce nevinny se uplatňuje ve všech stádiích trestního procesu, je však přiřazována k zásadám týkajícím se dokazování. Jedná se o zásadu ústavněprávní úrovně (čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod), která je taktéž v různých formulacích zakotvena v mezinárodních dokumentech o lidských právech (např. čl. 11 odst. 1 Všeobecné deklarace lidských práv nebo např. v čl. 14 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech).¹⁷ Presumpce nevinny je taktéž jedním z prvků práva na spravedlivý proces a běžně se považuje za základní lidské právo. V praxi často dochází ke střetu zásady presumpce nevinny (resp. ochrany cti a dobré pověsti osoby) s právem na informace. Povinnost respektovat zásadu při poskytování informací o trestním řízení stanoví § 8a odst. 1 tr. řádu.

Pro dokazování ze zásady presumpce nevinny vyplývá, že vina musí být obviněnému prokázána zákonnými prostředky, obviněný není povinen dokazovat svoji nevinu (z jeho pasivity nelze usuzovat na jeho vinu). Orgány činné v trestním řízení musí prokázat všechny skutečnosti potřebné pro rozhodnutí o vině, která musí být prokázána bezpečně. Pokud se nepodařilo vinu obviněného bezpečně prokázat, uplatní se pravidlo, že pochybnost prospívá obviněnému (tzv. pravidlo *in dubio pro reo*). Pochybností se rozumí pochybnost o otázkách skutkových. Podle tohoto pravidla má nedokázaná vina stejný význam jako dokázaná nevinu.

Při zacházení s obviněným se zásad presumpce nevinny projevuje tak, že orgány činné v trestním řízení jsou povinné postupovat vůči obviněnému nestranně a nezaopatě, tzn. že orgány činné v trestním řízení musí stejně pečlivě objasňovat okolnosti svědčící ve prospěch i neprospěch obviněného. Zásada presumpce nevinny trvá, dokud není pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu vyslovena vina.

¹⁶ č. 38/1968 Sb. rozh. tr.: Ze skutečnosti, že obviněný nenabídl důkazy osvé nevině nebo ji nedokázal, že odmítl vypovídat, že záměrně vypovídal nepravdu, popíral určité skutečnosti nebo se snažil své vyslyšající na falešnou stopu, nelze vyvozovat závěry o vině.

¹⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 113.

Zásada přiměřenosti nebo též zdrženlivosti

Trestní řád v ustanovení § 2 odst. 4 stanoví další ze zásad uplatňovaných v rámci dokazování, a to zásadu přiměřenosti či zdrženlivosti, která říká, že orgány činné v trestním řízení musí postupovat s plným šetřením občanských práv zaručených Listinou a mezinárodními smlouvami.¹⁸ Obsahem této zásady je požadavek, aby orgány činné v trestním řízení postupovaly tak, aby co nejméně zasahovaly do základních práv a svobod občanů. Tento požadavek je výrazem humánnosti trestního řízení a úcty k lidským právům a svobodám.¹⁹ Tato zásada se uplatňuje zejména institutů sloužících k zajištění osob a věcí důležitých pro trestní řízení (např. u vazby ovlivňuje stanovení důvodů vazby, způsob rozhodování o vazbě, ale i stanovení záruk a omezení).

Zásada materiální pravdy či zásada zjištění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností

Pravdivé zjištění všech skutečností důležitých pro rozhodnutí o předmětu řízení je nezbytným předpokladem ke splnění účelu trestního řízení. Proces by měl směřovat k pravdivému poznání, které je základem rozhodnutí.

Zásada materiální pravdy je vyjádřena v ustanovení § 2 odst. 5 tr. řádu věta první: „Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.“ Tato zásada ovšem nemůže být nadřazena zásadě zákonného procesu, jelikož trestně stíhat lze jen způsobem stanoveným trestním řádem.

Z dikce zásady materiální pravdy, tj. u ustanovení § 2 odst. 5 věta první tr. řádu, vyplývají následující tři požadavky na zjišťování skutkového stavu:

- a) požadavek kladený na kvalitu skutkových zjištění - tj. v trestním řízení mohou být podkladem pro rozhodnutí jen nepochybně pravdivě zjištěné skutečnosti, nikoliv skutečnosti pravděpodobné,
- b) požadavek určující předmět dokazování,

¹⁸ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 127.

¹⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář, díl I. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 20.

c) požadavek vztahující se k předmětu dokazování – z hlediska předmětu a rozsahu dokazování platí, že se dokazují jen skutečnosti důležité pro trestní řízení.²⁰

Splnění zásady materiální pravdy zaručují i další zásady trestního řízení (např. zásada presumpce nevinny), nejvýrazněji je ovšem ovlivněna zásadou vyhledávací.

Zásada vyhledávací

Jestliže cílem dokazování je zjistit materiální pravdu, ukazuje zásada vyhledávací nejvhodnější cestu, jak se jí dopátrat.²¹ Tato zásada mimo jiné též konkretizuje zásadu oficiality pro důkazní řízení. Obecně je vymezována jako úřední povinnost orgánů činných v trestním řízení z vlastní iniciativy vyhledávat a provádět důkazy tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.²² Procesní odpovědnost za zjišťování skutkového stavu je kladena na orgány činné v trestním řízení. Trestní řád i přesto počítá se součinností stran, a to jak v přípravném řízení, tak i v řízení před soudem (např. ustanovení § 89 odst. 2 tr. řádu – každá ze stran může důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout). Skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal orgán činný v trestním řízení, není důvodem k odmítnutí takového důkazu. V praxi se tato zásada tedy projevuje tak, že i strana obhajoby může nejen důkaz vypátrat, navrhnout jeho opatření či jeho provedení, ale může jej též obstarat. Např. znalecký posudek předložený obhajobou, který si vyžádala sama, splňuje.li podmínky dle § 110a tr. řádu, má procesně stejnou váhu, jako posudek vyžádaný orgánem činným v trestním řízení. Zásada vyhledávací se neuplatňuje ve všech fázích trestního řízení stejnou měrou, v plném rozsahu se uplatňuje v přípravném řízení. Jak už jsem uvedla výše, má úzký vztah k zásadě materiální pravdy, představuje v podstatě záruku jejího zajištění a přispívá k jejímu prosazení.

Trestní řád nestanoví, které okolnosti jednotlivé strany musí před soudem dokazovat s tím, že nesplnění této povinnosti by mohlo mít za následek pro stranu nepříznivé rozhodnutí. Neukládá tedy důkazní břemeno. V trestním řízení se otázky řešené v rámci civilního procesu institutem důkazního břemene, řeší na podkladě zásady in dubio pro reo.

Se zásadou vyhledávací jsou v praxi spojeny dvě zásadní otázky: kdo nese procesní odpovědnost za zjištění skutkového stavu v trestním řízení a otázka tzv. nesporných

²⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 130.

²¹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 317.

²² Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář, díl I. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 26.

skutečností.²³ V této souvislosti je nutné rozlišovat činnost orgánů činných v trestním řízení v přípravném stádiu, kde je plně zachována zásada vyhledávací, a v řízení před soudem.

V přípravném řízení orgány činné v trestním řízení objasňují způsobem uvedeným v trestním řádu i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící v prospěch i neprospěch osoby, proti níž se řízení vede. Rozsah dokazování pak závisí zejm. na formě přípravného řízení. Naopak v řízení před soudem je zvýrazněna role stran obhajoby a obžaloby. Státní zástupce je povinen dokazovat vinu obviněného, kterého obžaloval, provádí tedy se souhlasem předsedy soudu důkazy, které podporují obžalobu. Pokud je však státní zástupce v řízení před soudem nečinný a obecně strany neposkytují potřebnou součinnost, musí závažné skutečnosti a potřebné důkazy vyhledat soud z vlastní iniciativy, jak stanoví § 2 odst. 5 věta poslední tr. řádu. Jsou-li strany řízení aktivní, není soud jejich důkazními návrhy vázán – objasňování skutku provádí soud nezávisle na vůli stran a není v žádném směru vázán rozsahem dokazování v přípravném řízení.

Připuštěnou výjimkou ze zásady vyhledávací je existence tzv. nesporných skutečností, o kterých není mezi stranami sporu a které nejsou předmětem dokazování. České trestní řízení do novely trestního řádu v roce 2001 (provedené zákonem č. 285/2001 Sb.) tento institut neznalo. Tzv. nesporné skutečnosti se ovšem v trestním řízení vyskytují v omezeném rozsahu, a to ve věcech, v nichž se koná zkrácené přípravné řízení (§ 314b odst. 2 tr. řádu), kdy samosoudce vyslechne zadrženého podezřelého mimo jiné k tomu, které skutečnosti považuje za nesporné, a zda souhlasí s tím, aby takové skutečnosti nebyly dokazovány, a při hlavním líčení ve zjednodušeném řízení před samosoudcem (navazuje na tzv. zkrácené přípravné řízení), který může rozhodnout o upuštění od dokazování těch skutečností, které strany označily za nesporné a s ohledem na ostatní zjištěné skutečnosti není závažného důvodu o těchto prohlášeních pochybovat (§ 314d odst. 2 tr. řádu).

Zásada volného hodnocení důkazů

Zásada volného hodnocení důkazů završuje procesní dokazování. V trestním řádu je zakotvena v ustanovení § 2 odst. 6: „Orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu.“ Tato zásada znamená, že zákon nestanoví žádná pravidla, pokud jde o míru důkazů potřebných k prokázání určité skutečnosti, ani váhu či důkazní sílu

²³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 319.

jednotlivých důkazů, tj. orgány činné v trestním řízení nemají stanoveno, jaké množství důkazů je nutné provést k prokázání potřebných skutečností, jaký druh důkazního prostředku lze použít, nejsou stanovena kritéria pravdivosti jednotlivých důkazů, a ani to, jak má být hodnocena důkazní síla určitého důkazu. Jako zásada tak brání mechanickému přístupu k hodnocení důkazů. Každé zhodnocení důkazu musí být řádně odůvodněno a musí být přezkoumatelný postup při hodnocení důkazů. Hodnocením důkazů je myšlenková činnost soudu, kterou je provedeným důkazům přisuzována hodnota závažnosti (důležitosti, relevance) pro rozhodnutí, hodnota pravdivosti a věrohodnosti a posléze hodnota zákonnosti.²⁴

Zcela zásadní je pak princip, že hodnocení důkazu jedním orgánem činným v trestním řízení není závazné pro jiný orgán činný v trestním řízení (k tomu viz např. rozhodnutí č. 53/1992 Sb. rozh. tr.). Tato zásada se uplatňuje ve všech stádiích trestního řízení a pro všechny orgány činné v trestním řízení bez výjimky.

Zásada bezprostřednosti a ústnosti

Jde o dvě zásady, které spolu velmi úzce souvisejí, i když mají rozdílný význam. Zásada ústnosti je vyjádřena v ustanovení § 2 odst. 11 tr. řádu a znamená, že soud rozhoduje na základě ústního přednesu stran a ústně provedených důkazů. Tato zásada je provedením čl. 96 odst. 2 Ústavy, který mimo jiné stanoví, že jednání před soudem je ústní. Zásada ústnosti se uplatňuje omezeně v přípravném řízení, ovšem největší důraz je na ní kladen v řízení před soudem, kdy spolu se zásadou bezprostřednosti umožňuje soudu vytvořit si při dokazování jasný obraz o dokazované skutečnosti a vynést rozhodnutí pod bezprostředním dojmem z provedených důkazů.²⁵ Obě tyto zásady tak dávají směrnice pro provádění důkazů, zásada bezprostřednosti směřuje i pro to, z kterého pramene důkazy především čerpat.²⁶

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb. upravila v návaznosti na kontradiktorní povahu řízení před soudem, kdy dokazování zásadně provádějí strany, větu za středníkem § 2 odst. 11 tak, že důkaz výpověďmi svědků, znalců a obviněného se provádí zpravidla tak, že se tyto osoby vyslychají (v předchozím znění bylo zdůrazněno, že soud uvedené osoby sám vyslychá).²⁷ Výjimkou ze zásady ústnosti je např. možnost číst protokol o výpovědi znalce nebo jeho písemný posudek místo jeho výslechu za podmínek uvedených

²⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 321.

²⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 148.

²⁶ Tamtéž, str. 321.

²⁷ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář, díl I. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 39.

v ustanovení § 211 odst. 4 tr. řádu, nebo institut trestního příkazu či institut tzv. nesporných skutečností.

Zásada bezprostřednosti je vyjádřena v § 2 odst. 12 tr. řádu a zní: „Při rozhodování v hlavním líčení, jakož i ve veřejném i neveřejném zasedání smí soud přihlídnout jen k těm důkazům, které byly při tomto jednání provedeny.“ Obsahem zásady bezprostřednosti jsou tedy dva základní požadavky:

a) soud má rozhodovat na základě důkazů před ním provedených, tedy na základě svého bezprostředního dojmu z provedeného řízení,

b) soud má čerpat důkaz z pramene pokud možno co nejbližšího zjišťované skutečnosti.²⁸

ad a) Ze zásady bezprostřednosti vyplývá požadavek, aby se soud osobně seznámil se všemi důkazy, které jsou potřebné pro rozhodnutí. Bezprostředně se s důkazy musí seznámit všichni členové senátu, nikoliv jen předseda senátu. Na tuto zásadu navazuje ustanovení § 220 odst. 2 tr. řádu, které stanoví, že při svém rozhodnutí smí soud přihlížet jen ke skutečnostem, které byly probrány v hlavním líčení, a opírat se o důkazy, které strany předložily a provedly, případně které sám doplnil. Z uvedeného vyplývají dvě procesní pravidla:

1) Tzv. pravidlo nezměnitelnosti senátu (resp. pravidlo nezměnitelnosti složení soudu), podle kterého se na rozhodování může podílet jen soudce, který se jednání účastnil od začátku do konce (k dodržení tohoto pravidla slouží institut náhradního soudce uvedený v ustanovení § 197 tr. řádu, který je přítomen po celou dobu konání hlavního líčení pro případ, že v jeho průběhu nastane okolnost, která soudci zabránila v účasti na další fázi hlavního líčení). Po novele č. 265/2001 Sb. lze jednat i ve změněném složení senátu po odročení hlavního líčení, kdy musí s takovým postupem vyslovit souhlas státní zástupce a obviněný.

2) Pravidlo nepřerušitelnosti soudního jednání, podle něhož má soud rozhodnout na základě bezprostředního dojmu, zejména z důkazů provedených před ním. Výjimkou z tohoto pravidla je institut odročení hlavního líčení, jakožto procesní institut, kterým je na dočasnou dobu přerušena průběh projednávání v hlavním líčení a který trestní řád považuje za zcela výjimečné opatření.²⁹

ad b) Platí, že čím je pramen vzdálenější od zjišťované skutečnosti, tím vzrůstá nebezpečí nepřesnosti a zkomolení, a naopak, čím je pramen bližší skutečnosti, tím je spolehlivější (např. soud nesmí brát za dostačující tzv. svědectví z druhé ruky, pokud existuje možnost vyslechnout očitého svědka předmětné události).

²⁸ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář, díl I. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 39.

²⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 150.

Výjimkami ze zásady bezprostřednosti jsou shodně viz výjimky u zásady ústnosti, a dále pak např. možnost soudu provést důkaz dožádáním či možnost provést důkaz mimo hlavní líčení nebo veřejné zasedání a o tomto poté číst pouze protokol ve smyslu ust. § 183a odst. 1, odst. 3 tr. řádu.

1.2.4 Důkazní prostředek, resp.důkaz

Podle ustanovení § 89 odst. 2 tr. řádu lze za důkaz považovat vše, co může přispět k objasnění věci. Demonstrativně sem zahrnuje zejména výpovědi svědků a obviněného, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání. Po novele trestního řádu s účinností od 1. 1. 2002 lze jako zvláštní způsoby dokazování považovat konfrontaci, rekognici, vyšetřovací pokus, rekonstrukci a prověrku na místě (§ 104a až § 104e tr. řádu). Novela z roku 1993, která předcházela, doplnila odstavec druhý § 89 tr. řádu o ustanovení věty druhé, která dovoluje stranám důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout, není to tedy důvodem k odmítnutí takového důkazu v řízení před soudem. Podle praxe je pojem důkaz a důkazní prostředek často směřován a zaměňován, opak je však pravdou.

Důkazním prostředkem je zdroj, z něhož orgán činný v trestním řízení čerpá důkaz (např. výpověď osob, věci). Je to určitá forma, jejímž prostřednictvím jsou nabývány poznatky.³⁰ Důkaz je informace plynoucí z procesních úkonů, jímž se orgán činný v trestním řízení přesvědčuje o skutečnosti důležité buď pro rozhodnutí ve věci nebo pro správný postup v trestním procesu.³¹ Neboli důkaz je výsledek či poznatek o předmětu důkazu získaný z důkazního prostředku při dokazování.

Některé důkazy zákon (např. v ustanovení § 99 tr. řádu o okolnostech týkajících se utajovaných skutečností, jež jsou chráněné zvláštním zákonem, kdy např. svědek o nich nesmí vypovídat; dále poznatky získané operativně pátrací činností, jejichž použití jako důkaz je též omezeno zákonem - mají pouze orientační význam; důkazem nejsou ani úkony, které byly učiněny před zahájením trestního stíhání, výjimkou jsou neopakovatelné a neodkladné úkony podle § 158 odst. 8 a § 158a tr. řádu), případně judikatura (např. rozh.č. 8/93 Sb. rozh. tr., týkající se zákazu použití výsledků vyšetření na detektoru lži při rozhodování v trestní věci) výslovně zakazují použít. Někde však zákon přikazuje použít určitých důkazů k prokázání

³⁰ Císařová,D.,Fenyk,J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha:ASPI, 2008, str. 284.

³¹ Císařová,D.,Fenyk,J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha:ASPI, 2008, str. 284.

skutečnosti (např. ustanovení § 115 tr. řádu - obligatorní prohlídka a pitva mrtvoly při podezření, že smrt člověka byla způsobena tr.činem).

Některé důkazní prostředky jsou v trestním řízení nepřípustné podle ustanovení § 89 odst. 3 tr. řádu: „Důkaz získaný nezákonným donucením či hrozbou takového donucení, nesmí být použit v řízení, s výjimkou případu, kdy se takového donucení použije proti osobě, která takového donucení nebo hrozby donucení použila.“ Takový důkaz by byl absolutně neúčinný. Šlo by o vadu řízení neodstranitelnou a důkaz by nebylo možné použít. Tento případ nejzávažnějšího porušení při získávání důkazu vyplývá z ustanovení Úmluvy proti mučení, nelidskosti, ponižujícímu zacházení nebo trestání (č. 143/1988 Sb.).

1.2.5 Rozdělení důkazů

Nauka dělí důkazy podle řady kritérií, přičemž jejich třídění umožňuje lépe pochopit povahu jednotlivých důkazů, ale též jejich význam. Prof. Jelínek dělí ve své učebnici Trestní právo procesní³² důkazy následovně:

- a) podle vztahu k předmětu obvinění na důkazy usvědčující, jimiž se prokazují okolnosti, které svědčí proti obviněnému, a ospravedlňující, jež slouží k prokázání okolností, které naopak svědčí v jeho prospěch,
- b) podle vztahu pramene zpráv o dokazované skutečnosti k této skutečnosti, tj. zda tu je či není zprostředkující nositel informací, na důkaz původní (bezprostřední), tj. získaný z bezprostředního pramene (např. originál listiny, svědectví osoby, která byla svědkem události), a odvozené (prostředěčné), tj. získané z pramene prostředěčného, který zpravidla obsahuje méně informací než původní a hrozí u něj nebezpečí zkomolení skutečnosti (např. opis listiny, svědecká výpověď osoby, která nebyla přímo svědkem události, ale která o ní slyšela od někoho jiného),
- c) podle vztahu k dokazované skutečnosti (podle poměru k závěru, který orgán činný v trestním řízení z nich vyvozuje) na přímý, tj. ten, který přímo potvrzuje nebo vyvrací dokazovanou skutečnost, a nepřímý důkaz je takový důkaz, který dokazuje skutečnost jinou, ale takovou, ze které je možno usuzovat, zda se stala či nestala skutečnost, o jejíž důkaz jde, tzn. nepřímý důkaz nabývá důkazní význam ve spojitosti s jinými důkazy (viz k tomu např. rozh. č. 38/1970-I Sb. rozh. tr.: Souhrn vzájemně souvisejících, harmonizujících

³² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 335.

a nepochybně zjištěných nepřímých důkazů musí být uzavřen, to znamená, že musí vést výlučně jen k jedinému závěru a musí vylučovat možnost jiného závěru).

1.2.6 Průběh dokazování v jednotlivých fázích trestního řízení

Dokazování se provádí se ve všech stádiích trestního řízení. Jednotlivá stádia však mají charakteristické určité zvláštnosti a dokazování tak není prováděno ve všech stádiích ve stejné míře.

V přípravném řízení začíná dokazování sdělením obvinění. Obviněná osoba od této doby může uplatňovat svá práva na řízení, včetně dokazování. Základní úlohou přípravného stádia je povinnost některých orgánů činných v trestním řízení (tj. policejních orgánů a státního zástupce), vyhledat a provést důkazy, které slouží buď jako podklad pro jejich rozhodnutí, ale též jako důkaz pro rozhodnutí před soudem. Možná chyba v zajištění důkazu v tomto stádiu může znamenat neúspěch celého trestního řízení. Postup orgánů se však liší co do typu přípravného řízení. Ve zkráceném přípravném řízení je úkolem orgánů činných v trestním řízení zejména vyhledávat možné důkazy pro potřeby řízení před soudem, ve standardním přípravném řízení musí být vyhledány a provedeny všechny potřebné důkazy (zejm. ty, které mají povahu neodkladných či neopakovatelných úkonů – viz níže), a u přípravného řízení rozšířeného bude třeba nejen důkazy vyhledat a prověřit, ale zpravidla též provést.

Chtěla bych se zmínit o specifickém institutu neodkladných a neopakovatelných úkonů ve zkráceném přípravném řízení, což je jediný možný způsob, jak provést a vyhledat důkaz ještě před zahájením trestního stíhání sdělením obvinění. Hovoří o nich ustanovení § 160 odst. 4 tr. řádu, a nově se o nich zmiňuje i ustanovení §158 a § 158a tr. řádu (po novele z roku 2001 zcela nově koncipovány).

Neodkladným je takový úkon, který vzhledem k nebezpečí jeho zmaření, zničení nebo ztráty důkazu nesnese z hlediska účelu trestního řízení odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní řízení. Neopakovatelným úkonem pak úkon, který nebude možno před soudem provést. Takovým neopakovatelným úkonem může být i výslech obviněného bezprostředně po spáchání trestného činu, je-li ho třeba k zajištění stop trestného činu. Zde bych k ustanovení § 158 odst. 8 tr. řádu dodala, že má-li výpověď osob před zahájením trestního stíhání povahu neodkladného nebo neopakovatelného úkonu, a též za situace, kdy jde o osoby podle § 164 odst. 1 tr. řádu (např. osoba mladší 15 - ti let), vyslechne je policejní orgán jako svědky za

účasti soudce. Důvodem proto musí být skutečnost, že lze předpokládat delší dobu trvání vyšetřování a hrozí ztráta důkazní hodnoty výpovědi. Procesní hodnota těchto důkazů je přesto relativní, protože byla-li způsobena některá pochybení v rozporu s ustanoveními § 164 odst. 1 tr. řádu, tzn. nebyl-li výslech těchto osob proveden po zahájení trestního stíhání jako vyšetřovací úkon znovu podle § 164 odst. 4 tr. řádu, nelze poté použít protokoly o výslechu v hlavním líčení, ale lze je pouze předeštířit dle § 212 tr. řádu.³³

Shrnu-li problematiku, tak novela trestního řádu č. 292/1993 Sb. zúžila rozsah dokazování v přípravném řízení (dokazují se jen základní skutečnosti pro rozhodnutí) a posílila význam dokazování v řízení před soudem.

U předběžného projednání obžaloby je podstatou okolnost, zda je žaloba odůvodněná a zda bylo přípravné řízení správně provedeno. Předseda senátu může požádat kdykoliv v průběhu řízení o opatření důkazů, a k usnadnění rozhodnutí je mu dána možnost vyslechnout obviněného, svědka či znalce, nebo provést jiný důkaz.

Těžištěm dokazování je hlavní líčení. Zde dochází k dokazování v nejširším a nejkomplexnějším rozsahu. Cílem je prokázat zejména to, zda byl skutek spáchán, míra účasti obžalovaného a jeho vina. Z ústavního principu nezávislosti soudu podle čl. 82 Ústavy vyplývá skutečnost, že soud zvažuje v každé fázi řízení, které důkazy bude nutné provést, zda je nutné důkazy doplnit a zda jsou návrhy na doplnění dokazování důvodné.³⁴

Český trestní řád také dovoluje provést některé důkazy v odvolacím řízení, které se v ČR vyznačuje kombinací apelačního a kasačního principu s převahou apelačních prvků³⁵, jež přinesla novela tr. řádu č. 265/2002 Sb. Nesmí však rozsahem dokazování dojít k nahrazování činnosti soudu první instance a jsou přesně vymezeny důvody, které dovolují odchýlit se od skutkových zjištění podle podkladů soudu prvního stupně. V odvolacím řízení je možno provádět dokazování, pokud je to třeba, aby byly odstraněny nebo vyvráceny pochybnosti o tom, zda skutková zjištění soudu jsou správná a úplná, jakož i aby věc byla náležitě objasněna.³⁶ Odvolací soud se může odchýlit od skutkového zjištění soudu prvního stupně jen tehdy, jestliže v odvolacím řízení: a) provedl znovu některé pro skutkové zjištění podstatné

³³ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha: ASPI, 2008, str. 302.

³⁴ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 3. přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 390.

³⁵ apelací se rozumí zrušení původního rozhodnutí a odstranění jeho vad učiněním nového rozhodnutí, jež je bezvadné; kasací je pak zrušení původního rozhodnutí orgánem vyšší instance a vrácení k novému projednání a rozhodnutí orgánu instance nižší.

³⁶ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha: ASPI, 2008, str. 308.

důkazy (i jediný důkaz) provedené již v hlavním líčení, nebo b) provedl důkazy, které nebyly provedeny v hlavním líčení.³⁷

V řízení o dovolání a stížnosti pro porušení zákona převažuje prvek kasace. Tato skutečnost má zásadní vliv na přípustnost a rozsah dokazování před Nejvyšším soudem, kdy se důkazy v řízení konaném o dovolání zpravidla neprovádějí (jen ve výjimečných případech lze řízení doplnit důkazy či provést potřebné šetření). Ve věci stížnosti pro porušení zákona provede potřebné šetření předseda senátu Nejvyššího soudu anebo na jeho žádost některý jiný orgán činný v trestním řízení, popř. i policejní orgán (pro takové šetření platí ustanovení hlavy páté trestního řádu). Ve zvlášť naléhavých případech lze k zajištění důkazního materiálu použít na podkladě usnesení senátu i prostředky uvedené v hlavě čtvrté trestního řádu (§ 276).³⁸ V případě obou těchto mimořádných opravných prostředků se o nich koná jediné – společné řízení za použití podmínek pro dokazování přípustných pro oba uvedené opravné prostředky a dané povahou zasedání (§ 266a odst. 3 tr. řádu).

Při rozhodování o návrhu na povolení obnovy platí ohledně dokazování viz stížnost pro porušení zákona.

Ve vykonávacím řízení je dokazování velmi omezeno a je vždy směřováno k opatření podkladů pro rozhodnutí, které má být v této fázi učiněno (např. rozhodnutí o podmíněném propuštění, o osvědčení odsouzeného, apod.).

Postup orgánů v rámci dokazování je pak takový, že důkazy jsou nejprve vyhledány, poté opatřeny, provedeny a procesně zajištěny a následně prověřeny. K jednotlivým pojmům:

- a) vyhledávání důkazů (resp. důkazních pramenů) – jedná se o činnost, která směřuje k nalezení pramenů informací sloužících jako důkaz o skutečnostech důležitých pro trestním řízení,
- b) provádění důkazů – jedná se o procesní úkony, jimiž si orgány činné v trestním řízení opatřují znalost důkazů (např. kdy si od znalce opatřují zprávy o skutečnostech pro ně významných), z procesního hlediska je v trestním řádu u každého jednotlivého důkazu rozebráno, jakým způsobem má být ten který důkaz proveden tak, aby bylo co nejlépe možné zjistit materiální pravdu,
- c) prověření jednotlivého důkazu, ale i všech důkazů v jejich souhrnu – jde o činnost nezbytnou ke správnému zhodnocení důkazů, touto činností se objasňuje vzájemná spojitost důkazů, význam důkazů a zda nejsou v rozporu,

³⁷ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha: ASPI, 2008, str. 308

³⁸ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha: ASPI, 2008, str. 309

d) zhodnocení důkazů - je konečnou fází dokazování, při němž se uplatní zejména zásada volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 tr. řádu). Je charakterizováno jako myšlenkový proces orgánu činného v trestním řízení, při němž tento orgán přisuzuje získanému důkazu určitou hodnotu z hlediska jeho zákonnosti, závažnosti a pravdivosti jednotlivě, ale i v jejich souhrnu, a je vyjádřeno v odůvodnění rozhodnutí.³⁹ Prvé hledisko, které se při hodnocení zvažuje je hledisko zákonnosti.⁴⁰

Popis jednotlivých fází dokazování neznamena, že jejich provádění musí být vždy od sebe bezpodmínečně izolováno. Naopak všechny fáze spolu úzce souvisí a jednotlivé hranice mezi nimi jsou téměř neznatelné, tj. často spadají časově v jedno. Byť orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy v průběhu celého řízení, konečné zhodnocení se pak provede na základě veškerého důkazního materiálu v rozhodnutí a vyjádří se v jeho odůvodnění (tj. jaké skutečnosti vzal za prokázané, jakými úvahami se řídil při hodnocení důkazů, proč nevyhověl některým návrhům na provedení důkazů dalších, apod.).⁴¹

1.2.7 Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení

Ustanovení § 89 odst. 3 tr. řádu je jediným ustanovením, které v rámci trestního řádu hovoří o zákazu některého z důkazů. Neexistuje totiž obecné ustanovení o porušování předpisů o dokazování. Podle shora uvedeného ustanovení důkaz získaný nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení nesmí být použit v řízení s výjimkou případu, kdy se použije jako důkaz proti osobě, která takového donucení nebo hrozby donucení použila (důkaz je tedy v úplném rozsahu použitelný v jiném řízení, v němž je zjišťována trestněprávní odpovědnost subjektu za způsobenou vadu). Se shora uvedeného tak lze dovodit, že porušení procesních předpisů v rámci prováděného dokazování by mohlo znamenat nemožnost použití takového důkazu v řízení a byl by mimo jiné ohrožen další postup v řízení. Šlo by o absolutně neúčinný důkaz, tj. situace, kdy vadu nelze odstranit a takový důkaz nelze v řízení použít.

Trestní řád obsahuje množství ustanovení, v nichž jsou zakázány určité druhy zákazů (nestanoví ovšem obecné ustanovení o důsledcích porušení předpisů o dokazování). Zákazy důkazů se týkají např. zákazu předmětu dokazování (nemožnost vyslechnout svědka

³⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 341.

⁴⁰ zákonnost důkazu - důkazní prostředek je podle zákona přípustný a byl získán postupem v souladu se zákonem), závažnost důkazu - upotřebitelnost pro zjištění skutkového stavu, tj. zda z něho lze činit poznatky o předmětu důkazu), pravdivost důkazu - zda obsah provedeného důkazu je pravdivý, tj. které skutečnosti, o nichž důkaz podává zprávu, lze považovat za pravdivé skutečnosti, a které nikoliv - toto hledisko hodnotí orgán činný v trestním řízení volně podle vlastního přesvědčení.

⁴¹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 343.

o okolnostech týkajících se utajovaných skutečností dle dikce ust. § 99 odst. 1 tr. řádu), zákazu důkazních prostředků (např. záznam telekomunikačního provozu lze v trestním řízení použít jako důkaz, jen jsou-li splněny podmínky dle § 88 odst. 4 tr. řádu, tj. je-li k němu připojen protokol s uvedením údajů o místě, času, způsobu a obsahu provedeného záznamu, jakož i o osobě, která záznam pořídila), zákazu způsobu provedení důkazu (např. obviněný nesmí být donucován k výpovědi nebo k doznání § 92 odst. 1 tr. řádu), atp.⁴²

Jsou-li v průběhu trestního řízení porušeny předpisy o dokazování, má to dvojí procesní důsledky. Jednak pokud jde o důkazní význam (použitelnost) vadně opatřeného a provedeného důkazu, a jednak pokud jde o další postup v řízení (zejm. má-li se odstranit vada dokazování jeho opakováním).

Procesním důsledkem porušení předpisů o dokazování je podle závažnosti a povahy porušení tzv. neúčinnost důkazu, která může znamenat, že důkaz je buď absolutně, nebo relativně neúčinný.

Absolutně neúčinný důkaz je důkaz, jehož vadu nelze odstranit a soud k ní přihlíží z úřední povinnosti. Jedná se o důkaz, ke kterému nelze přihlížet, hledí se na něj, jako by nikdy neexistoval a nelze jej použít v trestním řízení.

Naopak relativně neúčinný důkaz je důkaz, jehož vadu lze zhojit, tedy odstranit. K takovému důkazu se nepřihlíží za situace, pokud se neodstraní vada, která se při jeho opatřování a provádění sběhla.⁴³

Ovšem absolutní či relativní neúčinnost důkazu způsobuje vada podstatná, tj. vada, která má vliv na správnost rozhodnutí (nepodstatná vada nemá na účinnost důkazu vliv). Zda je vada podstatná, lze dovodit pouze výkladem, jelikož trestní řád nemá výslovnou právní úpravu (např. s pojmem podstatná vada řízení se setkáváme v ustanovení § 258 odst. 1 písm. a) tr. řádu, které uvádí, že podstatná vada řízení, včetně dokazování je důvodem zrušení napadeného rozsudku v odvolacím řízení a zpravidla vede k vrácení věci k novému projednání a rozhodnutí soudu prvního stupně, kde musí být vada napravena).

Shrnu-li to, pak porušení předpisů o dokazování v trestním řízení (tj. zákonnost dokazování), lze posuzovat z níže uvedených hledisek, které ve své publikaci Trestní právo procesní uvádí autor Jiří Jelínek:⁴⁴

- a) Zda byl důkaz opatřen z pramene, který stanoví zákon.

⁴² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 323.

⁴³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 323.

⁴⁴ Tamtéž, str. 325.

Trestní řád nemá ustanovení, které by vylučovalo některý důkazní prostředek jako pramen důkazu. Naopak za důkaz dle ustanovení § 89 odst. 2 věta první trestního řádu může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci. Pouze judikaturou byla dovozena nepřipustnost některých pramenů.⁴⁵

b) Zda byl důkaz opatřen a proveden procesním subjektem k tomu oprávněným.

V jednotlivých stádiích trestního řízení mohou provádět důkazy jen ty orgány, činné v trestním řízení, které tím zákon pověřuje.⁴⁶

c) Zda byl důkaz opatřen a proveden v tom procesním stadiu, v němž je příslušný procesní subjekt podle zákona oprávněn opatřovat a provádět důkazy v procesním smyslu, tj. takové důkazy, které mohou být podkladem pro rozhodnutí v trestním řízení, zejm. pro rozhodnutí soudu.

Tato skutečnost se týká zejména důkazů provedených před zahájením trestního stíhání úkonem nazvaným usnesení o zahájení trestního stíhání dle § 160 odst. 1 tr. řádu⁴⁷, kdy zejm. u tzv. vysvětlení, která mají povahu neodkladného nebo neopakovatelného úkonu dle dikce ust. § 158 odst. 3, 5 tr. řádu nejsou až na výjimky použitelná jako důkazy (výjimkou je zjednodušené řízení před soudem dle § 314d odst. 2 tr. řádu, v rámci něhož lze se souhlasem stran přečíst úřední záznam o vysvětlení). Obecně ovšem platí, že úkony provedené před zahájením trestního stíhání se nemusí při vyšetřování opakovat, pokud byly provedeny podle zákona (§ 164 odst. 2 tr. řádu).

d) Zda opatřený a provedený důkaz se týká předmětu dokazování v daném procesu, tj. zda se týká skutku, o němž se řízení vede, popřípadě otázek, o nichž lze a je třeba dle zákona v souvislosti s tímto skutkem rozhodovat.

Důkazy provedené mimo tyto hranice a směřující k objasnění jiného skutku, pro který dosud nebylo zahájeno trestní stíhání, jsou procesně neúčinné a v případě, bude-li o tomto jiném skutku zahájeno trestní stíhání, nebude je možno použít v řízení o něm. Proto vyjde-li v řízení najevo, že byl spáchán další skutek, je třeba zahájit trestní stíhání pro tento další skutek a teprve poté se bude moci v rámci něho procesně dokazovat.⁴⁸

⁴⁵ Rozhodnutím č. 8/1993 Sb. rozh. tr. byla stanovena zásada, že výsledky vyšetření na detektoru lži nemůže soud použít jako důkaz při rozhodování trestní věci. Jedná se o operativně pátrací metodu, jejíž využití jako důkazu v trestním řízení je vyloučeno.

⁴⁶ Rozhodnutí č. 16/2006 Sb. rozh. tr. konstatuje, že rozhodl-li ve věci mladistvého obecný soud, ačkoliv měl správně věc projednat a rozhodnout soud pro mládež, jde o podstatnou vadu řízení.

⁴⁷ Rozhodnutí č. 42/1990 – II. Sb. rozh. tr. k tomu uvádí, že výpověď obviněného učiněná k dalšímu skutku předtím, než bylo pro tento skutek zahájeno trestní stíhání, je důkaz absolutně neúčinný.

⁴⁸ Rozhodnutí č. 66/1999 Sb. rozh. tr. vyslovila zásadu, že je-li na základě svědeckých výpovědí sděleno obviněnému obvinění pro další trestný čin spáchaný jiným skutkem, je třeba k tomuto novému skutku svědky znovu vyslechnout, protože ta část jejich původní výpovědi týkající se tohoto nového skutku není procesně použitelným důkazem.

e) Zda byl důkaz opatřen a proveden způsobem, který stanoví či připouští zákon.

Pro různost skutkových situací nelze stanovit obecné schéma případů porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. Řešení situací je tak nutné hledat v každém jednotlivém případě. Trestní řád ovšem stanoví závazně a podrobně náležitosti provedení toho kterého procesního úkonu, a díky tomu je umožněna dostatečná kontrola legálnosti příslušného procesního úkonu.⁴⁹

⁴⁹ Obviněný nesmí být k doznání či výpovědi nucen. Proto použití nepřipustných vyšetřovacích metod jako je např. psychický nátlak, fyzický nátlak, může být považováno dle konkrétních okolností za takovou vadu dokazování, která způsobuje absolutní neúčinnost důkazu (srov. č. 25/1990 – III Sb. rozh. tr.).

2 Kriminalistická znalecká (expertizní) činnost

2.1 Historie kriminalistiky v zahraničí

Kriminalistika se jako věda a jako nástroj v boji proti zločinnosti řadí na významné místo již po několik desetiletí. Ovšem až koncem 19. století v souvislosti s nárůstem kriminality v mnoha evropských zemích a v Americe, kdy lidský pokrok, rozvoj vědy, techniky a dopravy ovlivnily také způsob páchání a utajování trestné činnosti, vedly k hledání účinnějších prostředků boje s kriminalitou. Dosavadní prostředky a metody založené na empirických zkušenostech a různých formách násilí (např. inkvizice) začaly selhávat. Postupným procesem a na základě mnoha vědeckých prací soudních lékařů, četnictva a policie, vyšetřovatelů a odborníků z různých vědních oborů se začíná konstituovat nový systém.

Jedna z možností boje proti zločinnosti se naskytla v tom, že začaly být zřizovány nové typy útvarů kriminální policie, budované na racionálních principech činnosti, které přinášely nové metody policejní práce (př. telegrafická komunikace, evidence pachatelů, aj.), a současně s tím i vyšší efektivitu při stíhání zločinců. Tak vznikla např. v Paříži roku 1810 Sûreté (za zakladatele je považován Eugen Francois Vidocq) a v Londýně roku 1829 Scotland Yard (zakladatelem je sir Robert Peel).⁵⁰

Další možnost přinášel bouřlivý rozvoj vědeckého bádání ve všech oborech. Nejen představitelé akademického a vědeckého prostředí, tak i právníci, soudní lékaři, a v neposlední řadě i znalci, si začali uvědomovat příležitost využít při své činnosti novodobé vědecké a technické poznatky a metody.

Za průkopníka, zakladatele a otce vědecké kriminalistiky je označován rakouský profesor Hans Gross (1847 – 1915). Na právnické fakultě ve Štýrském Hradci založil první univerzitní katedru kriminalistiky. K jeho práci uvedu Příručku vyšetřujícího soudce z roku 1893). V roce 1899 založil též první kriminalistický vědecký časopis s názvem Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik vychází dodnes jako dvouměsíčník pod názvem Archiv für Kriminologie).

Jedním z nejvýznamnějších zástupců francouzské kriminalistiky je Louis Alphonse Bertillon (1853-1914). Jeho jméno je spojeno zejména s oborem kriminalistické antropologie.

⁵⁰ Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminalistika. 2.přepřacované a doplněné vydání. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, str. 20.

Patří k tvůrcům metody identifikace osob (tzv. bertillonáž z roku 1879), kdy vytvářel rozsáhlé kartotéky pachatelů na základě snímání, klasifikace a evidence antropometrických dat.⁵¹

Základy daktyloskopie položili Angličané Francis Galton (1858-1911), William J. Herschel (1833-1917) a Henry Faulds (1843-1930), kteří v roce 1880 zveřejnili vědecké zdůvodnění základních zákonitostí daktyloskopie.

V období let 1893 až 1914 lze hovořit o kriminalistice jako vědecké disciplíně. V období obou světových válek byl vývoj kriminalistiky silně ovlivněn válečným stavem na celém světě. Rok 1972 byl rokem objevení kriminalistické metody mikrostopy. Současná podoba kriminalistiky je ovlivněna pádem železné opony, otevřením kriminalistiky celému světu a zejména vývojem informačních technologií.

2.2 Historie československé a české kriminalistiky

Dějiny kriminalistiky u nás lze zasadit na počátek 20. století. Dle autora Porady v jeho díle Kriminálnístika (úvod, technika, taktika)⁵² rozděluje etapy historie československé kriminalistiky takto:

- a) do roku 1918 (období Rakousko-Uherska),
- b) od roku 1918 do roku 1939 (vznik ČSR),
- c) od roku 1939 (okupace ČSR, protektorát) do roku 1945 (vznik Sboru národní bezpečnosti),
- d) od roku 1945 do roku 1991 (zánik SNB, 15.7.1991 účinnost zákona o Policii České republiky), a
- e) od roku 1991 až po současnost.

Od samého počátku lze hovořit o její velmi solidní úrovni, která následovala vývoj a rozvoj světové kriminalistiky, a to především té evropské. První průkopníci kriminalistiky u nás byli především z policejních řad. K nim lze zařadit např. Františka Protiwenského, který roku 1902 založil v Praze daktyloskopickou registraci pachatelů, jež patří k jedné z nejstarších na evropském kontinentu. O rozvoj daktyloskopie u nás se zasadil též učenec, fyziolog Jan Evangelista Purkyně – popsal vzory papilárních linií na posledních člancích prstů.

⁵¹ Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminálnístika. 2.přepřacované a doplněné vydání. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, str. 23.

⁵² Porada, V. a kol.: Kriminálnístika (úvod, technika, taktika). Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 43.

V roce 1900 byla zavedena sbírka podobizen pachatelů mužského a ženského pohlaví, v roce 1901 bylo zřízeno daktyloskopické oddělení ke zjišťování totožnosti osob, a dohromady tak vznikl poznávací úřad, který byl v roce 1919 přejmenován na Ústřední daktyloskopickou stanici s působností po celém ČSR. Rok 1928 pak znamenal vznik Ústředního četnického pátracího oddělení s cílem jednotně řídit výkon četnické kriminální služby, a to prostřednictvím četnických pátracích stanic.⁵³ Léta 1919 – 1939 lze proto považovat za dobu, kdy se rodila československá kriminalistika, byť se z počátku přebíraly vzory zejm. německých kriminalistů.

Po skončení druhé světové války vznikl Sbor národní bezpečnosti, který nahradil dřívější četnictvo a policejní struktury jednotným bezpečnostním aparátem. V červenci roku 1945 byla zřízena kriminální služba na celém území České republiky. Tato zapříčinila vznik kriminální ústředny jako ústředního orgánu pro řízení výkonu kriminální služby a kriminalistiky. Po roce 1948 však byla kriminalistika poznamenána stejnými rysy, jako veškerý život v Československu – tj. jednostranná orientace na sovětské poznatky a odtržení od vědeckého vývoje v ostatních zemích.

Značnou zásluhu o rozvoj kriminalistiky měl Kriminologický ústav, působící při pražské právnické fakultě Univerzity Karlovy, v jehož čele stál po dlouhou dobu profesor trestního práva August Miříčka, a za jehož zakladatele se považuje Bohuslav Němec (rok 1958). Němec byl hlavní osobností kriminalistiky od 50. let až do poloviny 60. let 20. století. Z jeho děl zmíním pětisvazkovou Učebnici kriminalistiky, která vznikla jako dílo kolektivu autorů v období 1959-1965.

S katedrou trestního práva Univerzity Karlovy je spjat i Vladimír Solnař, jež měl značný vliv na vznik oddělení kriminalistiky a katedry kriminalistiky, a Ján Pješčak, jakožto autor děl vyjadřujících se k obecně teoretickým otázkám kriminalistiky (díla Úvod do kriminalistiky, Vyšetřovacie verzie).

K rozvoji kriminalistiky výrazně přispěla i časopisecká literatura, která má na našem území dlouhou tradici – v období předválečného Československa to byl např. Četnický obzor, od roku 1959 Kriminologický sborník (vychází dodnes), Československá kriminalistika (od roku 1993 jako Kriminologika), aj.

Po pádu komunismu jsou mezi nejuznávanější autory a osobnosti, které se podílejí na rozvoji a budování české kriminalistiky, řazeni: Jan Chmelík, Jan Musil, Viktor Porada, Miroslav Protivínský, Jaroslav Suchánek a Zdeněk Konrád.

⁵³ Porada, V. a kol.: Kriminalistika (úvod, technika, taktika). Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 33.

Vliv na kriminalistickou vědu mají v dnešní době i některé státní instituce jako jsou např. Katedra kriminalistiky Policejní akademie ČR, Kriminalistický ústav Policie ČR, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, právnické fakulty v ČR, ústavy soudního lékařství, aj.

Neméně významnou roli v rozvíjení české kriminalistiky mají i odborná periodika jako Kriminalistický sborník, Kriminalistika, Policista, aj.⁵⁴

Tradiční úzké spojení má kriminalistika na našem území s tzv. forezními disciplínami, které se vyčlenily z širších vědních disciplín proto, že k určitým standardním otázkám byly velmi často vyžadovány soudní znalecké posudky. Postupně se v jejich rámci začala rozvíjet vlastní výzkumná činnost, která využívá nejen poznatky z mateřské disciplíny, ale též zobecněné zkušenosti ze znalecké činnosti. Řada autorů považuje forezní disciplíny za součást kriminalistiky v širším smyslu (např. Ján Pješčak).⁵⁵ Jmenuji zejména soudní lékařství (Jaromír Tesař, Přemysl Strejc), soudní psychologii (Ludmila Čírtková), soudní psychiatrie (Miroslav Dufek, Jiří Raboch), soudní sexuologii (Antonín Brzek), aj.

2.3 Úvod do kriminalistiky

Dnes můžeme kriminalistiku definovat jako samostatný vědní obor, který zkoumá a objasňuje zákonitosti vzniku, zániku, vyhledávání, zajišťování, zkoumání a využívání kriminalistických stop, jiných důkazů na kriminalisticky významných skutečnostech a vypracovává podle potřeb trestního zákona a trestního řádu metody, postupy, prostředky a operace v zájmu úspěšného odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti.⁵⁶

Využívá velkého množství metod a poznatků jiných oborů, které aplikuje na svůj předmět zkoumání. Kriminalistika se řadí do skupiny věd, které se zabývají zločinností spolu s penologií, kriminologií, trestněprávní vědou a forezními vědami (např. soudní lékařství, soudní psychologie, apod.).

Dle autora Viktora Porady v publikaci Kriminalistika⁵⁷ zkoumá kriminalistická věda tyto objekty materiálního světa:

⁵⁴ Porada, V. a kol.: Kriminalistika (úvod, technika, taktika). Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 42.

⁵⁵ Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminalistika. 2.přepřacované a doplněné vydání. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, str. 11.

⁵⁶ Straus, J. a kol.: Úvod do kriminalistiky. 1.vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. Plzeň. 2004. str. 7.

⁵⁷ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001. str. 18.

- veškeré skutkové znaky trestných činů včetně osoby pachatele,
- stopy trestných činů a nositele stop,
- činnost policie, orgánů činných v trestním řízení a znalců při odhalování a vyšetřování trestných činů a při zkoumání stop.

Jak proto vyplývá z výše uvedeného, dominantní postavení a klíčovou úlohu zaujímá pojem kriminalistická stopa, která jako základní zdroj informací o trestném činu, je východiskem směřujícím k jeho odhalování a vyšetřování.

2.4 Vysvětlení pojmu expertiza

Původ slova expertiza je v latině, kde slovo expertus znamená zkušený, vyzkoušený osvědčený. Při odhalování, objasňování a vyšetřování společensky škodlivých událostí, zejm. trestných činů, je řada informací obsažená ve stopách pro orgány činné v trestním řízení nesrozumitelná. Využívají proto odborných znalostí jiných osob, jež aplikují metody, prostředky a znalosti z různých oblastí vědy, techniky, řemesel a umění a tím vydělují, popř. zpřístupňují informace jejich adresátům - orgánům činným v trestním řízení a ostatním adresátům dokazování.⁵⁸ Je tomu tak i v těch případech, když příslušný orgán činný v trestním řízení, např. vyšetřovatel, shodou okolností tyto odborné znalosti sám má.

Expertiza je procesem zkoumání, při kterém tedy dochází k vydělování informací, které se dále využívají v soudní a kriminalistické praxi, provádí ji znalá osoba a uskutečňuje se v procesní formě znaleckého důkazu. Jejím předmětem jsou odborné otázky, které je potřeba objasnit vědomostmi a znalostmi jiné osoby než orgánu činného v trestním řízení.

Pojmem expertiza jsou přitom obecně označovány jednotlivé výstupy ze znaleckého zkoumání prováděného na znaleckých pracovištích policie ve stanovených oborech a odvětvích, a současně konstatování výsledku tohoto zkoumání:

- a) ve znaleckém posudku,
- b) v odborném vyjádření, popř. potvrzení,
- c) v předběžném vyjádření.⁵⁹

Odborné znalosti získávají orgány činné v trestním řízení čtyřmi možnými formami, jak o nich hovoří autor Jan Musil ve své knize Kriminalistika,⁶⁰ a to:

⁵⁸ Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminalistika. 2.přepřacované a doplněné vydání. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, str. 306.

⁵⁹ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001. str. 387.

⁶⁰ Tamtéž, str. 306.

- a) odborným vyjádřením,
- b) znaleckým posudkem,
- c) konzultativní činností jakožto poradenská pomoc v přípravném řízení (rámcově je upravena v ustanovení § 157 odst. 3 tr. řádu a je nutno ji odlišovat od konzultanta jako pomocníka znalce),
- d) kriminalisticko - technickou činností (vykonávají ji kriminalističtí technici nebo pracovníci expertizních pracovišť Policie ČR v rámci vyšetřovacích úkonů).

Subjekty, jež se podílejí na expertize, jsou orgány činné v trestním řízení, které přibírají znalé osoby do řízení, znalci, jež znalecký posudek či odborné vyjádření zpracovávají, a ostatní pomocné subjekty.

Pro potřeby boje proti trestné činnosti se v rámci policie konstituovala pracoviště specializovaná na provádění kriminalistické znalecké (expertizní) činnosti. Pracovišti Policie ČR, jež se specializují na znaleckou činnost ve smyslu zák. o zn. a tl., a zapsanými v seznamu jsou:

- a) Kriminalistický ústav Praha Policie ČR, a
- b) odbory kriminalistické techniky a expertiz správ PČR jednotlivých krajů a Správy hlavního města Prahy (OKTE).⁶¹

Těmto jednotlivým pracovištím policie pak náleží znalecké oprávnění v rozsahu a v zaměření, jež vychází z potřeb znalecké činnosti na úseku boje proti trestné činnosti a z potřeb dokazování v konkrétním trestním řízení. Znalecká pracoviště policie mají veškerá práva a povinnosti jako jakýkoliv jiný znalec. Podávají znalecké posudky svým jménem a nesou i odpovědnost za včasné a řádné provedení. Stejně jako v případě ústavů tak není přibírán konkrétní pracovník znaleckého pracoviště, ale příslušné znalecké pracoviště jako celek s tím, že pro účely příslušného řízení bude označen jeden konkrétní pracovník či pracovníci, jež budou poté moci podat požadovaná vysvětlení.

V rámci konkrétního znaleckého pracoviště policie provádějí znaleckou činnost jejich pracovníci – policisté, tzv. experti, kteří získali příslušnou kvalifikaci, byli do funkce kriminalistického experta ustanoveni a získali příslušné znalecké osvědčení (Osvědčení o způsobilosti k vykonávání znalecké činnosti), jehož podmínky pro získání stanoví interní právní předpis.⁶²

⁶¹ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001. str. 386.

⁶² Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001.str. 387.

Jelikož však nejsou kriminalističtí experti zapsáni v Seznamech znalců a tlumočnicků, jež vedou krajské soudy, je třeba, aby příslušný expert, před jeho výslechem jako znalce, složil znalecký slib a byl ustanoven jako znalec ad hoc.

2.5 Znalecké dokazování

Expertizu lze členit podle různých kritérií, a jedním z nich je i druh oboru, jehož metody přebírá a aplikuje. Ve své práci se však nebudu zabývat celým širokým a zajímavým tématem, ale zaměřím se na expertizu používanou v řízení před státními orgány, a z těch ještě vyčlením expertizu užívanou v rámci řízení trestního (tzv. soudní expertiza).⁶³

Soudní expertiza je znaleckým dokazování v širším slova smyslu, jelikož pod ní nelze zahrnovat pouze samotné zkoumání znalce, ani pouze znalecký posudek. Jde o složitý proces vytváření důkazního prostředku. Znalecké dokazování je určitý proces, který se uplatňuje za situace, kdy orgány činné v trestním řízení zjistí, že je nutné posoudit určité skutečnosti, jež se vyskytly v rámci vyšetřování a na něž je potřeba využít znalostí a vědomostí, jimiž tento orgán sám nedisponuje; na tuto činnost navazují přípravné úkony, přibrání znalce, úkony znalce a formulování znaleckého posudku či odborného vyjádření a jeho hodnocení.

Z výše zmiňovaného lze souhrnem charakterizovat znalecké dokazování v širším slova smyslu jako procesní formu expertizy, tj. nejen postup znalce, ale i postup orgánů činných v trestním řízení a dalších osob, a v užším slova smyslu jako samotnou znaleckou činnost.⁶⁴

⁶³ Musil, J.: Některé otázky znaleckého dokazování v trestním řízení a teorie kriminalistické expertizy. Acta Universitatis Carolinae, UK, Praha, 1974, str. 18.

⁶⁴ tamtéž, str. 20.

3 Znalci

3.1.1 Právní úprava

K posouzení problematiky znalecké činnosti u nás byla zkoumána řada zahraničních systémů a normy, které řeší znalecké dokazování. Lze tak konstatovat, že naše právní úprava je kompromisem mezi velmi rigidní a na dekretech založenou francouzskou úpravou, úpravou Spolkové republiky Německo, kde činnost znalců není upravena samostatným zákonem a postavení znalců je zde určováno jednotlivými procesními normami, rakouskou, jež si jsou v mnoha směrech s německou velmi podobné, a v neposlední řadě americkou, jejíž úprava je zcela odlišná od předchozích třech výše zmíněných zemí a pro níž je charakteristická naprostá volnost v přibírání znalců i jejich označování (znalcem může být označena kterákoliv osoba). Přesto si však myslím, že ucelenější a komplexnější úprava znalecké činnosti, která nebude roztržena do třech právních norem různé právní síly jako je tomu v současné době, se jeví jako vhodnější a přístupnější široké laické veřejnosti, která se stává zadavatelem znaleckého posudku čím dál častěji.

Postavení znalců v českém trestním řízení, jak jsem uvedla výše, je v současné době určováno třemi základními normami - zákonem č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), který upravuje zejm. postup při přibrání nebo ustanovení znalce a jeho postavení v řízení. Ustanovení § 111 tr. řádu pak odkazuje na jiné právní normy, které danou problematiku dále rozvíjejí, a to zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, v platném znění, který stanovuje jmenování a odvolávání znalců a tlumočnicků, výkon znalecké a tlumočnické činnosti a základní zásady odměňování znalců a tlumočnicků, a dále vyhláška č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění vyhlášek č. 11/1985 Sb., č. 184/1990 Sb. a č. 77/1993 Sb. (dále jen „vyhláška“), která určuje další podrobnosti.

Z výše zmíněných norem pak pro postavení znalce v českém právním systému vyplývá tato charakteristika:

- a) znalec je osoba rozdílná od procesních stran, u níž jsou vyžadovány hluboké odborné znalosti z daného oboru, kde předpokladem je zpravidla ukončené vysokoškolské studium a další sebevzdělávání znalce,
- b) nemá postavení svědka, jelikož znalost skutečností nabývá až v průběhu trestního řízení a za jeho účelem,
- c) přibírá se opatřením předsedy senátu, proti němuž není možný opravný prostředek, a jeho výsledek se provádí na základě zvláštních ustanovení (§ 108 tr. řádu),

- d) skládá slib a musí být poučen o následcích vědomě nepravdivého posudku,
- e) znalec může odepřít podání posudku na základě zákonem stanovených důvodů,
- f) jeho činnost se vyznačuje velkou mírou součinnosti s orgány činnými v trestním řízení,
- g) znalecký posudek je samostatným důkazním prostředkem, jež musí splňovat řadu náležitostí a jež nemá ve vztahu k ostatním druhům důkazů významnější postavení z hlediska důkazní hodnoty,
- h) znalec má individuální hmotnou a trestní odpovědnost za podaný posudek a svým chováním může naplňovat skutkovou podstatu trestného činu podle § 346 tr. zák., tzn. křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek.⁶⁵

Trestné činy křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku (§ 346) a křivého tlumočení (§ 347), které postihují úmyslné jednání svědků, znalců a tlumočnicků přebírá rekodifikovaný trestní zákoník č. 40/2009 Sb. (účinnost od 1.1.2010) pokud jde o základní skutkové podstaty, v podstatě beze změny od úpravy v zákoně č. 140/1961 Sb., trestní zákon, pouze pojem „státní orgán“ je podobně jako u jiných ustanovení trestního zákoníku nahrazen pojmem „orgán veřejné moci“, a dále je zde doplněn postih nepravdivé svědecké výpovědi nebo nepravdivého znaleckého posudku před notářem jako soudním komisařem. V návaznosti na čl. 70 odst. 1 písm. a) Statutu Mezinárodního trestního soudu (tzv. Římského statutu) se postihuje křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek i před mezinárodním soudním orgánem.

Objektem trestného činu je zájem společnosti na řádném výkonu znalecké činnosti (odst. 1 a 2), čímž je i zároveň chráněna důvěra společnosti v pravdivost, úplnost a nezkreslenost závěrů znalců, dále (odst. 2) zájem na správném zjištění skutkového stavu jako podkladu pro rozhodnutí vyjmenovanými orgány veřejné moci, resp. mezinárodního soudního orgánu.⁶⁶ Nepravdivá výpověď před jinými orgány, které nejsou vyjmenovány v této skutkové podstatě by mohla být případně trestným činem nadržování dle § 366 nového tr. zákona, pomluvy dle § 184 nového tr. zákona nebo poškozením cizích práv dle § 181 nového tr. zákona, případně jiným právním deliktem či vůbec beztrestné. Podání nepravdivého vysvětlení podle § 158 tr. řádu je pouze přestupkem podle § 47a přest. zák.⁶⁷

Jednání jako znak objektivní stránky tohoto trestného činu spočívá ve třech základních variantách, a to:

⁶⁵ Chmelík, J.: Místo činu a znalecké dokazování. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, str. 155-156.

⁶⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 778.

⁶⁷ Tamtéž, str. 779.

- a) podání nepravdivého, hrubě zkresleného nebo neúplného znaleckého posudku (odst. 1),
- b) uvedení nepravdy o okolnosti, která má podstatný význam pro rozhodnutí nebo pro zjištění vyšetřovací komise Poslanecké sněmovny (aktivní forma, odst. 2 písm. a),
- c) zamlčení takové okolnosti (pasivní forma, odst. 2 písm. b).

V kvalifikovaných skutkových podstatách se pouze doplňuje možnost uložit trest zákazu činnosti a neurčitě formulovaná zvlášť přitěžující okolnost „jiný zvlášť závažný následek“ se nahrazuje, podobně jako u trestného činu křivého obvinění (§ 343) přesnějším vymezením v podobě znaku „spáchá-li takový čin v úmyslu jiného vážně poškodit v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu“, který lépe vystihne újmu poškozeného v případech, jež jsou uvedeny u tohoto trestného činu.⁶⁸

Stejně jako v právní úpravě platné do konce roku 2009, i po 1.1.2010 tato skutková podstata dopadá na všechny případy vědomě nepravdivého znaleckého posudku. Nerozlišuje se, zda jde o znalce zapsaného v seznamu znalců nebo přibraného ad hoc, nerozlišuje se, zda znalec přibral orgán činný v trestním řízení nebo zda si znalecký posudek opatřila některá ze stran. Ovšem nově doplňuje toto ustanovení § 254 odst. 2 alinea druhá tr. zákona (trestný čin zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění), které zakotvuje trestní odpovědnost toho, kdo dá znalci nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje pro ocenění sloužící jako příloha k návrhu na zápis do obchodního rejstříku.⁶⁹

Subjektem tohoto trestného činu podle odstavce prvního může být pouze znalec a podle odstavce druhého pouze svědek nebo znalec. Po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl, který musí zahrnovat vědomost pachatele o tom, že se jedná o nepravdu týkající se podstatné okolnosti, a alespoň eventuální úmysl nepravdu uvést, resp. musí zahrnovat vědomost pachatele, že záměrně nevyovídá vše, co o věci ví.⁷⁰

3.1.2 Pojem znalec a způsobilost být znalcem

Znalcem je subjekt odlišný od procesních stran a orgánů činných v trestním řízení, a současně je subjektem, jež je nadán speciálními odbornými znalostmi a zkušenostmi. To vše je důvodem, proč jej také tyto orgány k objasnění důležitých a mnohdy rozhodujících otázek pro rozhodnutí ve věci ustanovují.

⁶⁸ Z důvodové zprávy k rekonstruovanému trestnímu zákoníku.

⁶⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 423.

⁷⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 779.

Znalost skutečností týkajících se trestné činnosti, které má znalec odborně posoudit, zjišťuje na rozdíl od svědka až v průběhu trestního řízení postupem podle § 107 tr. řádu (např. ohledáním místa činu, nahlížením do spisů, vlastní experimentální činností), a je také odlišně od svědka osobou, jejíž činnost je v dané trestní věci zastupitelná (nahraditelná) jiným znalcem. Pokud by však znalec vnímal a posuzoval skutečnosti za využití odborných znalostí bez vztahu k trestnímu řízení, činil by tak v postavení svědka. Bezprostřední osobní dojem z vnímané skutečnosti by totiž mohl mít nepříznivý vliv na činnost znalce. Soudní praxe tak dospěla k názoru, že tyto dvě funkce jsou spolu neslučitelné,⁷¹ a v případě kumulace těchto funkcí dochází k upřednostnění dané osoby jako svědka a za znalce se přibere někdo jiný.

Postavení znalců je v trestní řízení odvozováno z ustanovení § 12 odst. 6 tr. řádu, jež hovoří o tom, který subjekt může být stranou v trestním řízení, a z ustanovení zák. č. 36/1967 Sb., o zn. a tl., a vyhlášky č. 37/1967 Sb., vydané k provedení tohoto zákona.

Funkci znalce v trestním řízení tak mohou mít:

1. znalec – fyzická osoba, která byla jmenovaná ministrem spravedlnosti nebo předsedou krajského soudu a která složila znalecký slib a je zapsána v příslušném seznamu znalců,
2. znalec – právnická osoba, v tomto případě se myslí ústavy a pracoviště specializované na znaleckou činnost zapsané v I. oddílu seznamu znalců vedeného Ministerstvem spravedlnosti ČR,
3. znalec – právnická osoba, tentokrát však vedená v II. oddílu již zmiňovaného seznamu vedeného ministerstvem spravedlnosti a myslí se jí vědecký ústav, instituce, vysoká škola a státní orgán, které jsou přibírány na základě ustanovení § 110 odst.1 tr. řádu (ve výjimečných, zvláště obtížných případech - tzv. posudek ústavu),
4. znalec – fyzická osoba, která není zapsána do seznamu znalců – tzv. znalec ad hoc, za splnění těchto podmínek podle ustanovení § 24 zák. o zn. a tl.:
 - a) pro příslušný obor není v seznamu znalců zapsán znalec,
 - b) znalec zapsaný v seznamu nemůže z objektivních důvodů znalecký posudek zpracovat,
 - c) provedení úkonu znalcem je spojeno s nepřiměřenými obtížemi nebo náklady.

Zvláštním druhem znalců jsou tlumočníci.⁷²

⁷¹ rozh. č.11/77 Sb. rozh. tr.: Jakmile je někdo přibrán jako znalec, nemůže být při podávání posudku vyslýchán jako svědek, tj. podle procesních předpisů platných pro výslech svědka, ale jen podle procesních předpisů platných pro výslech znalce (§ 106 a § 108 tr. řádu).

⁷² Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář, díl I. 6.vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 947.

Znalec, který není zapsán v seznamu, může podat znalecký posudek až po složení slibu u orgánu, který jej ustanovil (§ 6 odst. 2 zák. č. 36/1967 Sb.). Skutečnost, že nebyla dodržena některá ze zákonných podmínek ohledně přibrání znalce nezapsaného v seznamu, může mít za následek nemožnost použít tohoto důkazu v trestním řízení. Důvodem pro přibrání jako znalce osoby v seznamu soudních znalců nezapsané však nemůže být sama o sobě okolnost, že je s případem seznámena a podávala již v této věci odborné vyjádření (č. 41/93 - I Sb. rozh. tr.).

Možné varianty osob, jež mohou vykonávat funkci znalce a jež jsem zmínila výše, však nejsou pořadí důležitosti, i když např. vyhláška o zn. a tl. preferuje ve svém ustanovení § 21 odst. 1 znalce - právnické osoby uvedené sub 2), tzn. ústavy a odborná pracoviště. V tomto případě pak teorie hovoří o tzv. institucionalizaci⁷³ ve znalecké činnosti, jež byla příznačná zejména ke konci 19. století, a která přináší jisté nevýhody (např. anonymizaci znaleckého zkoumání, kterou se trestní řád pokouší určením konkrétní osoby odpovědné za posudek vypracovaný institucí či ústavem, odstranit).

Základní postup pro výběr znalce by měl být takový, že se nejprve určí ústav či odborné pracoviště, pokud takového není, ustanoví se znalec zapsaný v seznamu toho krajského soudu, v jehož obvodu má sídlo; jestliže však v seznamu daného krajského soudu není znalec příslušného oboru nebo pro to svědčí jiné vážné důvody, přibere se znalec ze seznamu jiného krajského soudu (§ 11 vyhl. o zn. a tl.). Výjimečné, zvláště obtížné případy viz ust. § 110 tr. řádu nebo § 21 odst. 2 zák. o zn. a tl., tzv. posudek ústavu.

Vzniká tak silná kontradikce mezi institucionalizací, preferovanou § 21 odst. 1 zákonem o zn. a tl., a individualizací, zmiňovanou v ustanovení § 105 odst. 1 tr. řádu. Současná praxe pak upřednostňuje znalce – jednotlivce, ale ponechává současně na zvážení orgánům činným v trestním řízení, kterou variantu budou upřednostňovat.

Novela č. 265/2001 Sb., účinná od 1. 1. 2002, pak myšlenku individualizace dále podle mého rozvíjí a prohlubuje, protože například upouští od znaleckého psychiatrického zkoumání duševního stavu obligatorně dvěma znalci. Lze tak shrnout, že současná právní úprava je rozumným kompromisem.

⁷³ Chmelík, J. a kol.: Místo činu a znalecké dokazování. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, str. 171.

3.1.3 Obory znalecké činnosti

Znaleckou činnost lze členit podle různých kritérií na obory, které se dále člení ještě na odvětví, jež fungují na regionálním principu. Rozdělení oborů je provedeno z hlediska praktických potřeb státních orgánů, v současné době již nesouhlasí se zavedenou strukturou učebních (vědních) oborů. Seznam jednotlivých oborů a stejně tak znalců nalezneme např. na oficiálních stránkách české justice.⁷⁴ Obecně platí, že pro každý obor má být jmenováno tolik znalců, aby bez neúměrného zatěžování stačili krýt potřebu posudků. Ne ve všech případech tomu tak skutečně je.

Zákon o zn. a tl. předvídá taktéž zřízení tzv. sborů pro znalecké otázky (§ 16), jejichž úkolem je spolupůsobit při jmenování znalců, stanovit odborné předpoklady nutné pro jmenování znalcem, pečovat o zdokonalování zvláštní kvalifikace znalců, dávat podněty pro vědecký výzkum obecných otázek znalecké činnosti, podle potřeby provádět pohovor s uchazečem, někdy i na základě předložených posudků, k jejichž vypracování je uchazeč o jmenování znalcem vyzván. Tyto zvláštní poradní orgány může zřídit ministr spravedlnosti, a to v určitých oborech znalecké činnosti. Jejich členy jsou osoby jmenované z řad znalců.

Bohužel v současnosti při Ministerstvu spravedlnosti České republiky existuje pouze sbor pro písmoznalectví, a u některých krajských soudů jsou zřízeny sbory pro ekonomiku a dopravu, což je s ohledem na množství oborů a odvětví, v nichž znalci v ČR působí, velice málo. Je řada oborů, které si zřízení těchto sborů na ministerské úrovni akutně vyžadují, a to

⁷⁴ Zdroj: www.justice.cz - bezpečnost práce, čistota ovzduší, doprava (odvětví – letecká, městská, silniční, vodní, železniční, skladiště a překladiště), drahé kovy a kameny (zkoušení pravosti a ryzosti), dřevo-zpracování, ekonomika (řízení, plánování a organizace ekonomiky, ceny a odhady, dodavatelsko - odběratelské vztahy, investice, mzdy, peněžnictví a pojišťovnictví, racionalizace, správa národního majetku, účetní evidence, ekonomická odvětví různá), elektronika, elektrotechnika, energetika, geodézie a kartografie, hutnictví, chemie (hmoty umělé, hnojiva strojená, léčiva – výroba, vlákna umělá, chemická odvětví různá), jaderná fyzika, keramika (porcelán), kriminalistika, kybernetika (výpočetní technika), kůže a kožešiny (zpracování), lesní hospodářství (myslivost, dříví – těžba), meteorologie, obaly, ochrana přírody, paliva, papír (papír -výroba, papír – zpracování), patenty a vynálezy, písmo-znalectví, potravinářství (cukrovarnictví, konzervování potravin, lihoviny pálené, maso – zpracování, nápoje nealkoholické, pekařství, pivovarnictví, potravinářská odvětví různá, tuky jedlé, zkoumání potravin), požární ochrana, právní vztahy k cizině, projektování, ropa – zpracování, sklo, služby, spoje, sport (sport- provozování, sport zařízení), stavebnictví (inženýrské stavby, stavební materiál, stavby dopravní, stavby důlní a těžební, stavby energetických zařízení, stavby obytné, stavby průmyslové, stavby vodní, stavby zemědělské, stavební odvětví různá), strojírenství (těžké, všeobecné), střelivo a výbušniny, školství a kultura (pedagogie, psychologie, estrády a varieté, film, rozhlas, televize, tisk, umění dramatické, umění hudební, umění výtvarné), tabák, tarify dopravní, technické obory, těžba (geologie, minerální prameny, plyn zemní, těžba ropy, těžba nerostů), textilie, tiskařství, umělecká řemesla, vodní hospodářství (čistota vod, meliorace, rybářství a rybníkářství), zařízení národní obrany a bezpečnosti, zdravotnictví (epidemiologie, farmakologie, genetika, hematologie, chirurgie, interna, ortopedie, pediatrie, porodnictví, pracovní úrazy a nemoci z povolání, psychiatrie, sexuologie, soudní lékařství, kterému bych se chtěla věnovat níže v jedné z kapitol mé práce, toxikologie, zdravotnická odvětví různá), zemědělství (chmelařství, ovocnářství a zahrádnictví, včelařství, veterinářství, vinařství, výroba rostlinná, výroba živočišná, zemědělská odvětví různá.

zejm. medicínské obory či psychologie.⁷⁵ V současnosti totiž neexistují kritéria hodnocení znalecký posudků, a je tak na soudci, aby uměl posoudit, zda provedl všechny potřebné testy nebo zkoumání, která jsou pro daný úkon potřebná. Soudně znalecká praxe nutně potřebuje vytvořit základní nepřekročitelné standardy pro všechny obory, které by sloužily soudcům k tomu, aby uměli zhodnotit kvalitu práce znalce a mohli pak ze špatně provedeného posudku vyvodit příslušné závěry.

3.1.4 Komora soudních znalců ČR

Komora soudních znalců ČR je dobrovolnou organizací, ve které se sdružují soudní znalci všech profesí jmenovaní ministrem spravedlnosti nebo předsedou krajského soudu v rozsahu, ve kterém má od ministra spravedlnosti pověření. Nejedná se ovšem o oficiální, zákonem zřízenou Komoru znalců s povinným členstvím, která by stanovila standardy pro činnost znalců v jednotlivých oborech. Její počátek se datuje k roku 1990 a působí jako Sdružení znalců ČR. Název, který v současnosti používá, tzn. "Komora soudních znalců ČR", byl přijat sněmem, který se konal v roce 1993. K hlavním úkolům komory patří zejm. obhajování a prosazování zájmů znalců ve vztahu ke státním orgánům, organizacím a osobám, podílení se na vypracování a projednání návrhů právních předpisů patřících do znalecké činnosti a formulace a dodržování etických a morálních zásad činnosti znalců.

Komora se skládá z představenstva, jež řeší obecné otázky fungování znalecké činnosti, z odborových rad, ty se naopak zabývají jednotlivými odbornými otázkami ve vztahu k jejich činnosti, a nově pak od roku 1994 z kanceláře Komory soudních znalců se stálým pracovníkem řešícím administrativu ústředí komory. Podmínkou členství je jmenování znalcem, a to krajským soudem nebo ministrem spravedlnosti, a následně podaná přihláška k příslušné sekci dle jednotlivých oborů.⁷⁶

⁷⁵ Koláčková, J.: Jednou znalec, navždy znalec aneb Jak se žije znalcům v Česku? Via Iuris ONLINE, publikováno 1.8.2007, dostupné online: <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=164>, dne 16.6.2010.

⁷⁶ Komora soudních znalců,[online], dostupné z : <http://www.znalci-komora.org/>, dne 16.6.2010.

3.1.5 Jmenování a odvolávání

Oblast této problematiky upravuje zák. o zn. a tl. ve svých ust. § 3 až § 7 a vyhláška č. 36/1967 v ustanovení § 1. Jak jsem již zmiňovala výše, znalce jmenuje buď ministr spravedlnosti nebo předseda krajského soudu (v Praze městského) podle místa bydliště znalce, a to v rozsahu, v jakém je ministrem spravedlnosti k tomu pověřen. Ministr spravedlnosti jmenuje pracovníky ústředních orgánů, vysokých škol, vědeckých a výzkumných ústavů, ty, kteří jsou označeni ústředními orgány, a znalce, u nichž si jmenování vyhradil ministr.⁷⁷ V ostatních případech jsou pak pověřeni předsedové krajských soudů. Pro výkon funkce ovšem není rozdílu mezi znalcem jmenovaným ministrem či předsedou soudu.

Ke jmenování znalců dochází na základě výběru mezi osobami, které splňují podmínky pro jmenování. Česká právní úprava znalecké činnosti je ve srovnání se zahraničními ovšem velice benevolentní nejen co se týká kontroly, ale i v otázkách zjišťování odborné kompetence znalců.⁷⁸ Zákon o zn. a tl. ve svém ust. § 4 udává pouze vágní podmínku, a to, že znalec má potřebné znalosti a zkušenosti v oboru. Zdařilejší dikci podmínek nabízel věcný záměr nového zákona z roku 2008, který bohužel ministerstvo neschválilo. Návrh počítal mimo jiné s podmínkami, že znalec má odpovídající odbornou kvalifikaci, vyjádřenou dosaženým vzděláním v oboru, a nejméně pět let působí s prokazatelnými výsledky v oboru (viz k neschválenému návrhu zákona v kapitole 9).

Stále tedy platí, že návrh na jmenování mohou podat – státní orgány, vědecké instituce, vysoké školy, dále organizace, ve kterých pracují osoby přicházející v úvahu, jakož i příslušné orgány společenských organizací, pokud to vyplývá z úkolů těchto organizací. Mimo to může být jmenován i ten, kdo o to sám požádá.⁷⁹

Podmínky pro jmenování znalcem jsou podle § 4 zákona o znalcích a tlumočnických čtyři, a to:

- a) osoba je českým⁸⁰ státním občanem (lze prominout ministrem spravedlnosti),
- b) má potřebné znalosti a zkušenosti z oboru, v němž má jako znalec působit; upřednostněn

⁷⁷ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001. str. 377.

⁷⁸ Koláčková, J.: Jednou znalec, navždy znalec aneb Jak se žije znalcům v Česku? Via Iuris ONLINE, publikováno 1.8.2007, dostupné online: <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=164>, dne 16.6.2010.

⁷⁹ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001, str. 377

⁸⁰ Doslovné znění zákona uvádí československý státní občan, ovšem podle čl. 1 odst. 2 úst. zák. č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR pokud ústavní zákony, zákony a ostatní právní předpisy přijaté před zánikem ČSFR spojují práva a povinnosti s územím ČSFR a státním občanstvím ČSFR, rozumí se tím území České republiky a státní občanství České republiky, pokud zákon nestanoví jinak.

by měl být ten, kdo absolvoval speciální výuku pro znaleckou činnost, jde-li o jmenování pro obor, v němž je taková výuka zavedena,

- c) má osobní vlastnosti pro řádný výkon činnosti,
- d) se jmenováním souhlasí.

Splnění těchto podmínek se ověřuje příslušným dotazníkem, doklady o absolvování příslušné odborné výchovy, vyjádřením příslušných zájmových svazů nebo obdobných organizací, vyjádřením organizace, u níž je uchazeč v pracovním poměru. Nezbytnou podmínkou pro jmenování znalce je také složení slibu do rukou osoby, jež ho jmenovala.

Po splnění podmínek a v případě, že je v daném místě konkrétního znalce potřeba, proběhne jmenování, a to složením znaleckého slibu a převzetím jmenovací listiny (tzv. dekretu). Současně obdrží průkaz znalce, v němž je vyznačen rozsah znaleckého oprávnění, a potvrzení, jež jej opravňuje k objednávce a převzetí znalecké pečeti (k tomu viz kapitola 6.2 Znalecký posudek). Po jmenování následuje zapsání do seznamu znalců.

Znalecké seznamy vedou krajské soudy (kancelář pro znalce a tlumočníky), v jejichž obvodu má znalec trvalé bydliště a jsou běžně k nahlédnutí i veřejnosti; centrálně je však vede i ministerstvo spravedlnosti. Ústřední seznam vede Ministerstvo spravedlnosti ČR (tam se zapisují nejen znalci, ale i ústavy a jiná pracoviště, specializované na znaleckou činnost, a vědecké ústavy, vysoké školy a instituce, které je možno požádat o podání znaleckého posudku). Seznamy jsou členěny podle oborů a odvětví, u každého je kromě jména uvedeno i bydliště, zaměstnání, telefonický kontakt, případná užší specializace v rámci daného oboru či odvětví, a další obory, v nichž je ke znalecké činnosti oprávněn.

Zákon a vyhláška pak uvádí další skutečnosti, jež souvisí s danou otázkou, jako je např. kdo provádí výběr znalců (v součinnosti s orgány, které podávají návrh na jmenování, je jím krajský soud), jaký je minimální počet znalců, jež mají být pro daný obor jmenováni a kdo vede seznamy znalců.

Zákon o znalcích a tlumočnících uvádí v ustanovení § 20, že znalec může být ze své funkce odvolán orgánem, který jej jmenoval:

- a) pokud se dodatečně ukáže, že nebyly splněny podmínky pro jeho jmenování, anebo jestliže tyto podmínky odpadly,
- b) po jmenování nastaly skutečnosti, pro které znalec nemůže svou činnost trvale vykonávat,
- c) znalec přes výstrahu neplní nebo porušuje své povinnosti,
- d) organizace, u níž je znalec zaměstnán, prokáže, že mu znalecká činnost brání v řádném výkonu povinností vyplývajících z pracovního poměru,
- e) znalec požádá o své odvolání.

Tento orgán zařídí také jeho vyškrtnutí ze seznamu. Krajský soud vyškrtně znalce ze seznamu také v případě úmrtí znalce.

4 Postavení znalce v trestním řízení

4.1 Přibrání znalce

Podle ustanovení § 105 odst. 1 tr. řádu, věta první: „Je-li k objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení třeba odborných znalostí, vyžádá orgán činný v trestním řízení odborné vyjádření.“ Totéž ustanovení ve své větě druhé pak doplňuje: „Jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující, přibere orgán činný v trestním řízení a v řízení před soudem předseda senátu znalce.“

Složitost posuzované otázky vyžaduje přibrání znalce, je-li k posouzení otázky potřebná delší doba, nutnost systematického studia příslušné odborné literatury, využívání zásadních empirických a teoretických poznatků, které je potřeba komplexním způsobem zpracovat, potřeba konzultace s dalšími odborníky, apod.⁸¹

Posouzení, zda pro konkrétní případ postačí odborné vyjádření, či bude nutno přibrat znalce, záleží na úvaze orgánu činného v trestním řízení. Závěr daného orgánu, který koná řízení v daném stádiu, že není třeba znaleckého posudku, nebrání rozdílnému rozhodnutí orgánu v dalším stádiu řízení, pokud považuje jeho přibrání za odůvodněné. Orgánu činnému v trestním řízení může rozhodování usnadnit judikatura, která dává množství příkladů, kdy je v praxi důležité přibrat znalce. Jako příklady lze uvést např. rozhodnutí č. 25/92 Sb. rozh. tr., kdy pro zjištění, zda obviněná z tr. činu vraždy novorozeného dítěte matkou jednala či nejednala v rozrušení způsobeném porodem, což je zvláštní znak tohoto tr. činu, je nutný posudek znalce-porodníka, rozh. č. 31/95 – I. Sb. rozh. tr., kdy je nutný znalecký posudek o duševním stavu pachatele, zda netrpí duševní poruchou v souvislosti s tzv. syndromem patologického hráčství, která by mohla mít vliv na jeho přičetnost,⁸² z novějších pak rozh. č. 20/2000 Sb. rozh. tr. – u pachatele tr. činu, který požívá po delší dobu ve větší míře omamné nebo psychotropní látky, se může jednat o takových chorobnou závislost na takových látkách a tato skutečnost může mít vliv i na jeho rozpoznávací a ovládací schopnosti v době činu; zde se opatřuje znalecký posudek, atp.

⁸¹ Růžička, M., Zezulová, J.: K problematice vzájemného vztahu znaleckého posudku a odborného vyjádření po novele trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb. Trestněprávní revue, rok 2004, č. 9, str. 256.

⁸² Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 651.

Znalce je nutno přibrat i v případě, že orgán činný v trestním řízení má potřebné znalosti rozhodné k objasnění dané skutečnosti důležité pro trestní řízení. Takové znalosti mu však umožní lépe zhodnotit podaný znalecký posudek jako důkaz.⁸³ Je třeba zajistit objektivitu, nepodjatost a nestrannost při posuzování odborných otázek.

Pokud na zodpovězení některých otázek rozhodných pro trestní řízení stačí běžné znalosti a praktické zkušenosti, jež byly získány vzděláním, výchovou, není nutné přibrat znalce. Přibrání znalce, jež by bylo bez zákonného důvodu, vede k zbytečnému prodlužování trestního řízení, které je neúčelné a nežádoucí a jehož následkem je ne hospodárnost a oslabení ochrany společnosti a právní jistoty.⁸⁴ Pro úplnost je nutné dodat, že ustanovení § 105 tr. řádu se použijí také v řízení v trestních věcech mladistvých, protože tato problematika není v zák. mládeže samostatně upravena.

Do novely tr. řádu č. 265/12001 Sb. se oznamovalo přibrání znalce usnesením a rozhodovalo se o stížnostech proti těmto usnesením. Současná právní úprava ve svém ustanovení § 105 odst. 3 tr. řádu hovoří o přibrání znalce opatřením, proti kterému se nelze odvolat, pouze podat námitky (o námitkách viz dále). Jediná výjimka, která byla zachována po novele tr. řádu č. 265/2001 Sb., je skutečnost, kdy dochází podle § 116 odst. 2 tr. řádu ke zkoumání duševního stavu obviněného ve zdravotnickém zařízení. Toto zkoumání se totiž nařizuje rozhodnutím (usnesením) soudce na návrh státního zástupce, proti kterému je přípustná stížnost.

Obligaturní součástí opatření o přibrání znalce je stanovení lhůty po dohodě se znalcem, v níž má být znalecký posudek vypracován. Nedodržení by mohlo znamenat zkrácení znalečného. Jiná situace je v rámci vypracování tzv. spěšného znaleckého úkonu, kde projednat lhůtu se znalcem nelze a orgán tak stanoví lhůtu sám (§ 12 odst. 2 vyhl. o zn. a tl.). Podá-li znalecký posudek znalec sice v seznamu znalců zapsaný, který ale nebyl přibrán podle zákonného ustanovení v tr. řádu orgánem činným v trestním řízení, nejde o důkaz přibráním znalce, ale o listinný důkaz.⁸⁵ Obdobně se postupuje u znaleckého posudku podaného dříve, kterého lze také použít jedině jako listinného důkazu (§ 112 odst. 2 tr. řádu).

O tom, že byl přibrán znalec se vyrozumí obviněný, popř. podezřelý, a v řízení před soudem i státní zástupce. Jiná osoba se vyrozumí jen je-li třeba, aby něco konala nebo strpěla,

⁸³ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář díl I. 6.vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 947.

⁸⁴ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 3. přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 443.

⁸⁵ rozh. č. 66/80 a 38/91 Sb. rozh. tr.

což stanoví § 105 odst.1 tr. řádu (např. dostavení se ke znalci na vyšetření). Forma není přesně dána, lze užít ustanovení § 59 odst. 1 věty druhé tr. řádu analogicky.⁸⁶

O přibrání více znalců viz kapitola Členění znaleckých posudků a jejich využití v trestním řízení.

Znalec musí být v předvolání upozorněn na následky nedostavení (§ 66 tr. řádu, tj. pořádková pokuta), a na povinnost oznámit skutečnosti, pro které by byl vyloučen nebo které mu jinak brání být ve věci činný jako znalec (§ 106 tr. řádu věta první). Mimo to musí být znalec poučen o významu znaleckého posudku z hlediska obecného zájmu a o trestních následcích křivé výpovědi a vědomě nepravdivého znaleckého posudku (toto ustanovení platí též pro znalce, který podal posudek na základě žádosti některé ze stran podle § 89 odst. 2 tr. řádu). Toto poučení je zpravidla buď součástí opatření o přibrání znalce, nebo je k němu připojeno.

Pokud by znalec nebyl poučen před podáním znaleckého posudku, bylo by možné tento nedostatek napravit případným doplňujícím výsledkem znalce, v jehož rámci by byl teprve poučen a zopakoval již předtím podaný znalecký posudek (jedná se totiž o odstranitelnou vadu, přičemž ustanovení § 106 tr. řádu výslovně nepožaduje poučení znalce před podáním znaleckého posudku – tento požadavek je obsažen pouze v ust. § 211 odst. 5 tr. řádu).⁸⁷ Poučení ovšem nelze zaměňovat se slibem znalce dle § 6 odst. 1, 2 zák. o zn. a tl.

Novela č. 292/1993 Sb. doplnila ustanovení § 89 odst. 2 tr. řádu o větu druhou, jež zní: „Skutečnost, že důkaz nevyžádal orgán činný v trestním řízení, ale předložila jej některá ze stran, není důvodem k odmítnutí takového důkazu.“ Proto možnost vyžádat a předložit znalecký posudek má i každá ze stran (ustanovení § 110a tr. řádu se uplatní též v trestních věcech mladistvých, jelikož zák. mládeže neobsahuje speciální úpravu).

Znalec, který podává znalecký posudek na základě žádosti některé ze stran, musí být poučen o významu znaleckého posudku a o trestních následcích křivé výpovědi a vědomě nepravdivého znaleckého posudku, stejně jako musí být upozorněn na povinnost bez odkladu oznámit skutečnosti, pro které by byl vyloučen nebo které mu jinak brání, aby byl ve věci činný jako znalec. Toto poučení přichází v úvahu jen při výsledku znalce, který podal znalecký posudek na základě žádosti některé ze stran, v hlavním líčení nebo veřejném zasedání. Znalecký posudek předložený stranou musí splňovat náležitosti, jež vypočítává

⁸⁶ Růžička, M.: Znalecká činnost ve vztahu k trestnímu řízení.[online], dostupné z : <http://www.ustavprava.cz>, dne 16.6.2010.

⁸⁷ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář díl I. 6.vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 963.

ustanovení § 110a tr. řádu, tj. musí obsahovat všechny formální a obsahové náležitosti znaleckého posudku včetně doložky znalce o následcích vědomě nepravdivého posudku. Tato doložka tvoří fakticky součást poučení znalce dle § 106 věty druhé tr. řádu. Je však nutné dodat, že zde znalce nepoučuje příslušný orgán činný v trestním řízení, ale jedná se o doložku znalce, jejíž obsah je dán přímo ze zákona.

Jsou-li shora uvedené podmínky splněny, nakládá se s posudkem stejně, jako kdyby šlo o znalecký posudek vyžádaný orgánem činným v trestním řízení. Znalce už nebude nutné před podáním znaleckého posudku zvlášť poučovat podle § 106 tr. řádu. Naproti tomu při jeho výslechu jak v přípravném řízení, tak i v řízení před soudem je třeba znalce ve smyslu ust. § 106 věty druhé tr. řádu před výslechem poučit.⁸⁸ Obviněnému, obhájci a státnímu zástupci se navíc poskytuje možnost žádat, aby jim bylo dle § 215 tr. řádu umožněno provést důkaz, což zahrnuje i výslech znalce v hlavním líčení (viz k tomu kapitola Znalecký posudek).

4.2 Důvody pro vyloučení znalce

4.2.1 Odepření podání znaleckého posudku

Za stejných podmínek jako svědek (§ 100 tr. řádu), může i znalec odepřít podání posudku, jak se o něm zmiňuje ustanovení § 11 odst. 3 zák. o zn. a tl. Jedná se o případ, pokud by podáním posudku sobě nebo svému příbuznému v pokolení přímém, svému sourozenci, osvojiteli, osvojenci, manželovi, partnerovi a druhovi, či jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právem považoval jako újmu vlastní, způsobil nebezpečí trestního stíhání. V předvolání je nutné na tuto možnost znalce upozornit.

Nutno posuzovat stejně i otázku zákazu výslechu znalce podle ust. § 99 tr. řádu, jež se zmiňuje o okolnostech, pro které nesmí být vyslechnut svědek (utajované skutečnosti chráněné zvláštním zákonem a pokud by svojí výpovědí porušil státem uloženou nebo uznanou povinnost mlčenlivosti, ledaže byl této povinnosti příslušným orgánem nebo tím, v jehož zájmu tuto povinnost má, zproštěn).

⁸⁸ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář díl I. 6.vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 979.

4.2.2 Podjatost znalce

Pokud orgán činný v trestním řízení rozhoduje o výběru osoby, jež přibere jako znalce do řízení, musí přihlížet k okolnostem, které by ho mohly vylučovat z podání znaleckého posudku podle ustanovení § 11 zák. o zn. a tl. (to samé činí i u odborného vyjádření). Vždy je nutno zkoumat soudem ex offio (na rozdíl od úpravy řešení námitek), zda je znalec vyloučen z podání znaleckého posudku, jelikož je důvod pochybovat o jeho nepodjatosti pro poměr k věci, obviněnému či jiným osobám zúčastněným na řízení nebo k orgánům činným v trestním řízení.⁸⁹

Pokud znalec zjistí, že není možné, aby podal znalecký posudek z důvodů, které jsem uvedla výše, musí tuto skutečnost oznámit neprodleně. Stejně tak činí i strany řízení (účastníci). Děje se tak v kterémkoliv stádiu trestního řízení a rozhoduje orgán, který znalce ustanovil (§ 11 odst. 2 věta druhá zák. o zn. a tl.). Obdobně se použije i na osoby, jež posudek vypracovaly za ústav (tzv. posudek ústavu).

4.2.3 Neformální námitkové řízení

Proti opatření o přibrání znalce lze vznést námitky kdykoliv v průběhu trestního řízení, jakmile byl znalec orgánem činným v trestním řízení přibrán, ale i kdykoliv později, když se pro ně objeví důvod. Námitky jsou zvláštním procesním institutem, jehož uplatnění není vázáno žádnou procesní lhůtou,⁹⁰ a jež není totožný s žádným opravným prostředkem, ale může být v jeho rámci činěn. Tzv. námitky je možné vznést i v rámci opravného prostředku proti meritornímu usnesení, ale též v rámci řízení o mimořádném opravném prostředku (vyjma stížnosti pro porušení zákona).⁹¹ V takovém případě rozhoduje o námitkách orgán, kterému přísluší rozhodnout o opravném prostředku.

Námitky lze vznést:

a) proti znalci (podjatost znalce podle ustanovení § 11 odst. 1 zák. o zn. a tl.),

⁸⁹ Z nálezu Ústavního soudu ČR II. ÚS 35/03 ze dne 25. června 2003: Jedním z takových důvodů, kdy lze zcela důvodně pochybovat o nepodjatosti znalce pro poměr k účastníkovi řízení, je skutečnost, že mezi nimi existuje pracovní poměr k těmž zaměstnavateli. Je totiž zřejmé, že se v takovém případě jedná o vztah ekonomické závislosti, jednak nelze ani vyloučit možnost, že přístup znalce při vypracování znaleckého posudku mohou (vědomě či nevědomě) ovlivnit pocity koležičtosti a loajality či obavy před nepříznivými pracovními dopady.

⁹⁰ Růžička, M.: Znalecká činnost ve vztahu k trestnímu řízení. [online], dostupné z: <http://www.ustavprava.cz>, dne 16.6.2010.

⁹¹ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář díl I. 6.vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 952.

- b) proti odbornosti znalce (posuzuje se podle zařazení jednotlivých druhů znalecké činnosti do oborů a odvětví – a zkoumá se zejm. odborná úroveň, specializace, jeho schopností řešit konkrétní odbornou problematiku v posuzované trestní věci, apod.),
- c) proti formulaci otázek znalci položených (tato okolnost se pak posuzuje různě podle názoru, zda je vymezení úkolů znalci formou otázek podstatnou náležitostí opatření o přibrání znalce, či nikoliv – novela z roku 2001 podporuje tento názor).

Osoby, jež jsou oprávněny vznést námitky, zákon přímo nevymezuje, ale lze je dovodit z ust. § 105 poslední věty odstavce 1 tr. řádu, neboť to jsou zpravidla osoby, které se o přibrání znalce vyrozumívají, tj. v přípravném řízení je touto osobou obviněný (jeho obhájce, je-li zbaven či omezen ve způsobilosti k právním úkonům též zákonný zástupce, popř. v řízení proti mladistvým zákonný zástupce či orgán pověřený péčí o mládež), v řízení před soudem jak obviněný, tak státní zástupce, popř. samotný znalec (znalec může namítat nejen okolnosti tvořící možný obsah námitek, ale popřípadě též jiné skutečnosti, které mu brání znalecký posudek podat a které se vztahují k osobě obviněného, dané věci, specializaci, atp.).⁹² Pokud se o přibrání znalce vyrozumívá též jiná osoba, je oprávněna podat námitky též tato osoba.

Trestní řád upravuje postup při rozhodování o námitkách v ustanovení § 105 odst. 3 takto: „V přípravném řízení důvodnost takových námitek posoudí státní zástupce a v řízení před soudem předseda senátu soudu (samosoudce), před kterým se v době oznámení námitek vede řízení; jsou-li námitky uplatněny v rámci opravného prostředku, posoudí je orgán, kterému přísluší o opravném prostředku rozhodnout.”

Orgán (státní zástupce, předseda senátu nebo samosoudce), který posuzuje důvodnost námitek může rozhodnout následovně:

- a) námitkám vyhoví, a to v případě, jsou-li důvodné, a pokud důvody pro vyžádání znaleckého posudku stále trvají, rozhodne příslušný orgán o tom, aby provedl posudek jiný znalec nebo jinak formuluje otázky v rámci opatření, jímž ho přibírá. Tento postup se ovšem neuplatní v případě, kdy námitky směřují jen proti formulaci otázek (zde stačí jen upravit jen formulaci otázek), anebo jestliže příslušný orgán shledá (s ohledem na povahu odborné otázky, stupeň její složitosti, resp. jednoduchosti), že postačí vyžádání odborného vyjádření nebo že nejsou vůbec dány důvody pro vypracování znaleckého posudku, anebo
- b) námitkám není vyhověno, jelikož je neshledal důvodnými, protože neshledal důvody pro vyloučení znalce nebo pro postup, že znalecký posudek bude z jiných důvodů zpracován

⁹² Růžička, M.: Znalecká činnost ve vztahu k trestnímu řízení, [online], dostupné z: <http://www.ustavprava.cz>, dne 16.6.2010.

jiným znalcem nebo podle jinak formulovaných otázek (event. že nebude znalecký posudek či odborné vyjádření vyžadovány vůbec). Tuto skutečnost oznamuje osobě, která námitky vznesla.⁹³

Pokud v přípravném řízení státní zástupce námitkám vyhoví, zpravidla zruší opatření policejního orgánu o přibrání znalce dle § 174 odst. 2 písm. e) tr. řádu, a vydá pokyn policejnímu orgánu k přibrání jiného znalce, pokud nenahradí opatření o přibrání znalce vlastním opatřením. Stejný postup uplatní státní zástupce, který vykonává dozor nad zachováním zákonnosti v přípravném řízení ve věcech, v nichž vyšetřování koná státní zástupce (§ 161 odst. 3, 4 a § 175 odst. 2 tr. řádu).

Vyhoví-li námitkám soud I. stupně, přibere jiného znalce. Pokud však rozhodne o námitkách soud rozhodující ve druhém stupni nebo o mimořádném opravném prostředku, bude tento příslušný pokyn k přibrání jiného znalce nebo podle jinak formulovaných otázek součástí zrušujícího rozhodnutí, kterým je pak orgán prvního stupně nebo jiný orgán činný v trestním řízení vázán. Způsob vyřízení námitek je tedy zpravidla součástí odůvodnění příslušného rozhodnutí o opravném prostředku, kdy slovo „zpravidla“ naznačuje, že odvolací soud má možnost sám v rámci odvolacího řízení k uplatněným námitkám řízení doplnit písemným doplněním znaleckého posudku nebo výslechem znalce k jinak formulovaným otázkám, popř. i přibráním jiného znalce.⁹⁴

Orgán, který námitky posuzuje, rozhoduje o námitkách zásadně opatřením (usnesení se nevydává). Pozice osob, které se tak mohou bránit proti opatření o přibrání znalce, se zhoršila, jelikož již nelze podat stížnost, která byla před novelou z roku 2001 možná proti usnesením, jímž se znalec přibíral. Problematické otázky mohou vznikat za situace, kdy není námitkám vyhověno a jaké má tedy další možnosti osoba, které se tyto skutečnosti oznamují. Zákon totiž neuvádí, jakou formu má oznámení, jímž se námitkám nevyhovuje. Pokud by mělo formu usnesení, přicházela by podle mého názoru v úvahu stížnost podle ust. § 141 tr. řádu, jímž se napadá usnesení policejního orgánu, popř. soudu či státního zástupce.

4.3 Činnost znalce

Nedošlo-li k některému z důvodů pro vyloučení znalce, má znalec povinnost dostavit se k orgánu činnému v trestním řízení a podat znalecký posudek. Znaleckou činnost vykonává

⁹³ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář díl I. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 953.

⁹⁴ Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář díl I. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, str. 953.

znalec mimo svůj pracovní úvazek. Jeho činnost lze rozdělit na dvě fáze, a to na přípravu posudku, a na vypracování posudku.

4.3.1 Příprava posudku

Pro přípravu posudku je rozhodující, aby se znalec seznámil s úkolem a s okolnostmi případu. Pro tyto případy je v trestním řádu ustanovení § 107. Úkol pro znalce se uskutečňuje formou otázek v rámci opatření, kterým je přibírán, a omezuje se pouze na ty skutečnosti, které potřebují odborného zhodnocení a které patří do oboru působnosti konkrétního znalce (např. příčina smrti poškozeného, duševní stav obviněného v době spáchání činu). Podle ustanovení § 107 odst. 1 tr. řádu mu však nepřísluší hodnotit právní otázky a důkazy (např. právní kvalifikace spáchaného skutku, porušení pravidel silničního provozu), to náleží soudu. Sb. rozh. tr. v judikátu č. 1/1998-II však dodává, že znalecký posudek nelze odmítnout jen proto, že se znalec vyjadřoval k právním otázkám; tato skutečnost nečiní posudek nepoužitelným, pokud obsahuje odborné poznatky, ze kterých by si soud sám vyvodil závěry (ať už shodné či rozdílné).

Pro seznámení s okolnostmi případu je možné, aby znalec získal všechny potřebné materiály a vysvětlení od orgánů činných v trestním řízení, tzn. aby mu byla poskytnuta potřebná součinnost, jelikož znalci nepřísluší provádět důkazy (nelze mu stanovit úkol obstarat důkazní prostředky pro účely trestního řízení – k tomu rozh. č. 45/67–I. Sb. rozh. tr.).

Rozsah a kvalita podkladů je ve znalecké praxi velmi různá, závisí zejména na druhu řízení, pro něž je znalecký posudek zpracováván (trestní, občanskoprávní, aj.), stádia, ve kterém se řízení nachází (počátek řízení, nebo komplikované kauzy o několika set až výjimečně tisíce listů), a podle kvality práce osob podklady zajišťující. Podklady pak členíme na dvě kategorie:

a) podklady objektivní – to jsou takové podklady, u nichž je možnost zkreslení podávaných informací malá nebo žádná. Patří sem takové, které byly zhotoveny

- přímým pozorováním osob, jež důkazy zajišťují (např. náčrt, plán, popis, protokol),
- takové podklady, kdy pro dokumentaci byly použity metody, jež zkreslení informace vylučují (např. fotodokumentace, film, videozáznam),
- dále pak pitevní nálezy, lékařské zprávy, měření provedená příslušnými zkušebními, apod.

b) podklady subjektivní – zejm. svědecké výpovědi (svědek zpravidla nemá možnost provádět měření veličin, proto kvantitativní stránku svědeckých výpovědí je nutno brát s rezervou a je nutné ji jinými dostupnými metodami ověřit, kdežto kvalitativní stránka je považována za přijatelný podklad pro znalecké posuzování)⁹⁵.

Mimo uvedenou součinnost může být znalec přítomen výslechu obviněného či svědků a klást jim otázky. Může též navrhnout provedení důkazů nezbytných k provedení posudku či provedení jiného úkonu trestního řízení v případě, že jsou důkazní materiály ve spise neúplné či nedostatečné (např. rekonstrukce, rekognice, exhumace mrtvol, ohledání místa činu jako neodkladný úkon před zahájením trestního stíhání pouze za přítomnosti orgánů činných v trestním řízení podle ust. § 113 tr. řádu, nebo pozorování obviněného v ústavu pro vyšetření duševního stavu).

Novela provedená zákonem č. 265/2001 Sb. výslovně stanovila, kdy je znalec oprávněn požadovat též zdravotnickou dokumentaci o konkrétní osobě. Trestní řád ve svém ustanovení § 107 odst. 2 uvádí zvláštní případ, kdy je znalec oprávněn požadovat zdravotnickou dokumentaci osoby, o jejíž příčině smrti nebo o zdravotním stavu má vypracovat znalecký posudek (jde zejména o případy uvedené v § 115 tr. řádu, tj. exhumace mrtvol, pitva mrtvol). V ostatních případech (§ 107 odst. 2 věta druhá tr. řádu) může požadovat zdravotnickou dokumentaci za podmínek stanovených zvláštním zákonem, kterým je zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, podle jehož ust. § 67b odst. 10 písm. d) mohou do zdravotnické dokumentace nahlížet znalci v oboru zdravotnictví v rozsahu nezbytném pro vypracování znaleckého posudku zadaného orgány činnými v trestním řízení nebo soudy (citovaný zákon hovoří pouze o nahlížení, nikoliv o vyžadování zdravotnické dokumentace).

Podle § 67b odst. 1 zák. č. 20/1966 Sb. Jsou zdravotnická zařízení povinna vést zdravotnickou dokumentaci, která obsahuje osobní údaje pacienta v rozsahu nezbytném pro identifikaci pacienta a zjištění anamnézy a informace o onemocnění pacienta, o průběhu a výsledku vyšetření, léčení a dalších významných skutečnostech souvisejících se zdravotním stavem pacienta (§67b odst. 2 zák. č. 20/1966 Sb.).

Dle § 67b odst. 4, 5 zák. o péči o zdraví lidu musí být zápis ve zdravotnické dokumentaci veden čitelně, pravdivě a průkazně. Zápis musí být průběžně doplňován a musí být opatřen datem zápisu, identifikací a podpisem osoby, která konkrétní zápis provedla. Opravy se provádějí novým zápisem a uvedením dnem opravy, identifikací a podpisem osoby, která opravu zápisu provedla s tím, že původní zápis musí být čitelný. Zákon o péči o zdraví lidu

⁹⁵ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001. str. 384.

dále uvádí, jakým způsobem je zdravotnická dokumentace vedena – může být vedena na záznamovém nosiči ve formě textové, grafické nebo audiovizuální. Údaje ve zdravotnické dokumentaci pak musí být vedeny v listinné či elektronické formě.

Znalec ovšem nesmí provádět vyšetřovací úkony a nesmí sám a bez vědomí zadavatele posudku získat informace od svědků, úřadů či jiných institucí. Stejně tak se znalec nesmí při přípravě posudku opírat o skutečnosti, které sám vnímal jako svědek či účastník události.⁹⁶ Judikatura, jež hovoří o kompetencích znalce, je značně rigidní a je téměř bezvýjimečná. Proto přezkoumávání dodržování kompetencí znalce má každý orgán činný v trestním řízení.

4.3.2 Vypracování posudku

Poté, co má znalec všechny rozhodné znalosti o případu, může začít se samotným vypracováním posudku. Zákon o znalcích a tlumočnících stanoví ve svých ust. § 8 až § 10 povinnost znalci vykonávat stanovenou činnost osobně, řádně a ve stanovených lhůtách, i mimo obvod krajského soudu, v jehož seznamu znalců je zapsán. Pokud však znalec v průběhu své činnosti zjistí, že povaha věci vyžaduje posoudit otázky, které přesahují jeho odbornost, ale jsou nezbytné pro jeho závěry, je oprávněn přibrat konzultanta k posouzení zvláštních dílčích otázek (tento pojem však není možné zaměňovat s pojmem uváděným v ust. § 157 odst. 3 tr. řádu). Znalec ale odpovídá i za tu část posudku, o které se konzultovalo.⁹⁷

K přibrání konzultanta je nutný souhlas orgánu činného v trestním řízení. V případě potřeby výsledku konzultanta je možné, aby byl přibrán do řízení ne jako svědek, ale jako znalec (není-li zapsán do seznamu, je přibírán ad hoc a brán do slibu). Judikatura k tomu dodává v rozh. č. 20/2000 Sb. rozh. tr., že v případě, kdy bude nutné využít odborných znalostí z více oborů a nejedná se pouze o dílčí otázky, bude nutné přibrat znalce z každého z těchto oborů, nikoliv však jako konzultanty znalce (víceoborové znalecké zkoumání).

Znalec využívá při vypracování posudku postupů specifických pro daný obor. Obvykle je zpracován v písemné formě podle ustanovení § 107 odst. 2 tr. řádu nebo může být znalec vyslechnut a posudek se nadiktuje do protokolu (§ 108 odst. 1 věta druhá tr. řádu).

⁹⁶ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1. vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001, str. 185.

⁹⁷ dále k tomu rozh. č. 29/86 Sb. rozh. tr.: Rozsudek, který nevypracoval pověřený znalec, ale vypracovala jej pod jeho jménem jiná osoba, která nebyla přibrána do řízení jako znalec, není použitelný jako znalecký důkazní prostředek, jak o něm hovoří § 105 odst. 2 tr. řádu.

Výjimka se týká tzv. posudku ústavu. Ten je vždy písemný a s označením osoby zpracovatele, která může být vyslechnuta.

Z nálezu Ústavního soudu ČR II. ÚS 2630/07 (řízení o návrhu na vrácení způsobilosti k právním úkonům): „Postup soudů v tomto navrhovaném případě nese rysy typické postup soudů v těchto věcech. Je charakterizován formálním, schématickým pohledem na projednávaný případ, bez snahy o individuální přístup ke každému jednotlivému případu a naprosto nekritickým přejímáním závěrů znaleckých posudků, v nichž jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.“

Ze shora uvedeného nálezu Ústavního soudu ČR vyplývá další zásada pro znalce v rámci vypracování znaleckého posudku, a to zákaz zabývat se ve znaleckém posudku tím, co mu nepřísluší, tj. hodnocením důkazů, výkladem právních předpisů, právním posouzením věci. Pokud orgán činný v trestním řízení zjistí, že znalec tento zákaz porušil, nelze k těm částem posudku přihlížet (k tomu viz kapitola Znalecký posudek).

5 Provádění důkazu znalcem

5.1.1 Účast znalce a zajištění jeho účasti

Znalec se stejně jako svědek účastní hlavního líčení. V rámci přípravného řízení vystupuje jen zřídka. Soudu tak s touto činností vznikají určité povinnosti. Znalec je soudem předvoláván (nepředvádí se) a dává se mu na vědomí, že pokud se nedostaví, může mu být uložena pořádková pokuta podle ust. § 66 tr. řádu až 50.000,- Kč (obdobně lze postupovat v případě, kdy bezdůvodně odmítne vypracovat znalecký posudek - krajním řešením však může být až vyškrtnutí ze seznamu znalců). Dále musí soudu oznámit okolnosti, pro které by byl vyloučen nebo které by mu mohly jinak bránit v uskutečnění znalecké činnosti, jak k tomu dodává ustanovení § 106 tr. řádu (např. v předmětné věci působí jako obhájce nebo může poskytnout výpověď jako svědek). Účastníci jsou též povinni sdělit tyto skutečnosti.

Jak jsem již zmiňovala v jedné z kapitol mé práce, znalec může svým chováním naplňovat skutkovou podstatu trestného činu podle ust. § 346 tr. zák. křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek a musí být tudíž o této skutečnosti poučen. Stejně tak se poučuje i o významu znaleckého posudku z hlediska obecného zájmu. Tato ustanovení se vztahují i na znalce, který byl požádán o podání znaleckého posudku některou ze stran podle § 89 odst. 2 tr. řádu. Pokud je znalec zapsán v některém ze seznamů znalců, odvolává se na složený slib, jež je jednou z podmínek při jmenování znalcem. Znalec nezapsaný do seznamu skládá slib do rukou orgánu, jež ho přibral, ještě před podáním znaleckého posudku. K této problematice také judikát č. 3/87 Sb. rozh. tr., který uvádí, že není podstatnou vadou skutečnost, že znalec nezapsaný do seznamu složil slib po provedení úkonů potřebných k přípravě posudku, ale ještě před jeho podáním.

5.1.2 Výslech znalce

Trestní řád hovoří o výslechu znalce ve svých ustanoveních § 108 a § 215. Provádí se podle procesních pravidel platných pouze pro znalce, nikoliv pro svědka (rozh. č. 11/77 Sb. rozh. tr.). Znalec zpravidla vypracovává podle § 107 odst. 3 tr. řádu písemný znalecký posudek, který je poté doručován též obhájci. Je zde ovšem zřídka kdy využívaná možnost posudek přímo nadiktovat do protokolu, což nalezneme v ustanovení § 108 odst. 1 tr. řádu, věta druhá. U znaleckého posudku, jež byl vypracován písemně, postačí, když se na něj

v rámci výslechu znalec odvolá a stvrdí ho. Judikatura však ještě dodává v rozh. č. 13/2000 Sb. rozh. tr., že samotné vyjádření znalce, že se na posudek odvolává a stvrzuje ho, není provedením důkazu znaleckým posudkem. Je nutné, aby soud vyzval znalce k přednesení posudku, popř. ho nechal přečíst.

Pokud bylo přibráno více znalců, může dojít k těmto situacím:

- a) znalci dospěli po vzájemné poradě ke stejným závěrům - v tomto případě podá za všechny posudek ten, kterého si sami zvolí, nebo
- b) jednotlivé závěry se různí a je třeba vyslechnout každého zvlášť.

Výslech se provádí zpravidla v rámci hlavního líčení. V přípravném řízení lze od něj upustit, jestliže má policejní orgán či státní zástupce jasno v tom, že byl podán úplně a správně. Pokud jsou s podáním písemného posudku průtahy nebo došlo k odchýlení či jeho doplnění, je v pravomoci předsedy senátu, aby znalci uložil povinnost posudek či jeho doplněnou část nadiktovat do protokolu či jej tam sám napsat.

Je možné, aby předseda senátu také místo výslechu znalce přikročil pouze k přečtení protokolu o jeho výslechu podle ust. § 211 odst. 5 tr. řádu. Musí tomu však předcházet poučení znalce podle ustanovení § 106 cit. zák., nesmí být pochybnost o tom, že je posudek vypracován správně a úplně a obžalovaný spolu se státním zástupcem s tímto postupem vyslovili souhlas. Výjimka je povolena za situace, že se řádně předvolaný obžalovaný bez omluvy nedostavil či se bez vážného důvodu vzdálil z jednací síně. Zde postačí souhlas státního zástupce.

Provádění důkazu, a tedy i výslech znalce, mohou žádat státní zástupce a obviněný, resp. jeho obhájce. Pokud jde o důkaz tou kterou stranou navržený či předložený, předseda senátu jí zpravidla vyhoví (existují samozřejmě výjimky podle ustanovení § 215 odst. 2 tr. řádu - např. výslech svědka mladšího 15-ti let či svědka nemocného). Možná je i situace, kdy obviněný s ekonomickým vzděláním vyslechne znalce z oboru ekonomiky místo obhájce.⁹⁸

Předseda senátu výslech přeruší pouze tehdy, pokud není prováděn v souladu se zákonem, na vyslýchaného je činěn nátlak nebo člen senátu považuje za nezbytné položit vyslýchanému otázku, jejíž položení není možno odložit.

⁹⁸ Vantuch, P.: K znaleckým posudkům předloženým stranou a k výslechu jejich zpracovatele. Trestní právo, 2003, č.5, str. 19-24.

5.1.3 Hodnocení znaleckého posudku

Výsledky znaleckého zkoumání musí být zhodnoceny volně jako každý jiný důkaz orgány činnými v trestním řízení a v konečné fázi soudem, jak uvádí ust. § 2 odst. 6 tr. řádu. Musí být zhodnoceny jak po stránce formální, tak i obsahové, tzn. kontroluje se, zda byly dodrženy veškeré zákonné požadavky, zda znalecký posudek splňuje formální náležitosti předepsané zákonem, zda posudek zpracoval znalec, jež byl v dané věci kompetentní, zda byly předloženy dostačující, věrohodné a přesvědčivé materiály, apod. Soud je hodnotí podle svého přesvědčení a zvážení všech okolností jednotlivě, ale i v jejich souhrnu. Neznamená to však, že je jimi bezprostředně vázán. Může se od nich odchýlit, ale v té části, v níž se odchýlil, musí tuto skutečnost v rozhodnutí zdůvodnit a nesmí nahradit odborný názor svým názorem laickým. Pokud zjistí, že některá část posudku nepříslušela znalci ke zhodnocení, nesmí k této části přihlížet.

V této souvislosti ještě dodám, že znalec nesmí podle § 107 odst. 1 tr. řádu hodnotit důkazy. Znalec nemůže hodnotit důkaz v tom směru, zda je věrohodný a zda skutečnost, o které podává zprávu, je prokázána. Pokud tedy znalec zjistí, že si některé důkazy odporují, musí na tuto skutečnost poukázat ve znaleckém posudku a závěry učiní pro obě varianty. Nesmí vybrat jednu variantu a o tento údaj opřít celý svůj posudek.⁹⁹

5.1.4 Vady znaleckého posudku

Jestliže přezkoumání prokáže v některém z hledisek vady, tj. naplňuje znaky ustanovení § 109 tr. řádu (posudek je rozporný, nejasný nebo neúplný), je nutné vyžádat vysvětlení od znalce (či znalců, kteří posudek podali), nebo se vyzve, aby posudek doplnil nebo jinak odstranil jeho nedostatky, popř. aby vypracoval posudek nový. Pokud tento postup nevede k výsledku, přibere se znalec jiný,¹⁰⁰ jelikož soud nemůže při pochybnostech o věcné správnosti nahradit posudek vlastním názorem. Tento jiný znalec podá znalecký posudek, tzv. revizní, ve kterém se musí vyrovnat s posudkem znalce předchozího (rozh. č. 11/87 Sb. rozh. tr.). Přibírá se usnesením, kdy je možná stížnost. Z tohoto a contrario vyplývá, že v případě,

⁹⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 382.

¹⁰⁰ rozh. č. 13/71 Sb. rozh. tr.: K přibrání jiného znalce podle § 109 tr. řádu přistoupí orgán činný v trestním řízení teprve po vyčerpání postupu dle § 109 tr. řádu, tj. teprve tehdy, jestliže nejasnosti nebo neúplnost posudku nebyly odstraněny ani osobním výslechem znalce a vysvětlením, které od něho bylo vyžádáno. Dále k věci také rozh. č. 35/70 či 11/87 Sb. rozh. tr.

že soud pochybnosti nemá, není povinen tak učinit (k tomu viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp.zn. 22 Cdo 2938/2005 ze dne 21.6.2006)¹⁰¹.

Výjimečně je možné se obrátit podle zák. o zn. a tl. č. 37/1967 Sb. (§ 21 odst. 2) a § 110 tr. řádu se žádostí o přezkum znaleckého posudku na státní orgán, vědecký ústav, vysokou školu či instituci na to specializovanou. Stejný postup se uplatní v případě, kdy byli přibráni dva a více znalců podle ust. § 108 odst. 2 tr. řádu, a také za situace, kdy je vadný posudek ústavu (§ 110 tr. řádu).

¹⁰¹ rozh. č. 22 Cdo 2938/2005 Nejvyššího soudu ČR: Pokud má soud pochybnosti o věcné správnosti znaleckého posudku, nemůže jej nahradit vlastním názorem, nýbrž musí znalci uložit, aby podal vysvětlení, posudek doplnil nebo jinak odstranil jeho nedostatky, popřípadě aby vypracoval nový posudek, nebo musí ustanovit jiného znalce, aby věc znovu posoudil, a vyjádřil se i ke správnosti již podaného posudku (viz R 1/1981).

6 Znalecký posudek

6.1 Odborné vyjádření

Přestože je odborné vyjádření listinným důkazem (§ 112 odst. 2 a § 213 odst. 1 tr. řádu), je systematicky začleněno do části trestního řádu věnované znaleckému posudku. Je tomu tak hlavně proto, že si jsou v mnoha ohledech tyto instituty velmi podobné.

Již trestní řád z roku 1950 umožňoval spokojit se namísto přibrání znalce pouze s lékařským potvrzením, o jehož správnosti nebyly pochybnosti. Za lékařské potvrzení se v praxi považoval také chorobopis nemocnice. Trestní řád z roku 1961 pak takovou možnost přejal, a ve svém ustanovení § 105 odst. 1 věta druhá, umožňoval použít v jednoduchých případech lékařské potvrzení opět pouze místo přibrání znalce z oboru lékařství. Novelizace ustanovení § 105 odst. 1 tr. řádu zákonem č. 48/1973 Sb. rozšířila možnost náhrady znaleckého posudku ve dvou směrech. Dřívější znění zákona hovořilo pouze o potvrzení, shora uvedená novela rozlišuj již mezi potvrzením a odborným vyjádřením příslušného orgánu a nově již šlo využít uvedených listinných důkazů nejen pro dokazování skutečností z oboru lékařství.¹⁰² V soudní praxi sloužilo potvrzení a odborné vyjádření příslušného orgánu k objasnění v jednoduchých věcech, kdy lze nahradit znalecké dokazování, a to zejm. u trestných činů majetkových při zjišťování ceny odcizených věcí u věcí běžně dostupných v prodeji, na úseku trestných činů v dopravě k posouzení technického stavu vozidla a k zajištění alkoholu v krvi řidiče, u trestných činů proti životu a zdraví při objasňování povahy, mechanismu a následku způsobeného zranění, příp. poruchy zdraví, atp. Použití potvrzení a odborného vyjádření trestní řád vylučoval ve třech případech, a to nešlo-li o jednoduchou věc (jednoduchost věci se posuzovala dle odborných otázek), vznikly-li pochybnosti o správnosti potvrzení nebo odborného vyjádření a v poslední řadě v případě, kdy zákon výslovně žádal přibrání znalce.¹⁰³ Tyto shora uvedené případy nemožnosti využití odborného vyjádření lze vztáhnout i na současnou právní úpravu odborného vyjádření, kterou rozebírám v níže uvedené podkapitole.

¹⁰² Jelínek, J.: Nad jednou aktuální otázkou dokazování v trestním řízení. Socialistická zákonnost, 1982, č. 30, str. 547.

¹⁰³ tamtéž, str. 548.

6.1.1 Komparace se znaleckým posudkem

Oba důkazní prostředky jsou vyžadovány orgánem činným v trestním řízení za situace, kdy je třeba odborných znalostí k objasnění skutečností rozhodných pro trestní řízení. Pokud některá důkazně významná otázka vyžaduje ke svému objasnění odborné znalosti, není možné, aby byl znalecký posudek či odborné vyjádření nahrazeno jiným důkazním prostředkem.

Otázka, zda v konkrétním případě vyžádat odborné vyjádření nebo přibrat znalce, nemusí být jednoduchá. Orgán činný v trestním řízení by měl proto tuto otázku nejprve konzultovat, zejména nemá-li sám odborné znalosti. Dále platí, že orgán činný v trestním řízení musí vyžádat odborné vyjádření nebo podle okolností přibrat znalce i tehdy, má-li sám odborné znalosti, kterých je třeba k objasnění takové skutečnosti. Lze polemizovat, jakou formu by měla mít žádost o vypracování odborného vyjádření (autor J. Chmelík např. ve své publikaci *Místo činu a znalecké dokazování* zastává názor, kdy rozlišuje mezi opatřením, které se blíží formě usnesení a přibírá se jím znalec, a dožádáním, kterým se žádá o odborné vyjádření). Jelikož tato otázka není výslovně v zákoně řešena, půjde pravděpodobně o ještě méně formální dokument než opatření, který bude mít zcela volnou formu. Odborné vyjádření však bude vyžadováno spíše v případech méně závažných, a s menší náročností na vědomosti a odbornost osoby zpracovatele. Judikatura uvádí, kdy se užije odborného vyjádření. Jedná se např. o rozh. č. 40/1997-II. Sb. rozh. tr., které stanoví, že k posouzení skutkových otázek nutných k vyměření cla či dovozní přírážky v případě, že tak neučinil celní orgán, lze využít odborné vyjádření; dále lékařská zpráva o zranění poškozeného a sním souvisejících otázkách, zpráva o ceně zboží či služeb od právnické nebo fyzické osoby, provozující obchodní živnost nebo živnost poskytující služby, oceňování předmětů, rozbor krve na množství alkoholu či stanovení škody na motorovém vozidle.¹⁰⁴ Odborná vyjádření je možné vyžadovat i od odborů kriminalistické techniky a expertiz správ krajů Policie ČR nebo příslušných pracovišť Kriminalistického ústavu Praha.

Novela trestního řádu č. 265/2001 Sb. nově upravila, že znalecký posudek se vyžádá teprve za situace, kdy nepostačuje odborné vyjádření. Učinila tak ve snaze odstranit nadbytečné přibírání znalců v jednoduchých případech. Před novelou byl kladen větší důraz na znalecký posudek a pouze v jednoduchých případech se bylo možné spokojit s potvrzením či odborným vyjádřením příslušného orgánu, o jehož správnosti nevznikaly pochybnosti.

¹⁰⁴ Chmelík, J. a kol.: *Místo činu a znalecké dokazování*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 167.

Stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství¹⁰⁵ specifikuje, kdy orgán činný v trestním řízení přistupuje k přibrání znalce. Úprava preferující odborné vyjádření se neuplatní tam, kde tr. řád obligatorně vyžaduje přibrání znalce,¹⁰⁶ nebo kde tak stanoví jiný právní předpis.¹⁰⁷ Nutno také zmínit, že stejná osoba, jež vypracovala odborné vyjádření, by neměla být zpracovatelem znaleckého posudku v téže věci, neboť by mohla závěry posudku z různých důvodů vědomě podřizovat obsahu odborného vyjádření.¹⁰⁸

Předložit odborné vyjádření a navrhnout jeho provedení mohou strany trestního řízení, a to obviněný, jeho obhájce, státní zástupce, ale i poškozený a zúčastněná osoba.¹⁰⁹ V praxi pak často dochází k tomu, že se strany řízení neshodnou na tom, zda je potřeba vypracovat znalecký posudek, či pouze odborné vyjádření. Dochází k situaci, kdy si obhajoba vyžádá znalecký posudek a státní zástupce odborné vyjádření. Pak je však na státním zástupci, zda unese důkazní břemeno, nebo zda si také vyžádá znalecký posudek.¹¹⁰

6.1.2 Odlišnosti ve vztahu ke znaleckému posudku

Rozdíl mezi znaleckým posudkem a odborným vyjádřením je zejména v odlišné právní povaze obou důkazních prostředků. Odborné vyjádření je důkazem listinným. Na rozdíl od znaleckého posudku není potřeba, aby osobou zpracující odborné vyjádření byla pouze osoba zapsaná v seznamu znalců. Může jí být nejen znalec, ale každá fyzická či právnická osoba (trestní řád uvádí v ust. §105 odst. 5 také státní orgán,¹¹¹ který však nelze zaměňovat s právnickou osobou) s odbornými předpoklady, jež však žádný předpis přesně nestanoví, stejně tak nestanoví případnou specializaci zpracovatelů odborných vyjádření. U odborného vyjádření není nutné, aby orgán činný v trestním řízení přihlížel k důvodům, pro které je zpracovatel k podání vyloučen (jako tomu je dle § 105 odst. 2 tr. řádu u znalce), ale

¹⁰⁵ Stanovisko NSZ č. 9/2004: složitost posuzované otázky vyžaduje přibrání znalce, taktéž nutnost systematického studia odborné literatury a využití empirických a teoretických poznatků vědy, apod.

¹⁰⁶ viz ust. § 105 odst. 4, §110, § 115 tr. řádu prohlídka a pitva mrtvol (dva znalci) a její exhumace, ust. § 116 odst. 1 a 2 tr. řádu vyšetření duševního stavu obviněného, § 118 tr. řádu (znalec z oboru psychiatrie), vyšetření duševního stavu mladistvého obviněného dle § 59 odst. 1 zák. mládeže (dva znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii).

¹⁰⁷ např. ustanovení § 67b odst. 10 písm. d) a g) zák. č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu ve spojení s § 107 odst. 2 větou za středníkem tr. řádu.

¹⁰⁸ Císařová,D.,Fenyk,J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5.vydání. Praha: ASPI,2008, str. 333.

¹⁰⁹ Růžička, M., Zezulová, J.: K problematice vzájemného vztahu znaleckého posudku a odborného vyjádření po novele trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb. Trestněprávní revue, rok 2004, č. 9.

¹¹⁰ Vantuch, P.: Odborná vyjádření či znalecké posudky? Právní rádce, 2003, č.6, str. 57.

¹¹¹ V trestních věcech v oboru kriminalistiky podávají často odborná vyjádření Kriminalistický ústav Praha a odbory kriminalistické techniky a expertiz (OKTE).

tyto okolnosti pouze zváží, resp. zváží pouze podjatost zpracovatele odborného vyjádření.¹¹² Proti osobě zpracovatele, jeho odbornému zaměření nebo proti formulaci otázek nelze vznést v případě odborného vyjádření námitky, jako je tomu u znalce.

Stejně tak nestanoví obsah a formální náležitosti, které by mělo odborné vyjádření mít, neobsahuje popis postupu zkoumání ani exaktních metod použitých při řešení problému (výsledek zkoumání je tudíž problematické přezkoumat). O jeho vypracování se nevyrozumívá obviněný, popř. obhájce či další osoby. V praxi proto bývá odborné vyjádření vypracováno jako zjednodušená forma znaleckého posudku - obsahuje zpravidla jen stručný úvod, výstižný závěr, úřední razítko a podpis zpracovatele.

Zákon přesně nedefinuje, jak budou orgány činné v trestním řízení postupovat v případě, kdy odborné vyjádření je neúplné, nejasné nebo vnitřně rozporné, tj. jakým postupem je možné v řízení před soudem uvedené vady odstranit. Na tuto otázku nejsou v praxi jednotné názory. Jedni zastávají názor, že uvedené nedostatky lze odstranit tak, že soud vyslechne zpracovatele odborného vyjádření v hlavním líčení, a to v postavení svědka.¹¹³ Vycházejí ze zásady, která je uvedena v první větě rozhodnutí č. 35/1980 Sb. rozh. tr., která uvádí, že ošetřujícího lékaře, který vydal lékařskou zprávu o zranění poškozeného, která má povahu odborného vyjádření příslušného orgánu ve smyslu ust. § 105 odst. 1 věta druhá tr. řádu je možné v případě potřeby vyslechnout jen jako svědka, nikoliv jako znalce ve smyslu § 105 odst. 1 věta první tr. řádu. Někteří naproti tomu souhlasí s možností vyslechnout zpracovatele odborného vyjádření v řízení před soudem k odstranění vad a nedostatků, ale tato osoba by měla být vyslechnuta v hlavním líčení jako znalec ustanovený ad hoc. Další část autorů však zastává ten názor, že vzhledem k charakteru odborného vyjádření jakožto listinného důkazu by bylo možné vyzvat zpracovatele odborného vyjádření, aby nedostatky odborného vyjádření písemně odstranil, resp. aby zpracoval odborné vyjádření nové.¹¹⁴

Tento názor rozvíjí autor Jiří Jelínek ve svém článku Nad jednou aktuální otázkou dokazování v trestním řízení, kde konstatuje, že nelze souhlasit s názory, aby byla osoba zpracovatele vyslechnuta, a to ani jako svědek a ani jako znalec, jelikož oba názory přehlížejí tu skutečnost, že odborné vyjádření má povahu důkazního prostředku, a to listinného důkazu. Soud dle § 213 tr. řádu provádí dokazování listinným důkazem tak, že listinu přečte a umožní se stranám do něj nahlédnout. Pokud je toho třeba, umožní se totéž i svědkům a znalcům

¹¹² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 376.

¹¹³ Jelínek, J.: Nad jednou aktuální otázkou dokazování v trestním řízení. Socialistická zákonnost, 1982, č. 30, str. 548.

¹¹⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 376.

(§ 213 odst. 1 tr. řádu). Trestní řád nepočítá s výslechem osoby zpracovatele odborného vyjádření jako je tomu u znaleckého posudku podle ust. § 108 tr. řádu (resp. ho neupravuje),¹¹⁵ proto se jeví jako nadbytečné uvažovat o tom, zda má být zpracovatel tohoto listinného důkazu vyslechnut jako znalec či jako svědek. Autor však dále uvádí, že tímto není řečeno, že by soud nemohl zpracovatele odborného vyjádření vyzvat, aby nedostatky odstranil, případně požádat jiný příslušný orgán o nové odborné vyjádření. Pokud by i po doplnění, resp. upřesnění zůstávalo odborné vyjádření neúplným nebo nejasným či vnitřně rozporným, lze vyslovit názor, že by bylo nedostatečným podkladem k náležitému objasnění věci, a tedy nepůjde o jednoduchou věc a bude na místě přibrat znalce.

Pokud jde o první názor, a to o možnost vyslechnout zpracovatele odborného vyjádření jako svědka, který se opírá zejm. o rozhodnutí č. 35/1980 Sb. rozh. tr., autor uvádí, že slabým místem argumentace je okolnost, že citované rozhodnutí se výslovně nevyjadřuje, zda je možné vady odborného vyjádření odstranit také jiným způsobem než výsledkem lékaře – zpracovatele lékařské zprávy v postavení svědka. To znamená, že jiná možnost odstranění vad lékařské zprávy (tj. obecně i vady jakéhokoliv odborného vyjádření) není vyloučena. Slabým místem druhého názoru, tj. okolnosti, kdy je možné při vadách odborného vyjádření vyslechnout zpracovatele postavení znalce ustanoveného ad hoc, je dle autora ta skutečnost, že přibrání znalce nezapsaného do seznamu znalců je vázáno na splnění podmínky, že znalec zapsaný do seznamu znalců nemůže úkon provést nebo provedení úkonu by bylo spojeno s nepřiměřenými obtížemi a náklady. Dále autor konstatuje, že výslech zpracovatele v postavení znalce je analogií trestního řádu, jejíž uskutečnění by vedlo k těžko překonatelným obtížím po stránce faktické i právní. Pokud by totiž ani tento výslech nepřepěl k objasnění věci, je otázkou, jak by měl soud dále postupovat, jelikož přibrání dalšího zpracovatele odborného vyjádření, který by se též analogicky vyslechl jako znalec, je nežádoucí, stejně jako možnost požádat ústav či státní orgán o přezkum odborného vyjádření dle analogie dle § 110 tr. řádu.

Autor na závěr uvádí, že shora uvedený výklad může vyvolat námitku. Jedná se o připomínku, že pokud má odborné vyjádření charakter listinného důkazu, potom soud může prověřovat a hodnotit pouze dvě vlastnosti takového důkazu, a to jeho pravost a neporušenost. Je tak argumentováno skutečností, že pokud se dokazování listinou provádí jejím přečtením při hlavním líčení, potom odstraňování vad listiny tím, že se vrátí zpracovateli, není možné. Dle autora je však nutné mít na mysli také okolnost, že tam, kde si soud vyžádá nové odborné

¹¹⁵ rozh. č. 35/80 - I. Sb. rozh. tr., výjimka rozh. č. 31/79 Sb. rozh. tr.: osobu, která podala odborné vyjádření, lze jako znalce vyslechnout jen za podmínky, že bylo vyžádáno od znalce - musí být i jako znalec poučena.

vyjádření nebo jeho upřesnění či doplnění, bude vlastně pracovat s novým listinným důkazem. V takovém případě bude právně relevantní skutečnost dokazována ne jedním, ale dvěma listinnými důkazy, z nichž druhý bude prokazovat ty okolnosti, které nebyly náležitě objasněny zprvu předloženým odborným vyjádřením.¹¹⁶

Trestní řád, na rozdíl od možností znalce při zpracování znaleckého posudku (jak o tom hovoří § 107 tr. řádu), nestanoví zpracovateli odborného vyjádření možnost nahlížet do spisů, účastnit se vyšetřovacích úkonů nebo vyžadovat zdravotnickou dokumentaci.

Platná právní úprava také výslovně řeší to, co bylo po dlouhou dobu předmětem různých sporů – otázku úplatnosti či bezplatnosti podání odborného vyjádření. K odměňování zpracovatelům odborného vyjádření novela č. 265/2001 Sb. stanovila, že Ministerstvo spravedlnosti určí jeho podmínky v ust. § 1 vyhlášky č. 23/2002 Sb., kterou se stanoví výše odměny za odborné vyjádření podané na žádost orgánů činných v trestním řízení. Odměna náleží za každou započatou hodinu práce, podle celkového rozsahu a náročnosti 75,- až 125,- Kč, nestanoví-li zvláštní právní předpis jinak. Státní orgán zpracovává odborné vyjádření vždy bez úplaty (§105 odst. 5 tr. řádu). Odměna se též neposkytuje za odborné vyjádření vyžádané obviněným, resp. obhájcem, poškozeným či zúčastněnou osobou.

6.1.3 Tzv. předběžné vyjádření

Od odborného vyjádření je nutno odlišovat tzv. předběžné vyjádření (zprávu). Toto vyjádření bývá poskytováno orgánům činným v trestním řízení hlavně jako předběžný závěr soudní pitvy před vypracováním konečného znaleckého posudku či v případech vyjádření předjímajících výsledky kriminalistických expertiz, slouží jako vodítko k zaměření dalšího vyšetřování násilného trestného činu. Jelikož nesplňuje náležitosti znaleckého posudku, nebude důkazem v trestním řízení.¹¹⁷

¹¹⁶ Jelínek, J.: Nad jednou aktuální otázkou dokazování v trestním řízení. Socialistická zákonnost, 1982, č. 30, str. 550.

¹¹⁷ Růžička, M.: Znalecká činnost ve vztahu k trestnímu řízení.[online], dostupné z : <http://www.ustavprava.cz>, dne 16.6.2010.

6.1.4 Zhodnocení problematiky

Novela trestního řádu č. 265/2001 Sb. upřednostnila odborné vyjádření před znaleckým posudkem, domnívám se však, že současná ustanovení trestního řádu neposkytují veškeré odpovědi na otázky, které mohou s uplatňováním tohoto institutu vyvstat, a je též nutné položit si otázku, zda se skutečně snížil počet znaleckých posudků, což bylo účelem novely.

V rámci úpravy odborného vyjádření chybí ustanovení, které by přesně stanovilo situace, za kterých se bude odborné vyjádření prioritně a obligatorně vyžadovat. Formulace ustanovení § 105 odst.1 tr. řádu: „, Je-li k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí...“ je dosti vágní, a v praxi může činit problémy, i když si uvědomuji, že odpověď na tuto otázku dává částečně judikatura a současně též ustanovení trestního řádu, která uvádí obligatorní případy vyžádání znaleckého posudku, čímž vylučují v těchto případech vyžádání odborného vyjádření.

Trestní řád též neřeší situaci, kdy je odborné vyjádření z nějakého důvodu vadné, a jak v takovém případě postupovat. Bylo by proto vhodné doplnit dosavadní ustanovení § 105 odst. 1 tr. řádu o zákonnou směrnicí, která by jednoznačně vyřešila dosavadní spor o to, jak v těchto případech postupovat, tj. zda se přikloní k tomu názoru, že případné vady odborného vyjádření se odstraní výsledkem zpracovatele odborného vyjádření – pak by ovšem bylo nutné definitivně určit, v jakém procesním postavení tato osoba bude, tj. zda v postavení znalce ustanoveného ad hoc či jako svědek, nebo zda se přikloní k názoru autora Jiřího Jelínka, tj. doplnění stávajícího listinného důkazu, resp. vyžádáním nového odborného vyjádření, kdy taková úprava by dopadla jak na řízení před soudem, tak na řízení přípravné.

Chybí ustanovení o součinnosti s orgány činnými v trestním řízení, možnost nahlížení do spisů, účast na vyšetřovacích úkonech či poučení zpracovatele (sporné je tak, zda se uplatní institut nepravdivého znaleckého posudku).

Závěrem třeba poznamenat, že krok vedoucí k upřednostnění odborného vyjádření zmíněnou novelou byl přesto podle mého názoru správný, jelikož odborné vyjádření naplňuje základní zásadu trestního řízení, a to zásadu rychlosti řízení (§ 2 odst. 4 tr. řádu), a vedl celkově ke zjednodušení a zhospodárnění trestního řízení. Tím, že neklade přílišné nároky na vypracování a není nutno se v něm zabývat zadanými otázkami natolik komplexně jako ve znaleckém posudku (novela totiž neuvádí podstatné náležitosti a formu odborného vyjádření, stejně tak nestanoví odborné požadavky kladené na osobu zpracovatele), opět posiluje význam odborného vyjádření a i zásadu výše zmiňovanou. Budoucí rekonstrukce či

novelizace trestního řádu by však de lege ferenda neměly samostatnou a ucelenou úpravu odborného vyjádření opomenout - tento fakt bych podpořila poznatky z praxe, kdy využití odborných vyjádření přichází v úvahu zejm. ve zkráceném přípravném řízení ve skutkově jednodušších případech méně závažných tr. činů pro ohodnocení odcizených věcí, nebo u méně závažných případů poškození zdraví, a těchto rok od roku stoupá (uvádí tak každoroční statistiky Ministerstva vnitra).¹¹⁸

6.2 Znalecký posudek

6.2.1 Vysvětlení pojmu

Znaleckým posudkem rozumíme soubor výroků, lépe řečeno úsudků znalce ohledně skutečností, jež měl objasnit a k nimž došel na základě odborných znalostí. Je samostatným, zvláštním důkazním prostředkem, kterým si orgány činné v trestním řízení nebo strany opatřují odborné poznatky.

6.2.2 Náležitosti znaleckého posudku

Jeho konkrétní náležitosti předepisuje vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR o znalcích a tlumočnících v ustanovení § 13. Znalecké posudky prováděné tzv. mimo řízení, tj. pro jiné zadavatele než jsou státní orgány (na základě dohody s občanem či organizací), jak uvádí § 15 téže vyhlášky, musí vykazovat stejné náležitosti.

Posudek se podle ustanovení § 13 vyhl.o zn. a tl. skládá ze tří částí:

- a) z nálezu (znalec zde uvede popis zkoumaného materiálu, popř. jevů a skutečností, k nimž při úkonu přihlížel, uvede postup a výsledky zkoumání nebo vědecká východiska),
- b) z posudku (znalec uvede údaje o své osobě a o osobě pořizovatele posudku, uvede detailně otázky, na které má odpovědět a zároveň je zodpoví),
- c) a ze znalecké doložky.

Poslední strana znaleckého posudku je označena znaleckou doložkou, která obsahuje označení seznamu, u kterého je zapsán, označení oboru, pro který je oprávněn podávat

¹¹⁸ Zdroj: statistiky Ministerstva vnitra, [online], dostupné z : <http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-situace-dokumenty.aspx>, dne 16.6.2010.

posudky, a na konec číslo položky, pod kterou znalec úkon zapsal ve svém znaleckém deníku, jež má povinnost vést. Pokud je podáván posudek ústně do protokolu, musí také znalec uvést údaje, které jsou jinak obsaženy ve znalecké doložce.

Vzor znalecké doložky:

Znalecká doložka

Znalecký posudek jsem podal jako znalec jmenovaný rozhodnutím (ministra spravedlnosti – předsedy krajského- městského soudu v) ze dne č.j.: pro základní obor odvětví..... (specializace).

Znalecký úkon je zapsán pod poř. č. -/..... znaleckého deníku. Znalečné a náhradu nákladů (náhradu mzdy)účtuji podle připojené likvidace (na základě dokladů č.).

V dne

podpis znalce

vypsané jméno s tituly

Náležitosti pro písemný i ústní posudek jsou stanoveny shodně, i když písemný posudek je nutno ještě sešít, jednotlivé strany očíslovat a sešivací šňůra musí být připevněna k poslední straně posudku a přetištěna znaleckou pečetí. Součástí posudku je také dokumentace pořázená znalcem.¹¹⁹

6.2.3 Znalecká pečeť a znalecký deník

Podává-li znalec posudek písemně, je povinen každé jeho vyhotovení podepsat a otisknout na něj pečeť. Pečeť je kruhové razítko, které má uprostřed malý státní znak a dokola kruhopisem text, jež obsahuje jméno znalce a rozsah, v němž je oprávněn vykonávat znaleckou činnost. Použití takového razítka znalcem je omezeno, a to pouze jen do znaleckých posudků, a to k podpisu na konci posudku, a k přetištění sešivací šňůry na poslední straně; výjimečně i na vyúčtování pro státní orgány nebo instituce, a to jen na jejich

¹¹⁹ Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminálnístika. 2.přepřacované a doplněné vydání. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, str. 312.

výslovné vyžádání.¹²⁰ Dalšími náležitostmi, které obsahuje ustanovení § 7 vyhl. o zn. a tl., jsou státní znak, jméno znalce a jeho znalecká funkce.

Každý znalec má též povinnost si vést znalecký deník (§ 8 vyhl. o zn. a tl.). Deník slouží jako zábrana proti neúměrnému obohacování znalce, tzn. pro vykázání znaleckých úkonů, které za určité časové období vypracoval, a to písemné i ústní posudky. Znalecký deník obsahuje předmět znaleckého úkonu, pro koho byla činnost provedena, výši odměny a výloh a den jejich proplacení. Krajský soud opatřuje každý znalecký deník pečeti s uvedením počtu jeho listů, provádí občasné prohlídky, při nichž kontroluje, zda jsou znalecké deníky řádně vedeny. Dohled nad prováděním těchto prohlídek vykonává Ministerstvo spravedlnosti ČR.

6.2.4 Členění znaleckých posudků a jejich využití v trestním řízení

Znalecké posudky odborná literatura člení podle různých kritérií. Takovými kritérii jsou např. druh oboru techniky, vědy, řemesel či umění, jejichž metody jsou při znalecké činnosti uplatňovány, počet znalců zpracujících posudek, posloupnost znaleckých posudků nebo rozsah znaleckého zkoumání.

Orgány činné v trestním řízení si vyžadují znalecké posudky v mnoha odlišných situacích, mezi ty nejvíce frekventované bych však zařadila ty, jež vyjmenovávám níže.

Zdravotnictví (zejm. odvětví soudní lékařství, soudní psychiatrie a psychologie)

V tomto oboru si vyžádají orgány činné v trestním řízení znalecké posudky zejm. k prohlídce a pitvě mrtvol a její exhumaci (viz § 115 tr. řádu), konstatování smrti a stanovení její příčiny, znalecké zkoumání v souvislosti s poškozením zdraví živých osob, zejm. jako vodítko pro určení výše bolestného (hodnocení poškození zdraví třemi stupni - poškození zdraví nepatrného významu, ublížení na zdraví prosté a těžké poranění),¹²¹ k posouzení duševního stavu obviněného podle ust. § 116 tr. řádu, či svědka podle ust. § 118 tr. řádu, k toxikologické expertize a expertize krve a tělních tekutin (zejm. zjišťování hladiny alkoholu v krvi u řidiče motorového vozidla při podezření ze spáchání trestného činu podle ustanovení § 274 tr. zák. ohrožení pod vlivem návykové látky a ust. § 360 tr. zák. tr.činu opilství),

¹²⁰ Porada, V. a kol.: Kriminalistika. 1.vydání. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., Brno. 2001. str. 378.

¹²¹ Chmelík, J. a kol.: Místo činu a znalecké dokazování. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, str. 287.

k identifikaci pachatele např. pomocí testů DNA z biologického materiálu nalezeného na místě spáchání trestného činu.

Kriminalistika (věda o zločinu)

Kriminalistika je vědním oborem o způsobech a prostředcích, jimiž se nalézají, zajišťují, trvale uchovávají a zkoumají soudní důkazy užívané k objasnění trestných činů, zjišťují pachatele a hledají způsoby, jak zabránit trestným činům.¹²² Kriminalisticko-technické expertizy jsou prováděny pracovišti Policie ČR (správy krajů) a Kriminalistickým ústavem Policie ČR v Praze (má postavení znaleckého ústavu zapsaného v II. oddílu seznamu vedeného Ministerstvem spravedlnosti ČR - podává posudky ve výjimečných, zvláště obtížných případech); více ke kriminalistice a kriminalistické expertize v kapitole 2 – Kriminalistická znalecká (expertizní) činnost.

Mezi nejvíce vyhledávané a využívané obory kriminalistiky patří zejména trasologie (stopy pohybu lidí, zvířat a vozidel; stopy otisků oděvu, rukavic nebo částí těl), balistika (zbraně a jejich součásti, střelivo, pohyb střel), pyrotechnika (výbušniny a výbušné systémy), daktyloskopie (otisky prstů, stopy zjištěné na místě činu, identifikace osob a mrtvol nezjištěné totožnosti), grafologie (expertiza ručního písma), chemická, antropologická a genetická expertiza, mechanoskopie (zkoumá nástroje, zámky, skříně, poškozený oděv, úlomky předmětů), biologická expertiza (zkoumání biologických stop – lidského původu, tj. krev, sperma, sliny, DNA, živočišného původu, tj. hmyz, prvoci, srst nebo rostlinného původu jako jsou řasy, houby), atd.

Ekonomika (účetnictví,¹²³ odhady cen)

Znalci z tohoto oboru jsou oslovováni zejm. pro objasnění trestných činů hospodářských (např. ustanovení § 253 nového tr. zák. poškozování spotřebitele, § 254 nového tr. zák. zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění, trestné činy proti měně a trestné činy daňové), nebo majetkových (zejm. při dokazování trestných činů úpadkových¹²⁴ v souvislosti s vedením účetní evidence (§ 222 nového tr. zák. poškozování věřitele, § 223 tr. zák. zvýhodňování věřitele, § 226 nového tr. zák. pletichy v insolventním řízení).

¹²² Straus, J. a kol.: Úvod do kriminalistiky. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 43.

¹²³ zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, v platném znění.

¹²⁴ Dlužník je dle zákona č. 182/2006 Sb., insolvenční zákon, v úpadku (§ 3), jestliže má více věřitelů a peněžité závazky po dobu delší 30 dnů po lhůtě splatnosti a tyto závazky není schopen plnit („platební neschopnost“).

Dalším velice využívaným oborem je obor konstrukce a řízení motorových vozidel, zejm. pak v souvislosti se silničními dopravními nehodami a porušením ustanovení zákona č. 361/2000 Sb., o pozemních komunikacích, ve znění pozdějších předpisů (srov. ust. § 113 tr. řádu – přítomnost znalce při ohledání).

V souvislosti s rostoucí vlnou rasově motivované trestné činnosti vzrůstá také počet znaleckých posudků z této oblasti. Pro dokazování této trestné činnosti je typická vysoká náročnost, jelikož úkony vyšetřování jsou prováděny s účastníky, kteří nespolupracují, snaží se zastříti rasový motiv;¹²⁵ podstatou prokázání trestní odpovědnosti je zde právě prokázání rasového motivu a míra vědomosti obviněného např. o obsahu propagovaných znaků a ztotožnění se s ideologickým obsahem (tzn. subjektivní stránka - úmysl pachatele).

Pro rasově motivované útoky jsou typické 4 obory znalecké činnosti, a to politologie, historie, sociologie a lingvistika (znalec se zabývá rozborem materiálů, grafických symbolů, projevů či zvukových nahrávek),¹²⁶ v souvislosti s možností spáchat trestné činy podle ust. § 403 tr. zák.(založení, podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka), § 404 tr. zák. (projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka) a § 405 tr. zák. (popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia).¹²⁷

Problémy v dokazování činí používání symbolů a nášivek, které nosí přívrženci hnutí skinheads na svých oděvech, zejm. pak za situace, kdy jde o symboly, které nejsou obecně známými symboly fašismu a nacismu, a jsou většinou v němčině či angličtině, zde je nutné vyžádat si znalecký posudek a prokázat, že nositelé těchto nápisů mají či nemají o obsahu nápisů znalosti; dalším problémem v souvislosti s touto otázkou je fakt, že v současnosti není v ČR ani dostatek znalců, kteří se touto problematikou zabývají.

V neposlední řadě jsou využíváni znalci z oboru elektronika, digitální technika, počítačová expertiza (mobilní telefony, telefonní karty, platební karty), rozhlas a televize, paměťové nosiče a úložiště, internetové domény, přenosy dat, ale i v dalších. Nelze zpracovávat posudky, které by objasňovaly nejasnosti z oboru práva, což vyplývá ze zásady *iura novit curia* (soud zná právo).

¹²⁵ Chmelík, J.: Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde, 2001, str. 72.

¹²⁶ Chmelík, J.: Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde, 2001, str. 75.

¹²⁷ k ustanovení 403, § 404 a § 405 nového tr. zák.: ustanovení, jež specifikují tr.činy podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka, veřejné projevování sympatií k hnutí a veřejné popírání nacistických nebo komunistických ideologií.

Podle počtu přibraných znalců rozeznáváme:

- a) znalecký posudek provedený jedním znalcem,
- b) znalecký posudek provedený dvěma znalci,
- c) znalecký posudek prováděný více než dvěma znalci (zvláštní případ víceoborového zkoumání).

Možnosti sub a) a b) nazývá teorie jako přibrání více znalců (tzv. kolektivní znalecká činnost). Děje se tak pokud jde o objasnění skutečnosti zvláště důležité, případně se jedná o objasnění takové skutečnosti, která vyžaduje odborné znalosti z různých odvětví. Většinou se přibírají znalci ze stejného oboru, popř. odvětví, ale praxe dovoluje přibrání znalců z různých odvětví, ale jen za podmínky, že druhý znalec má odbornou atestaci ze základního odvětví (rozh. č. 52/91 Sb. rozh. tr.). Kolektivní znalecká činnost pak může mít tyto podoby:

- a) znalecká činnost, kterou provádějí dva a více individuálně určených znalci (ve stejném oboru a odpovědnost za posudek je společná a nerozdílná),
- b) víceoborová expertiza (komise znalců z různých oborů, odpovědnost znalce za část posudku, kterou zpracoval),
- c) institucionální znalecká činnost (tzv. posudek ústavu, odpovědnost nese pracovník určený vedoucím instituce či ústavu).¹²⁸

Trestní řád v ustanovení § 105 odst. 4 stanoví povinnost přibrat dva znalce, pokud jde o prohlídku a pitvu mrtvol, jak o ní hovoří § 115 tr. řádu (posouzení otázky není ponecháno na úvaze příslušného orgánu, jelikož v tomto případě je nutné přibrat vždy dva znalce z oboru zdravotnictví, odvětví soudního lékařství). Uvádí také podmínku, že k prohlídce a pitvě mrtvol nesmí být přibrán jako znalec ten lékař, který zemřelého ošetřoval pro nemoc, která smrti bezprostředně předcházela. Děje se tak k zajištění nestrannosti znaleckého dokazování. Pokud byl přibrán ústav, je nezbytné upozornit jej v opatření, že v posudku musí být uvedeni dva pracovníci, kteří by mohli popřípadě podat vysvětlení či stvrdit správnost posudku. Proti právnímu stavu platnému do 1. 1. 2002 se nevyžaduje, aby znalecké psychiatrické zkoumání bylo vyžadováno obligatorně dvěma znalci. Jinak se fakultativně přibírají znalci dva, jestliže jde o objasnění skutečnosti zvláště důležité.

Zák. mládeže ve svém ust. § 58 odst. 1 hovoří o přibrání dvou znalců z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii, k vyšetření duševního stavu mladistvého.

¹²⁸ Chmelík, J. a kol.: Místo činu a znalecké dokazování. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 174.

Z výše uvedeného lze dovodit, že pokud by byl přizván pouze jeden znalec, tam kde měli být přizváni obligatorně dva, znamenalo by to absolutní neúčinnost důkazu.¹²⁹ Tento zákonný požadavek také vylučuje vyžádání odborného vyjádření v těchto výše zmíněných případech. Jak už jsem také zmiňovala v jedné z kapitol mé práce, znalec může při řešení dílčích otázek využít možnosti porady s konzultantem.

Podle skladby odborných znalostí někteří autoři¹³⁰ člení znalecké posudky jako:

- a) jednooborové,
- b) víceoborové.

Ad b) je v případě řešení odborných otázek, kdy je nutné využít znalostí z více oborů, tyto otázky není možné oddělit od ostatních a řešit je samostatně. Vyžaduje se zde mezioborový přístup.

Poslední členění, které bych zde chtěla zmínit, je dle posloupnosti znaleckého posudku:

- a) prvotní znalecký posudek,
- b) doplňující znalecký posudek (v průběhu řízení se objevily nové skutečnosti, jež vyžadují objasnění; děje se tak zpravidla stejným znalcem - je poté diktován do protokolu při hlavním líčení),
- c) opakovaný znalecký posudek (v případech, kdy původní vadný posudek nebyl zhojen výsledkem znalce, popř. závěry původního znaleckého posudku jsou v rozporu s důkazy, aj.; obvykle je vyžadováno provedení znalcem jiným).¹³¹

6.3 Znalecký posudek vyžádaný stranou podle ust. § 110a trestního řádu

6.3.1 Úprava problematiky před novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb.

Do 1. ledna 1993, kdy nabyla účinnosti novela trestního řádu provedená zákonem č. 292/1993 Sb., se v praxi vycházelo při obstarávání důkazů z názoru, že tato činnost je právem a současně i povinností orgánů činných v trestním řízení, a proto odmítala zacházet stejně s důkazy, které obstaral obviněný či jeho obhájce.

¹²⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5.aktualizované vydání. Praha: Linde, 2007, str. 375.

¹³⁰ Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminalistika. 2.přepřacované a doplněné vydání. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, str. 309.

¹³¹ Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminalistika. 2.přepřacované a doplněné vydání. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, str. 409.

Výše citovaná novela měla zaběhnutou praxi změnit v tom smyslu, že v případě obstarání důkazů některou ze stran (§ 12 odst. 6 tr. řádu), nebude tato skutečnost důvodem k odmítnutí takového důkazu a dojde k posílení postavení strany obhajoby v procesu dokazování, jelikož včlenila do ust. § 89 odst. 2 tr. řádu větu druhou: „Skutečnost, že důkaz nevyžádal orgán činný v trestním řízení, ale předložila jej některá ze stran, není důvodem k odmítnutí takového důkazu.“

Bohužel však v letech 1994 až 2001 docházelo často k rozporu se zákonnou úpravou (vznikal rozpor i s důvodovou zprávou k novele, která uvádí, že: „Soudní znalec by měl dospět v posudku ke stejnému závěru bez ohledu na osobu objednatele“)¹³². Přestože si byl vyšetřovatel dané trestní věci vědom, že nemůže důkaz předložený stranou obhajoby odmítnout a zařadil jej do spisu, nevypovádal se s ním. Vznikala situace, která navozovala stav, jakoby důkazy obhajoby vůbec neexistovaly.¹³³ Byly stále podceňovány závěry posudků obhajoby, zejm. pak pokud obsahovaly názory, které byly příznivé pro obviněného.

Státní zástupce kvitoval tento přístup a to nejen při výkonu dozoru nad přípravným řízením, ale i v obžalobě, kdy nereagoval na názory znalců strany obhajoby a spíše se obhajoval faktem, že znalecké posudky takto vyžádané obhájcem či obviněným budou svědčit v prospěch obhajoby a chtěl tímto vyloučit jejich nepodjatost. Zákon o advokacii, konkrétně v ustanovení § 16 odst. 2, však ukládá advokátovi - obhájci povinnost uplatňovat v zájmu klienta pouze to, co je v jeho prospěch, tudíž předkládá pouze znalecké posudky, které jsou v prospěch obviněného. Nemůže předložit posudek, který si vyžádal, ale jehož výsledek je nepříznivý pro obviněného a jež by ho usvědčil (zde by pak přicházela v úvahu kárná odpovědnost obhájce).

V letech 1994 až 2001 se téměř nikdy nedošlo k závěru, že by vysvětlení znalce k posudku vyžádanému orgánem činným v trestním řízení neodstranilo vady a musel se přibrat nový znalec. Vyšetřovatelé v případě dvou konkurenčních posudků nepostupovali v souladu s ustanovením § 109 tr. řádu. Na posudek obhajoby nereagovali, tvrdili, že se neztotožnili s jeho názory a státnímu zástupci tak podávali návrh na podání obžaloby založený na posudku znalce, kterého sami přibrali. Řada autorů i advokátů¹³⁴ se však shoduje, že za situace dvou odlišných a nevyvrácených posudků se mělo postupovat v souladu se zásadou in dubio pro reo (v pochybnostech ve prospěch obviněného), jež vychází ze zásady presumpce

¹³² Vantuch, P.: Znalecké posudky vyžádané obhajobou. Právní rádce, 2002, č.4, str. 27.

¹³³ Vantuch, P.: K znaleckým posudkům vyžádaným obhajobou po novele trestního řádu. Bulletin advokacie, 2002, č. 4, str. 32.

¹³⁴ Pražský advokát Sokol, T.: Trestní řízení a jeho problémy. Právní rádce, 2001, č. 12, a brněnský advokát Vantuch, P.: Znalecké posudky vyžádané obhajobou. Bulletin advokacie, 2002, č. 4, str. 29.

nevinu podle ustanovení § 2 odst. 2 tr. řádu, a mělo dojít k zastavení trestního stíhání či zproštění obžaloby. Praxe opět postupovala jinak a vyšetřovatelé trestní stíhání nezastavovali. Pravidlem bylo, že k odstraňování rozporů v posudcích docházelo až v hlavním líčení. Soud rozhodl in dubio pro reo jen v případě, že pochybnosti nebyly odstraněny ani po provedení důkazů v hlavním líčení.

Lze shrnout, že orgány činné v trestním řízení tímto řešením a rozpory se zákonnou úpravou v podstatě porušovaly zásadu materiální pravdy vyjádřenou v ustanovení § 2 odst. 5 tr. řádu, věty druhé, jehož ustanovení hovoří o zjišťování skutkového stavu věci orgány činnými v trestním řízení za součinnosti stran, kdy mají být objasňovány skutečnosti svědčící v neprospěch, ale i prospěch obviněného (tomu měly napomoci také znalecké posudky). Vyšetřovatel a státní zástupce však prováděli nedovolenou selekci důkazů, a bylo na soudu, aby se s tímto vypořádal (ke změně v postoji k selekci mělo dojít vydáním rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. 3 ÚS 617/2000¹³⁵).

Co mohla za této situace učinit obhajoba? Obhajoba měla několik možností, jež soud více či méně dovoloval a prováděl. V první řadě mohla obhajoba po podání obžaloby navrhnout předsedovi senátu nařízení předběžného projednání obžaloby, jelikož zde byly důvody k zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 1 písm. b) tr. řádu, tj. skutek, pro který bylo zahájeno trestní stíhání není trestným činem a není důvod k postoupení věci. Pokud však s tímto soud nesouhlasil, existovala další možnost a to postup podle § 188 písm. e) tr. řádu (vrácení věci státnímu zástupci k došetření, jelikož se v přípravném řízení objevila řada závažných vad, které je důležité objasnit, aby mohlo být vydáno rozhodnutí). Po nařízení hlavního líčení bylo poslední možností obhajoby navržení posudku ústavu podle § 110 tr. řádu. V případě nevyhovění žádosti o zproštění obžaloby byl obhajobou navrhován postup podle ust. § 226 písm. a), b) nebo c) tr. řádu v souvislosti s porušením pravidla in dubio pro reo, jelikož stále existovaly pochybnosti o skutkové otázce.¹³⁶

¹³⁵ rozh.ÚS č. 617/2000: „Orgány činné v trestním řízení od nejnižšího po nejvyšší stupeň nesmějí provádět selekci důkazů, které potvrzují nebo vyvracejí vinu. Nikdo není podle vlastních kritérií oprávněn provádět selekci důkazů a nesmí vést vyšetřování určitým směrem.“

¹³⁶ Vantuch, P.: Znalecké posudky vyžádané obhajobou. Právní rádce, 2002, č.4, str. 29.

6.3.2 Úprava problematiky po novele provedené zákonem č. 265/2001 Sb., s účinností

k 1.1.2002

Novela trestního řádu č. 265/2001 Sb. provedla celou řadu změn. Jednou z nejpodstatnějších je změna ustanovení § 89 odst. 2 tr. řádu, která doplnila chybějící úpravu z hlediska možnosti stran trestního řízení důkaz vyhledat, předložit nebo navrhnout jeho provedení. Tato nová úprava vytvořila předpoklad, aby v praxi ustaly diskuse zpochybňující oprávnění obviněného a jeho obhájce týkající se vyhledání důkazů.¹³⁷

Další změnou je pak zcela nové zakotvení § 110a tr. řádu, jež výrazným způsobem posilňuje účast obhajoby na dokazování. Předloží-li podle tohoto ustanovení obhajoba znalecký posudek se všemi zákonem stanovenými náležitostmi a bude-li obsahovat také doložkou znalce, že si je vědom následků v případě nepravdivého znaleckého posudku, orgán činný v trestním řízení musí postupovat stejně, jako by se jednalo o znalecký posudek vyžádaný orgánem činným v trestním řízení. Procesně pak má tento posudek stejnou váhu.

V případě rozporných posudků podaných oběma stranami, jež jsou neslučitelné ve svých závěrech, lze prioritně použít posudek ústavu podle ustanovení § 110 tr. řádu, popř. opět použít institut zastavení trestního řízení státním zástupcem již v přípravném řízení nebo zproštění obžaloby předsedou senátu v hlavním líčení na základě zásady v pochybnostech ve prospěch obviněného.

Další neméně důležitou změnou je možnost obhajoby provést důkaz výsledkem znalce a povinnost předsedy senátu vyhovět provedení důkazu (s určitými výjimkami), zejména jde-li o provedení důkazu k návrhu obhajoby či jí opatřený nebo předložený (§ 215 odst. 2 tr. řádu). Dané ustanovení řeší i situaci, kdy o provedení výslechu požádají obě strany. V tomto případě rozhoduje předseda senátu.

6.3.3 Zhodnocení problematiky

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb. znamená ohromný přínos z hlediska možnosti účasti obhajoby na dokazování a konečně zlomila dogma, jež zde po třicet let praxe v dokazování panovalo. Dokazování a obstarávání důkazů tak už není právem a povinností pouze orgánů činných v trestním řízení, ale přináší stejnou možnost každé ze

¹³⁷ Vantuch, P.: K znaleckým posudkům vyžádaným obhajobou po novele trestního řádu. Bulletin advokacie, 2002, č. 4, str. 35.

stran trestního řízení a stejnou procesní váhu jejich důkazům. Naplňuje tak konečně zásadu materiální pravdy ve všech jejích aspektech.

6.4 Posudek ústavu

Posudek ústavu přichází na řadu za situace, kdy je třeba objasnit určité skutečnosti rozhodné pro trestní řízení na základě odborných znalostí a kdy nestačí odborné vyjádření či přibrání znalce, a to buď fyzické osoby nebo znalce - právnické osoby zapsané v I.oddílu seznamu ústavů vedeného Ministerstvem spravedlnosti.

Trestní řád ve svém ustanovení § 110 a zák. o zn. a tl. v § 21 odst. 2 uvádí okolnost, kdy ve výjimečných, zvláště obtížných případech, vyžadujících zvláštního¹³⁸ vědeckého posouzení, lze požádat o vypracování (aniž by byl předtím již podán znalecký posudek), či o přezkum posudku vypracovaného znalcem státní orgán, vědecký ústav, vysokou školu nebo instituci, jež jsou zapsány v II. oddílu seznamu ústavů vedeném Ministerstvem spravedlnosti ČR. Jmenný seznam těchto institucí lze nalézt na stránkách českého soudnictví a jsou jimi např. Národní bezpečnostní úřad, Generální ředitelství cel, Muzeum hl.m. Prahy, Policie ČR Kriminalistický ústav Praha, SAZKA a.s., Psychiatrická léčebna Bohnice, Akademie múzických umění, Filmová a televizní fakulta, Český hydrometeorologický ústav, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Fakultní nemocnice Hradec Králové, FN na Bulovce, FN Olomouc, aj. Často tvoří znalecké ústavy jednotlivé univerzity v rámci svých fakult.¹³⁹

Přibrat, nechat vypracovat či přezkoumat posudek ústavem může podle § 110 odst. 1 tr. řádu policejní orgán nebo státní zástupce. V řízení před soudem má toto oprávnění ještě předseda senátu. Rozhodnutí č. 13/71-II Sb. rozh. tr. stanoví, že lze vyžádat posudek ústavu teprve tehdy, pokud nejasnosti či neúplnosti posudku nebylo možné odstranit ani osobním výslechem znalce, ani vysvětlením od něj vyžádaným. Přibrání ústavu se děje také opatřením, proti němuž nelze podat opravný prostředek. Ustanovení § 110 odst. 4 tr. řádu umožňuje užít neformálního námitkového řízení (dle obecného ust. pro znalce, viz § 105 odst. 3 tr. řádu). Stejně jako u znalce je řešena skutečnost, kdy při výběru státního orgánu, vědeckého ústavu,

¹³⁸ novela č. 265/2001 Sb. doplnila slovo zvláštní – jedná se o výraznějším stupeň náročnosti, než je tomu v případě objasnění skutečnosti zvláště důležité, zdroj: Růžička, M.: Znalecká činnost ve vztahu k trestnímu řízení. [online], dostupné z: <http://www.ustavprava.cz>, dne 16.6.2010.

¹³⁹ Zdroj: Ministerstvo spravedlnosti, [online], dostupné z: www.justice.cz, dne 16.6.2010.

vysoké školy či instituce je nutné přihlížet k důvodům, pro které by mohlo být u znalce pochyb o jeho nepodjatosti a pro které by mohl být z podání znaleckého posudku vyloučen.

Posudek se v případě ústavu podává vždy písemně. Rozhodnutí č. 3/89 Sb. rozh. tr. ještě dodává, že se poté tento důkaz provádí vždy přečtením podle ustanovení § 213 tr. řádu v hlavním líčení (jakož i v ostatních veřejných zasedáních), k němuž není potřeba souhlasu stran. Součástí posudku musí být označení osoby nebo osob, které posudek vypracovaly a mohou být proto v případě potřeby jako znalci vyslechnuty. Pokud se jedná o případ, kdy bylo třeba přibrat znalce dva např. k objasnění skutečnosti zvláště důležité, či prohlídka a pitva mrtvoly, je nutno uvést nejméně dvě takové osoby (pokud však nejsou zapsány v seznamu znalců, je podmínkou jejich výslechu složení znaleckého slibu podle § 6 odst. 2 zák. o zn. a tl.). Pro otázky, jež nebyly ve znaleckém posudku řešeny a k nimž se vyjadřuje některý ze znalců, je nezbytné, aby si soud vyžádal stanovisko všech zpracovatelů posudku nad jehož rámec se daná osoba vyjadřuje. Děje se tak opět písemně dodatkem k posudku (rozh. č. 42/95 Sb. rozh. tr.). Žádným ze zpracovatelů nesmí být osoba, která se podílela na zpracování původního znaleckého posudku. Jednalo by se totiž o vadu řízení a bylo by nutno vrátit věc k došetření (judikát č. 15/86 Sb. rozh. tr.). S tímto ustanovením je nutno komparovat ust. § 188 odst. 1 písm. e) tr. řádu novelizované v roce 2001, tzn. vrácení věci státnímu zástupci k došetření po předběžném projednání obžaloby, a též ustanovení § 260 tr. řádu, tedy situace, kdy odvolací soud vrací věc státnímu zástupci k došetření, jelikož po zrušení rozsudku není možné pokračovat v řízení před soudem pro neodstranitelné vady.

Pokud vyvstanou pochybnosti o správnosti znaleckého posudku ústavu, jež byl podán k přezkumu znaleckého posudku znalce, jak uvádí ust. § 105 tr. řádu, nelze na ně dovozovat jen ze skutečnosti, že v něm ústav dospěl ke zcela odlišným závěrům než znalec v dřívějším posudku. Odlišnosti, jež tak vzniknou, mohou být totiž výrazem toho, že věc byla zhodnocena zvláštním vědeckým posouzením, kterého znalec dřívějšího posudku nemohl docílit.

7 Znalečné

7.1 Právní úprava

Tuto problematiku upravuje v ustanovení § 17 až § 19 zákon o znalcích a tlumočnících (obecné předpoklady pro odměnu a náhradu nákladů), sazby znalečného a odměňování ústavů upravuje ust. § 18 a násl. vyhlášky vydané k provedení tohoto zákona, a ustanovení § 111 tr. řádu, jež upravuje příslušnost k rozhodování o odměnách pro znalce.

7.1.1 Odměna znalce

Znalečné je odměnou znalci za podání posudku. Znalec má také právo na náhradu nákladů, které účelně vynaložil na zpracování znaleckého posudku. Příkladem jsou náklady vyjmenovány v ust. § 18 zák. o zn. a tl., a to: cestovní výdaje, náhrada ušlé mzdy, věcné náklady nebo náklady spojené s přibráním konzultanta (pouze pokud státní orgán s přibráním konzultanta souhlasil). Odměnu i náhrady vyúčtovává znalec s podáním posudku a rozhoduje o něm orgán, který znalce ustanovil do 2 měsíců od vyúčtování. V případě, že tento orgán nesouhlasí, rozhodne usnesením, proti kterému je možné podat stížnost s odkladným účinkem. Znalečné musí být uhrazeno nejpozději do 30 dnů. K tomu judikatura: rozh. č. 27/83 Sb. rozh. tr., kdy obviněný není oprávněn podat stížnost proti usnesení předsedy senátu, který podle zákonných ustanovení rozhodl o výši znalečného. Stížnost v tomto případě může podat pouze státní zástupce, znalec či ústav, který podal znalecký posudek a usnesení se ho přímo dotýká. Zde ovšem uvádím další výjimku, která vyplývá z rozh. č. 53/86 Sb. rozh. tr., kdy v případě posudku státního ústavu může nárok na znalečné uplatnit pouze ústav, a nikoliv jeho pracovníci, kteří se na jeho zpracování podíleli.

Ve vyhlášce o zn. a tl. (§ 16) se také uvádí *sazby* za znalecké posudky, které jsou určeny na základě odbornosti a podle množství účelně vynaložené práce (100,- až 350,- Kč za jednu hodinu práce). Odměna se krátí za situace, kdy nebyl úkon proveden včas nebo řádně, popř. se vůbec nepřizná, pokud znalec zpracoval znalecký posudek zvlášť nekvalitně. Sazbu lze však i zvýšit s přihlédnutím k okolnostem podle § 20 cit. vyhlášky (např. jde o případ mimořádně obtížný, je-li nutné spěšné provedení úkonu, nebo bylo-li znalci uloženo úkon provést v den pracovního volna nebo pracovního klidu anebo v noci).

Existence přílohy k citované vyhlášce stanovuje paušální částky odměn a náhrady nákladů za znalecké posudky (např. 6.500,- Kč za výkon pitvy). Tato příloha je v poměru speciality k vyhlášce. Její použití lze však vyhláškou vyloučit.

7.1.2 Odměna ústavu

Ústavům, jenž byly do řízení přibrány na základě ustanovení § 21 zák. o zn. a tl., náleží odměna a náhrada nákladů, jak uvádí ustanovení § 15a až § 15c cit. vyhlášky, ve stejné výši jako znalcům. Nepoužívají se však paušální částky. Znalecký ústav má právo na znalečné ve výši smluvní ceny účtované tímto ústavem za posudky, expertizy a podobné úkony. Výjimkou je situace, kdy tyto úkony činí před soudy, státními orgány nebo jiným orgánem veřejné správy a ústav byl ustanoven k podání posudku orgánem, který řízení vede. Zde se účtuje cena obvyklá.

Také je možné, aby orgán, který o znalečném rozhoduje, tuto částku snížil, pokud byl proveden posudek nekvalitně a opožděně. Samotné řízení o odměně se řídí stejnými pravidly jako u znalců.

7.2 Řízení o znalečném

Provádí ho orgán, který si znalecký posudek vyžádal, a to v rámci řízení, v němž byl znalecký úkon proveden. Hodnotí se řada aspektů, příkladmo jmenuji: povaha a rozsah úkonu, stupeň odbornosti, dodržení stanovené lhůty znalcem, popř. skutečnost, že znalec posudek přezkoumával. Prioritně se uplatní paušální částka. Pokud znalec prokáže mimořádné okolnosti, pro které nelze paušální částku použít, postupuje se na základě sazby odměn.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Z nálezu Ústavního soudu ČR I. ÚS 360/03 ze dne 22.10.2003: „Rozhodnutí o znalečném, je svou povahou a postavením osoby, o jejímž nároku je rozhodováno, rozhodnutím správním, byť je činěno v trestním řízení. Orgán činný v trestním řízení se při jeho přijímání musí řídit zásadami správního řízení, neboť libovůle při výkonu veřejné moci je z ústavního hlediska nepřijatelná. Na správní povahu rozhodování o znalečném lze usuzovat i z postavení těch, o jejichž nárocích se rozhoduje, tedy znalců samotných. Znalci jsou ve vztahu k orgánu veřejné moci, který je ustanovil v postavení nerovném, podřízeném, tj. v postavení které charakterizuje veřejnoprávní vztah. Rozhodování státního orgánu o nárocích znalců je rozhodováním o nárocích majícím svůj základ ve veřejném, tj. správním právu. Ústavní soud však poznamenává, že pokud znalec provede dle pokynů orgánu, který jej přibral do řízení, řádně a včas posudek, vzniká mu legitimní očekávání na odměnu určenou dle právních předpisů [§ 17 až 19 zákona o znalcích a tlumočnících, č. 36/1967 Sb. a § 16 až 29 a přílohy vyhlášky o znalcích a tlumočnících (č. 37/1967 Sb.)]. Takový nárok však má majetkovou povahu a spadá proto pod ochranu čl. 1 odst. 1 Dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod, jako ochrana vlastnictví, což potvrzuje judikatura Evropského soudu pro lidská práva [rozh. č.33202/96 Beyeler proti Itálii, § 100, nebo

8 Znalecká činnost – komparace se zahraničím

Nejen v Evropě, ale i v celosvětovém měřítku, má úprava znalecké činnosti volnější formu než v ČR. Účast znalce na řízení (ať už trestním či civilním) určují soudy zpravidla ad hoc. V rámci jednotlivých zemí se budu zabývat jen nejvýraznějšími odlišnostmi znalecké činnosti a otázek souvisejících ve vztahu k české úpravě.

8.1 Slovenská republika

Ve znaleckém dokazování se na Slovensku v posledních desetiletích uskutečnila řada zásadních organizačních změn, které ovlivnily výkon znalecké činnosti a zasáhly i do jejího vývoje. Po osvobození v roce 1945 platily na území Slovenska právní předpisy z dob bývalého Rakousko-Uherska, resp. předmnichovské Československé republiky, které budovaly znaleckou činnost na působení znalců individuálně jmenovaných a zapsaných v seznamech znalců, kteří tuto svoji činnost vykonávali jako svoji profesi za odměnu. Se žádostí o posudky se však bylo možné obrátit i na veřejný orgán.¹⁴¹

Tento stav, i přes některé drobné dílčí změny, trval až do roku 1959, kdy byl přijat zákon č. 47/1959 Zb., o úpravě právních poměrů znalců a tlumočnicků, který zrušil soukromo-podnikatelské zásady, na kterých byl založen zákon o znalecké činnosti. Tento zákon současně v zájmu zvýšení odborné úrovně znaleckých posudků ustanovil, že orgány státní správy a organizace socialistického sektoru jsou povinny na žádost orgánů činných v trestním řízení určit ze svých pracovníků osobu, která má vykonat znalecký úkon z oboru působnosti požádaného orgánu nebo organizace.¹⁴²

Jelikož se tato právní úprava neosvědčila, byl po necelých osmi letech přijat zákon č. 36/1967 Z.z, o znalcoch a tlumočnících (na Slovensku platil až do roku 2004). Do roku 2004 tedy platil na Slovensku stejný právní předpis jako v ČR, tzn. zákon o znalcích a tlumočnících č. 36/1967 Sb.¹⁴³ Poté však byl přijat (na rozdíl od České republiky, kde již 40

rozh. č. 34049/96 Zwierzynski proti Polsku, § 63]. Právo domáhat se legitimního majetkového nároku spadá pod ochranu čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a pochopitelně také pod ochranu čl. 36 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, tj. správní rozhodnutí o takovém nároku podléhá řádnému soudnímu přezkumu.“

¹⁴¹ Minárik, Š. a kol.: Trestný priadok. Stručný komentár. Prvé vydanie. vyd. IURA EDITION, Bratislava, 2006, str. 402.

¹⁴² Tamtéž, str. 403.

¹⁴³ Husár, E. a kol.: Trestné právo procesné. 2. prepracovane vydanie. vyd. IURA EDITION, Bratislava, 2001, str. 126.

let platí stejné právní předpisy v rámci znalecké činnosti) nový zákon č. 382/2004 Z.z., o znalcoch, tlmočnících a prekladateľoch v znení nejskorších predpisov, prováděný novou vyhláškou Ministerstva spravdnosti č. 490/2004 Z.z., který přináší změnu koncepce znalecké činnosti. Kromě této právní úpravy znaleckou činnost a s ní související okolnosti upravuje též zákon č. 301/2005 Z.z., trestný poriadok, a to v VI. hlavě pod názvem dokazování v třetím dílu v ust. § 142 až 152.¹⁴⁴

Základní myšlenka, aby se v trestním řízení využívaly odborné znalosti z různých oborů, zůstala zachována. V trestním řízení jsou proto znalecké posudky a odborná vyjádření či potvrzení důkazními prostředky, kterými se sleduje cíl využít odborné znalosti na co nejpresnější zjištění skutkového stavu. Stále tedy platí, že znalec je osobou odlišnou od procesních stran a orgánů činných v trestním řízení, kterého orgány činné v trestním řízení a soud přibírají k objasnění skutečností, na které jsou potřebné odborné znalosti.¹⁴⁵

Základní změna, která s přišla s přijetím zákona o znalcích, tlumočnících a prekladateľoch, spočívá především ve změně podmínek pro zapsání znalce do seznamu znalců, který vede Ministerstvo spravdnosti SR. Znalec na Slovensku tak musí absolvovat povinné odborné minimum u vyjmenovaných oblastí znalecké činnosti (např. ekonomika a podnikání, silniční doprava, zemědělství), speciální studium a všichni znalci též komisionální odborné zkoušky a každých 5 let zkoušku z odbornosti.¹⁴⁶

Slovenský zákon o znalcích podrobněji upravuje odpovědnost znalce za přestupek či jiný správní delikt (např. v případě porušení povinnosti mlčenlivosti), rozšiřuje úkon znalecké činnosti na znalecký posudek a jeho doplněk, odborné stanovisko nebo potvrzení a odborné vyjádření a vysvětlení, a lépe také rozpracovává otázku dohledu Ministerstva spravdnosti nad výkonem znalecké činnosti. V rámci rekodifikace slovenského trestního řádu (z. č. 301/2005 Z.z., tr. poriadok) byly zvlášť upraveny:

1.) odborná činnost, jež je nově vykonávána zcela mimo znaleckou činnost (§ 141 tr. poriadku), a kde byl vyčleněn větší prostor pro odborné vyjádření a v jejím rámci zaveden nový institut písemného potvrzení. Při odborné činnosti vydávají odborníci v určitém oboru (jak fyzické, tak právnické osoby) odborná vyjádření (např. vyjádření ošetřujícího lékaře o charakteru a závažnosti zranění, vyjádření výrobce o způsobilosti anebo vlastnosti výrobku), v jednoduchých případech písemné potvrzení (písemné potvrzení je institut podobný odbornému vyjádření, vyžaduje se zejména v jednodušších případech posouzení odborné

¹⁴⁴ Prokeiová, M.: Dokazovanie a jednotlivé dôkazné prostriedky v trestnom procese (s praktickými príkladmi). I. vydanie, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, str. 47.

¹⁴⁵ Ivor, J. a kol: Trestné právo procesné. Prvé vydanie. vyd. IURA EDITION, Bratislava, 2006, str. 475.

¹⁴⁶ Chmelík, J. a kol.: Miesto činu a znalecké dokazovanie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 163.

otázky od organizací nebo státních orgánů, které se na danou činnost spjatou s odbornou otázkou specializují – např. potvrzení prodejny o maloobchodní ceně věci),¹⁴⁷

2.) znalecká činnost (§ 142 tr. poriadku), kdy znalci či znalecké organizace podávají znalecké posudky.

Ustanovení § 141 odst. 1 tr. poriadku nazvané odborná činnost uvádí: „Pokud jsou na objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení potřebné odborné znalosti, vyžádá si orgán činný v trestním řízení a v řízení před soudem předseda senátu odborné vyjádření mimo znaleckou činnost vykonávanou podle samostatného zákona. V jednoduchých případech je možné se spokojit s písemným potvrzením, o jehož správnosti nejsou pochybnosti.“

Vyžádání odborného vyjádření i potvrzení se dělá opatřením, vůči kterému není přípustný opravný prostředek. Organizacemi, které mají poskytovat odborné vyjádření nebo potvrzení, jsou přednostně státní organizace nebo orgány, které předloží odborná vyjádření nebo potvrzení vždy bez náhrady (§141 odst. 5 tr. poriadku). Stejně jako v případě české právní úpravy musí organizace vždy uvést osobu, kterou by bylo možné vyslechnout k obsahu odborného vyjádření či potvrzení.

Pro posouzení, zda se má odborná otázka objasnit v rámci odborné činnosti, anebo zda je na její objasnění potřeba přibrat znalce, je rozhodující správné zhodnocení složitosti objasňované skutečnosti orgánem činným v trestním řízení. Tento požadavek obsahuje ustanovení § 142 odst. 1 tr. poriadku nazvané znalecká činnost: „Pokud pro složitost objasňované skutečnosti není postup podle § 141 postačující, přibere orgán činný v trestním řízení a v řízení před soudem předseda senátu znalce na podání znaleckého posudku. Pokud jde o objasnění skutečnosti obzvlášť složité, přiberou se znalci dva. Dva znalci se přibírají vždy, když jde o vyšetření duševního stavu a pitvu mrtvol.“

Jinak než u odborného vyjádření a potvrzení je upraven způsob přibírání osoby s odbornými znalostmi, kdy v případě přibrání znalce se rozhoduje usnesením, proti kterému je možné podat stížnost. Při přibírání osoby, která má zpracovat odborné vyjádření nebo písemné potvrzení, se tato přibírá opatřením, proti kterému není možné podat opravný prostředek.

Slovenský trestní řád též počítá se situací, kdy je přibráno více znalců. Rozlišuje na tzv. komisionálnu expertízu, pokud se více znalců vyjadřuje ke stejné otázce, nebo tzv. komplexnú expertízu, když více znalců posuzuje odbornou otázku z hlediska více vědních disciplín. Pokud znalci dospějí po vzájemné poradě ke stejným závěrům, stačí, když podá

¹⁴⁷ Ivor, J. a kol: Trestné právo procesné. Prvé vydanie. vyd. IURA EDITION, Bratislava, 2006, str. 476.

posudek ten z nich, kterého sami určili. Pokud se však závěry znalců odlišují, znalecký posudek podá každý z nich samostatně.¹⁴⁸

Jinak např. také vyjmenovává důvody koluzní vazby podle ust. § 71 odst. 2 písm. b) tr. poriadku, které hovoří nejen o působení na svědky, ale též na znalce jako jeden z hlavních objektů koluzního jednání obviněného (k prokázání tohoto důvodu vazby se vyžaduje prokázání dokonaného konání obviněného, kterým působil na konkrétní svědky, znalce nebo spoluobviněné, nebo jinak konkrétním způsobem mařil objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání). Česká úprava v ust. § 67 písm. b) tr. řádu hovoří jinak. Zmiňuje působení na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jiné maření objasňování skutečností, kdy je znalec teorií i praxí zahrnován pod pojem jiné maření objasňování skutečností.

Na Slovensku je velmi podobně upraven tr. čin nepravdivý znalecký posudek, tlumočnický úkon a překladatelský úkon (§ 347 z. č. 300/2005 Z.z., trestný zákon).

Trestného činu podle odstavce 1 písm. a) se dopustí ten, kdo jako znalec, tlumočnick nebo překladatel před soudem, prokurátorem nebo policistou v trestním řízení nebo před soudem v občanském soudním řízení, anebo v exekučním řízení, anebo v řízení před orgánem veřejné správy, anebo před rozhodčím soudem uvede nepravdu okolnosti, která má podstatný význam pro rozhodnutí nebo takovou okolnost zamlčí.¹⁴⁹ Oproti úpravě v českém trestním zákoně je výčet orgánů, před kterými lze spáchat tento trestný čin, poněkud širší, pojem správní orgán je možno vykládat velmi široce a kam spadá např. správce daně v daňovém řízení, přestupková komise, apod.

Trestného činu podle odst. 1 písm. b) se dopustí ten, kdo při podávání znaleckého posudku anebo při vykonávání tlumočnického nebo překladatelského úkonu na podkladě smlouvy jinému způsobí malou škodu tím, že uvede nepravdu o okolnosti, která má podstatný význam pro osobu, které se znalecký posudek anebo tlumočnický nebo překladatelský úkon týká, nebo má podstatný význam pro rozhodnutí, jehož podkladem je znalecký posudek nebo tlumočnický nebo překladatelský úkon, nebo takovou okolnost zamlčí.

Rozdíl mezi těmito dvěma možnostmi spáchání tohoto trestného činu spočívá v tom, že v prvním případě jde o uvedení nepravdy před orgány veřejné moci, které si uvedené odborníky (znalce, tlumočnicka nebo překladatele) do řízení přibrali podle procesních předpisů, a kdy naopak v druhém případě byla jejich činnost dohodnutá smluvně. V druhém

¹⁴⁸ Ivor, J. a kol.: Trestné právo procesné. Prvé vydanie. vyd. IURA EDITION, Bratislava, 2006, str. 481.

¹⁴⁹ Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné, osobitná časť. 1. vydanie. vyd. IURA EDITION, Bratislava, 2006, str. 381.

případě je navíc podmínkou trestní odpovědnosti i skutečnost, že nepravdivým znaleckým posudkem nebo vykonáním nepravdivého tlumočnického nebo překladatelského úkonu vznikla jinému malá škoda (tj. škoda převyšující 8.000 Sk). Jiným však nemusí být pouze objednatel úkonu.

Toto doposud nové řešení vychází z poznatku, že znalci, tlumočníci a překladatelé podávají znalecké posudky nebo vykonávají úkony v úředních věcech i na základě smlouvy s konkrétní fyzickou nebo právnickou osobou, které jsou nejednou podkladem pro rozhodnutí státního orgánu, čímž může dojít k poškození jiného nebo k jinému závažnému následku.¹⁵⁰

V ostatních otázkách se slovenská úprava znaleckého dokazování v podstatě shoduje s tou českou, zejm. pak co se týká možnosti nechat zpracovat posudek znalecký ústav dle § 147 trestného zákona, nebo přibrat odborného konzultanta, jak o něm hovoří ustanovení § 151 trestného zákona. Pokud bych ovšem měla zhodnotit úpravu znaleckého dokazování na Slovensku jako celku, jeví se mi přehledněji, komplexněji a účelněji zpracována v porovnání s úpravou v ČR. Při zpracování novely zákona o znalcích a tlumočnících by mohla stát vodítkem.

8.2 Spolková republika Německo

Za znalce v SRN může být označen soudcem nebo prokurátorem každý občan, jelikož tato oblast činnosti není regulována právními normami. Existují tzv. veřejně jmenovaní, přísežní znalci, ale výběr z řad těchto znalců je fakultativní.¹⁵¹ Působení znalců je rozděleno jak pro oblast státní, tak pro civilní záležitosti. Znaleckou činnost zde neupravuje samostatný zákon a tudíž postavení znalce upravují jednotlivé procesní normy pro tu kterou formu řízení.

Na rozdíl od ČR mají znalci v Německu postavení svědka, znalec v rámci trestního řízení smí sám provádět určité úkony, zřejmě je to nejvíce v rámci řešení dopravních nehod, ohledání a měření na místě nehody. Zajímavé je i přibírání znalce do trestního řízení. Činit tak může jakýkoliv účastník (fyzické, právnické osoby i státní orgán) i soudce, ale musí být vždy zohledněn názor druhé strany na toho kterého znalce.

¹⁵⁰ Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné, osobitná časť. 1. vydanie. vyd. IURA EDITION, Bratislava, 2006, str. 382.

¹⁵¹ Chmelík, J. a kol.: Miesto činu a znalecké dokazování. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 157.

8.3 Anglosaská právní kultura – Spojené státy americké

V porovnání s výše zmíněnými zeměmi, ale i s českou právní úpravou, jsou zásady i obsahová stránka činnosti znalce, jeho ustanovování a přibírání v anglosaském systému práva zcela odlišné. Anglosaský právní systém je založen na nepsaných právních normách a precedentech neboli tzv. Common law, a v tom lze spatřovat hlavní rozdíl v porovnání se systémem kontinentální Evropy, jejíž právní řády jdou většinou budovány na základech římského práva a pramenem práva je zde zejména zákon (i když vliv judikatury v dnešní době také nelze opomenout, přestože je právně nezávazná). Důkazní právo je v anglosaské právní kultuře samostatným právním odvětvím (tzv. Law of Evidence), kdežto u nás je součástí procesního práva jednotlivých právních odvětví (zejm. trestního, civilního).

V rámci trestního procesu je v USA o znaleckém svědectví hovořeno v čl. VII. předpisu č. 702 z roku 1987.¹⁵² Znalcem může být kterákoliv osoba, pokud s tím však vysloví obě strany sporu souhlas. Znalec je tedy výhradně přibírán stranou, ale může být přibrán oběma stranami pro stejnou otázku. Pro vyřešení otázky přibírání znalce a získávání kvalifikace není nutný speciální administrativní proces, důležité jsou odborné znalosti získané praxí (kvalifikovanost znalce je prokazována stranou, která jej předvolala do řízení; někdy stačí, když se za odborníka v daném oboru prohlásí sama osoba, která odbornou otázku posuzuje, popř. je tak vnímána veřejností). V hodnocení se pak velkou měrou promítá způsob, jakým znalec zapůsobí na porotu, jak se před ní chová a jak je samotná porota emotivní.

¹⁵² Chmelík, J. a kol.: Místo činu a znalecké dokazování. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 162.

9 K nepřijatému návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění zákona č. 322/2006 Sb.

9.1 Důvody navrhovaných změn vs. současná právní úprava

Činnost znalců a tlumočnicků upravuje zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících. V nezměněné podobě platí již 40 let. Jedinou změnu tohoto zákona přinesla drobná novela z roku 2006 v podobě zákona č. 322/2006 Sb., která zvýšila odměnu znalců o částku odpovídající dani z přidané hodnoty, kterou je znalec povinen z odměny odvést podle zvláštního právního předpisu. K provedení zákona o znalcích a tlumočnících byla vydána vyhláška č. 37/1967 Sb., která byla do dnešní doby novelizována čtyřikrát.

Právní úprava znalecké a tlumočnické činnosti je s ohledem na velké množství znaleckých oborů, odvětví a jazyků, které se diametrálně odlišují, velmi komplikovaná. Stejně jako v jiných oblastech lidské činnosti, dochází i v této oblasti k neustálému vývoji a pokroku. Vzhledem ke shora uvedenému je nutné považovat úpravu zákona o znalcích a tlumočnících za úpravu nadčasovou, jelikož je podle ní i po tolika letech od jejího vzniku stále postupováno, a co je hlavní – stále funguje.

I přes tuto její funkčnost se s účinností od 1. ledna 2010 počítalo s přijetím novely zákona o znalcích a tlumočnících, která měla reflektovat současný vývoj, měla přispět ke zkvalitnění práce znalců a tlumočnicků a zejména měla odstranit některé drobné nedostatky platné právní úpravy v oblasti činnosti znalců a tlumočnicků, pramenící zejména z doby přijetí této právní úpravy (tedy z roku 1967).

Hlavním cílem předkládané novely bylo zejména zkvalitnění práce znalců. Odrazem toho mělo být proto rozšíření a zpřesnění předpokladů pro jmenování znalců a stanovení přísnějších podmínek pro jejich činnost a pro jejich vyškrtnutí ze seznamu znalců. Významnou změnou, kterou měla novela přinést, bylo nahrazení současných devíti seznamů znalců (osm vedených krajskými soudy a jeden ústřední) jedním přehledným seznamem vedeným a spravovaným ministerstvem jako elektronický registr s dálkovým přístupem. Zcela nová měla být úprava povinného pojištění odpovědnosti za škodu, způsobenou výkonem znalecké činnosti a celoživotní vzdělávání znalců. Zpřísnění měla přinést novela i v oblasti dohledu nad znaleckou činností, kdy nově mělo být možné uložit znalci povinnost zúčastnit se ověření odborné způsobilosti, pokud se vyskytnou o jeho odborné způsobilosti pochybnosti. Počítalo se též se způsobem řešení stížností na znalce a ukládání pokut znalcům za porušení povinností v souvislosti s jejich znaleckou činností. Jednou z posledních významných změn

mělo být též odstranění současného zcela nepřijatelného stavu v oblasti znaleckých ústavů, kdy do seznamu ústavů jsou zapisovány soukromoprávní subjekty, aniž by bylo zkoumáno, jaké konkrétní osoby budou zpracovávat znalecké posudky.

Shrnu-li to, měla se navrhovaná právní úprava dotknout zákona o znalcích a tlumočnících v úpravě (uvádím změny, které se měly dotknou předmětu mé práce – tedy znalců) :

- 1.) předmětu právní úpravy,
- 2.) jmenování znalcem - kdo jej jmenuje, předpoklady pro jmenování, procesní úprava jmenování, návrhy na jmenování,
- 3.) vedení seznamu znalců,
- 4.) výkonu znalecké činnosti – způsob výkonu činnosti, pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu činnosti, povinnost kontinuálního vzdělávání,
- 5.) pozastavení a zániku práva vykonávat znaleckou činnost – rozhodovací subjekt, procesní úprava,
- 6.) poradních, popř. výkonných orgánů zřízených zákonem.¹⁵³

S ohledem na politickou situaci v naší zemi bohužel nebyla novela zákona o znalcích a tlumočnících schválena, jelikož nestihla projít legislativním procesem. Stala se proto jen jakousi předzvěstí a nástinem, jakým směrem by se měla do budoucna úprava v této oblasti ubírat. I přesto, že nakonec k jejímu schválení v legislativním procesu nedošlo, dovolím si k jednotlivým bodům novely uvést několik poznámek z důvodové zprávy.

9.2 K jednotlivým bodům navrhované právní úpravy

Předmět právní úpravy

Navrhovaná právní úprava nepočítala se zásadní změnou základní koncepce zákona, jelikož se jednalo pouze o novelu stávajícího zákona, která měla odstranit jen některé nedostatky znalecké činnosti. Předmět právní úpravy tak zůstal, s drobnými změnami týkajícími se nahrazení pojmů jako např. státní orgány nově na orgány veřejné moci, či nová formulace odstavce 2 ustanovení §1, zachován.

¹⁵³ Text návrhu a důvodové zprávy, zdroj: Ministerstvo spravedlnosti, [online], dostupné z : www.justice.cz , dne 16.6.2010.

Jmenování znalcem

Znalce měl jmenovat pro jednotlivé obory ministr spravedlnosti nebo předseda soudu v rozsahu, v němž byl ministrem spravedlnosti k tomu pověřen. Bližší rozdělení znalců na ty, které jmenuje ministr spravedlnosti a na ty, které jmenuje předseda krajského soudu, měla upravit prováděcí vyhláška.

Novela měla přinést významné změny ve znění ustanovení § 4 zákona o znalcích a tlumočnících co do podmínek jmenování znalcem, které podstatným způsobem rozšířila a zpřísnila. Nově se měla vložit ustanovení § 4a (týkající se tlumočnické činnosti), a § 4b (podmínky bezúhonnosti fyzické osoby – viz níže).

Ustanovení § 4 zák. o zn. a tl. mělo po novele znít:

- 1) Znalcem může být jmenována fyzická osoba, která
 - a) je způsobilá k právním úkonům v plném rozsahu,
 - b) je bezúhonná podle § 4b,
 - c) nebyla v posledních 3 letech vyškrtuta ze seznamu pro porušení povinností dle tohoto zákona,
 - d) splňuje potřebné předpoklady, alespoň získala-li
 1. vysokoškolské vzdělání absolvováním magisterského studijního programu v oboru, pro který má být jmenována, nebo v oboru souvisejícím, studiem na vysoké škole v České republice nebo odpovídající vzdělání na vysoké škole v zahraničí za předpokladu, že toto vzdělání bylo uznáno podle jiných předpisů¹⁵⁴, nebo byla-li v tomto oboru nebo oboru souvisejícím jmenována docentem nebo profesorem podle jiného právního předpisu¹⁵⁵,
 2. odbornou nebo specializovanou způsobilost, je-li pro konkrétní obor, odvětví nebo specializaci jiným právním předpisem¹⁵⁶ předepsána a
 3. odbornou praxi v oboru, pro který má být jmenována, nebo v oboru souvisejícím, kterou vykonávala nejméně po dobu 5 let,
 - e) absolvovala v rámci získaného vzdělání podle písmene d) speciální výuku pro znaleckou činnost, jde-li o jmenování pro obor a odvětví, v němž je taková výuka

¹⁵⁴ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Např. zákon č. 95/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti v výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta, ve znění pozdějších předpisů.

zavedena, nebo absolvovala kurs znaleckého minima organizovaný subjektem pověřeným ministerstvem,

- f) má takové osobní vlastnosti, které dávají předpoklad pro to, že může znaleckou činnost řádně vykonávat,
 - g) se jmenováním souhlasí.
- 2) V oborech, pro které neexistuje odpovídající vysokoškolské vzdělání, nebo ve výjimečných a odůvodněných případech, může uchazeč o jmenování doložit splnění potřebných odborných předpokladů podle odstavce 1 písm. d) tím, že předloží jiné dokumenty, kterými prokáže svou odbornou způsobilost, důvěryhodnost a zkušenost, například doklady o absolvovaném vzdělání, výčet publikační činnosti v rámci oboru, vyjádření orgánu veřejné moci nebo profesního nebo zájmového sdružení sdružujícího znalce daného oboru.¹⁵⁷

Podmínku bezúhonnosti fyzické osoby novela vyčlenila do ustanovení § 4b, a nově uváděla, že bezúhonnou není osoba, která byla pravomocně odsouzena za úmyslný trestný čin, nebo za nedbalostní trestný čin, pokud jeho skutková podstata souvisí s výkonem činnosti znalce nebo tlumočnicka, anebo probíhá-li insolvenční řízení, ve kterém se řeší její úpadek nebo hrozící úpadek.

Pokud by byl návrh přijat ve znění, které jsem uvedla výše, mělo přinést ustanovení o podmínkách jmenování znalce tyto shrnující závěry – mělo dojít k rozšíření, zpřesnění a k drobnému zpřísnění předpokladů pro jmenování znalcem, stanovily se obecné předpoklady společné pro znalce a tlumočníky a odborné předpoklady konkretizované zvlášť pro znalce a zvlášť pro tlumočníky, mělo dojít k upuštění od podmínky státního občanství, pro možný konflikt s právem Evropských společenství, a zavádělo se prověření určitého právního (znaleckého) minima, a to formou absolvování příslušných kursů organizovaných subjektem pověřeným ministerstvem spravedlnosti (předpokládalo se, že jím bude Justiční akademie). Pro specifičnost, různost, neustálý vývoj a množství znaleckých oborů a odvětví (cca 50) je těžké stanovit komplexní podmínky a úpravu pro každý konkrétní obor či odvětví. Předpokládalo se však, že se obecně při stanovování podmínek vychází z toho, že za znalce mají být jmenováni nejlepší experti v daném oboru, tedy pokud existuje pro daný obor vysokoškolské vzdělání, měl by jej uchazeč doložit. Jinak měly platit shora uvedené podpůrné podmínky, jako např. atestace lékařů, akreditace v různých oborech, apod.

¹⁵⁷ Text návrhu a důvodové zprávy, zdroj: Ministerstvo spravedlnosti, [online], dostupné z : www.justice.cz , dne 16.6.2010.

Procesní úprava jmenování znalcem je podle platné judikatury taková, že na jmenování znalcem není právní nárok a na jmenování se nevztahuje správní řád. I v tomto směru měla novela přinést změnu, jelikož navrhovala, aby existoval na jmenování znalcem za splnění zákonných předpokladů právní nárok z důvodů nejvyšší míry procesní ochrany účastníka řízení o jmenování znalcem. Proto mělo i toto řízení do budoucna probíhat v režimu správního řádu. V případě, že by byly splněny předpoklady vyplývající z ustanovení § 151 odst. 1 správního řádu, tj. vyhovělo-li by se návrhu na jmenování znalce v plném rozsahu, měl se vydat osobě navržené na jmenování místo rozhodnutí jmenovací dekret. Výslovně se měl právně zakotvit již současný stav, kdy návrh na jmenování znalce lze též zamítnout z důvodu dostatečného počtu znalců daného oboru, odvětví a specializace.

K drobným úpravám a rozšíření mělo dojít i ve vztahu k ustanovení upravujícím okruh osob, které jsou oprávněny podat návrh na jmenování konkrétní osoby znalcem – nově byla navrhována možnost ministra spravedlnosti či předsedy krajského soudu vyžádat si závazné doporučení sboru pro znalecké a tlumočnické otázky (je-li pro konkrétní obor zřízen), či stanovisko profesního sdružení nebo zájmových sdružení sdružujících znalce. Tento systém měl zamezit subjektivním hlediskům při výběru znalců.

Vedení seznamu znalců

Nová byla i navrhovaná úprava týkající se vedení seznamu znalců. Podle dosavadní právní úpravy seznamy znalců a tlumočnicků vedou krajské soudy, v jejichž obvodu má znalec trvalé bydliště a jsou veřejně přístupné. Ústřední seznam znalců a tlumočnicků vede ministerstvo spravedlnosti. Existuje tedy osm krajských seznamů a jeden seznam ústřední.

Novela přinášela změnu v tom, že by měl vzniknout pouze jeden seznam, který by byl veden a spravován Ministerstvem spravedlnosti jako elektronický registr s dálkovým přístupem. Tento měl obsahovat podstatné údaje o každém znalci a předpokládalo se, že bude členěn na část veřejnou a na část neveřejnou (pouze pro potřeby orgánů veřejné moci). Dále se měl členit na oddíl pro zápis znalců, který se měl dále dělit dle odvětví a oborů, příp. zvláštních specializací, a na oddíl tlumočnicků. Všechny oddíly měly být v rámci oborů a odvětví členěny též dle krajů, tj. dle místa trvalého pobytu znalce, a u cizince, který nemá místo trvalého pobytu na území ČR, dle místa znalecké činnosti v ČR.

Výkon znalecké činnosti

V návrhu novely zákona o znalcích a tlumočnících se počítalo s výslovným začleněním pravidla, že úkony znalecké činnosti zadané orgány veřejné moci mají přednost před ostatními znaleckými úkony. Toto ustanovení logicky navazovalo na novou koncepci ustanovení § 11 odst. 7 zák. o zn. a tl., kde je stanovena povinnost znalců, že nemohou odepřít orgánu veřejné moci podání znaleckého posudku z důvodu množství úkonů vykonávaných pro třetí osoby. Tato ustanovení tak zcela jasným způsobem deklarovala, že znalci jsou jmenováni zejména pro potřeby soudních řízení, resp. pro potřeby orgánů veřejné moci a že před tyto cíle nelze klást jiné zájmy, např. prospěch třetích osob.

Platná legislativa neupravuje problematiku povinného pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem činnosti znalce. Doposud se tak vycházelo a vychází z obecné odpovědnosti znalce za škodu dle občanského zákoníku. Tato úprava však přináší řadu výkladových problémů a je zcela nedostatečná.

Navrhovaná právní úprava pro znalce nově zaváděla povinnost být po celou dobu výkonu činnosti znalce pojištěni pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem činnosti znalce, jako je tomu i u jiných obdobných profesí jako např. advokáti, exekutoři či daňoví poradci. Tj. mělo se jednat o objektivní odpovědnost s liberačním důvodem stanoveným v nově vloženém odstavci 4 ustanovení § 10, který stanovil, že znalec se zproští odpovědnosti, prokáže-li, že škodě nemohl zabránit ani při vynaložení veškerého úsilí, které lze na něm oprávněně požadovat. Počítalo se tedy s koncepcí, že pokud nově vznikne činností znalce škoda většího rozsahu, nemělo být do budoucna pro poškozeného problémem domoci se náhrady škody z pojištění znalce.

Ustanovení § 9 zák. o zn.a tl. mělo dle navrhovaného znění novely znít:

1) Znalci a tlumočníci musí být po celou dobu výkonu znalecké nebo tlumočnické činnosti pojištěni pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem činnosti znalce nebo tlumočnicka, limitem pojistného plnění za každou pojistnou událost nejméně ve výši

a) 1.000.000,-Kč, pokud jde o znalce,

b) 500.000,-Kč, pokud jde o tlumočnicka.

2) Znalci a tlumočníci jsou povinni uzavřít smlouvu o pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem činnosti znalce nebo tlumočnicka nejpozději do 3 měsíců od zápisu do seznamu. Kopii této smlouvy jsou znalci a tlumočníci povinni do 15 pracovních dnů ode dne jejího uzavření předložit předsedovi krajského soudu.

3) Ministerstvo může vyhláškou stanovit seznam oborů, odvětví a specializací, na něž se povinnost uvedená v odstavci 1 nevztahuje.¹⁵⁸

Shora uvedená povinnost byla nastavena tak, že v případě, kdy bude chtít znalec vykonávat činnost dříve, než bude zapsán do seznamu, je nutné, aby měl i smlouvu o pojištění uzavřenu dříve. Mělo tak platit pravidlo, že pojištění musí vždy předcházet zahájení znalecké činnosti. Předpokládalo se též, že rámcové pojistné smlouvy by mohly sjednávat zájmová sdružení sdružující znalce.

Výjimka z pojištění odpovědnosti uvedená v § 9 odst. 3 zák. o tn. a tl. pamatovala a chránila ty odvětví, obory a specializace, v nichž jsou znalci ustanovováni jen velmi zřídka a u nichž byl povinné pojištění mohlo znamenat nadměrnou zátěž, která by mohla vyústit až v jejich žádost o vyškrtnutí ze seznamu. V těchto málo frekventovaných znaleckých oborech a odvětvích tak převládl zájem nad udržením znalců před výhodami povinného pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem jejich činnosti.

Zcela v souladu s touto shora uvedenou odpovědností znalce za škodu bylo též nové znění zákona v části, která doposud hovořila o povinnosti znalce vykonávat svou činnost osobně. Nově bylo navrhováno, že znalci jsou povinni vykonávat svou činnost nestranně a nezávisle, vlastním jménem a na vlastní odpovědnost. Toto pojetí mělo umožňovat znalcům zaměstnat jiné osoby k provedení dílčích (pomocných) prací nutných ke zpracování posudku nebo tyto dílčí práce zadat třetím osobám. Taktéž bylo zcela nově navrhováno přibrat konzultanta k posuzování zvláštních dílčích otázek, kdy si o tomto přibrání bude znalec rozhodovat sám a bez ohledu na povahu věci.

Drobné změny zaznamenala taktéž otázka povinnosti mlčenlivosti znalce. Zcela nové ustanovení § 10a zák. o zn. a tl. rozvíjelo dosavadní povinnost mlčenlivosti, kterou znalec slibuje již ve smlouvě, nově však uvádělo, kdo může znalce této povinnosti zprostit. Zprostit znalce povinnosti mlčenlivosti měl dle navrhované úpravy orgán veřejné moci, který jej ustanovil, nebo ten, pro něž znalec znaleckou činnost vykonal na základě smlouvy.

Platná legislativa neupravuje problematiku povinného kontinuálního vzdělávání znalců. S ohledem na tuto mezeru v zákonné úpravě přinesl návrh novely ustanovení týkající se povinnosti znalce celoživotně se vzdělávat (§ 15a zák. zn. a tl.). Znalecká činnost je vysoce kvalifikovaná odborná činnost, která vyžaduje neustálé obnovování vědomostí a dovedností v souladu s rozvojem oboru a vědeckých poznatků. Tento institut novela zavádí

¹⁵⁸ Text návrhu a důvodové zprávy, zdroj: Ministerstvo spravedlnosti, [online], dostupné z : www.justice.cz , dne 16.6.2010.

jako tzv. institut doplňkový, jelikož nelze pro každý obor a odvětví znalecké činnosti stanovit konkrétní požadavky. Promítnutí do zákona však mělo přinést jistou míru řízenosti a kontroly, kdy strany využívající služeb znalců měly mít zaručenu jistotu minimální (standardní) odborné způsobilosti znalce, a jelikož šlo o institut doplňkový, měl být koncipován tak, aby znalce příliš nezatěžoval. Znalci si měli taktéž nově vést tzv. průkazy odbornosti, do kterých jim měly být zaznamenávány účasti na těchto shora uvedených celoživotních vzdělávacích akcích. Předpokládalo se, že jej budou muset na výzvu předsedy krajského soudu předložit a že jej budou předkládat též vždy při předkládání znaleckého deníku.

Pozastavení a zánik znalecké činnosti

Platná právní úprava neupravuje možnost pozastavení práva vykonávat činnost znalce. I na tento nedostatek současné právní úpravy reagovala připravovaná novela včleněním ustanovení o možnosti pozastavení znalecké činnosti, o níž rozhoduje předseda krajského soudu. Činnost mělo být možné pozastavit buď na žádost znalce (např. proto, že vykonává znaleckou činnost v ústavu zapsaném v seznamu ústavů) nebo bez žádosti znalce (např. proto, že bylo zahájeno řízení o určení způsobilosti znalce k právním úkonům, bylo proti znalci zahájeno trestní řízení pro úmyslný trestný čin, apod.). Proti rozhodnutí o pozastavení činnosti znalce by se měl znalec možnost odvolat, ovšem odvolání proti rozhodnutí o pozastavení činnosti (u těch zahájených bez návrhu znalce) nemělo mít odkladný účinek.

Novinky přinášela novela i v části týkající se vyškrtnutí znalce ze seznamu. Zánik práva vykonávat znaleckou činnost měla nově upravovat ustanovení § 20a až § 20c zákona o znalcích a tlumočnících.

Právo vykonávat znaleckou činnost tak mělo zaniknout vyškrtnutím znalce ze seznamu

- a) nastane-li některá ze skutečností uvedených v ustanovení § 20b nebo
- b) rozhodne-li o tom předseda krajského soudu v případech uvedených v §20c.

Oproti stávající úpravě zákona o znalcích a tlumočnících (ustanovení §20) měla navrhovaná úprava znamenat větší (nejen administrativní) zatížení předsedů krajských soudů, ale i ministerstva spravedlnosti.

Předseda krajského soudu měl mít od účinnosti novely buď povinnost rozhodnout o vyškrtnutí znalce ze seznamu, nebo mělo záležet na jeho uvážení (např. v případě, že se znalec dopustí přestupku či mu nevznikne pojištění odpovědnosti do 3 měsíců od zápisu do seznamu). Povinnost znalce vyškrtnout ze seznamu byla stanovena pro situace, kdy např. znalec při ověřování odborné způsobilosti ani opakovaně neuspěl nebo se bez omluvy nebo

bez vážného důvodu k ověření odborné způsobilosti nedostavil anebo v případě, že byl prohlášen za mrtvého, byl zbaven způsobilosti k právním úkonům či byl pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin. Procesní úprava rozhodování o pozastavení či zániku práva vykonávat činnost znalce měla být dle navrhované úpravy v režimu správního řádu za účelem zvýšení právní jistoty zúčastněných stran a zvýšení kvality výkonu činnosti soudního znalce, které jakožto výhody měl převážit fakt, že zformalizováním těchto úkonů by došlo ke zpomalení procesu odvolávání a vyškrtávání znalců ze seznamu, tedy k určité nepružnosti v konání orgánů, které jsou k tomu oprávněny. Při úpravě postihu novela vycházela též z toho, že u znalců není možné ve správním řízení vedeném ministerstvem hodnotit kvalitu zpracovaného posudku, tedy odbornost znalce. Ve správním řízení proto měli být znalci postihováni pouze za porušování povinností vyplývajících ze zákona, které však nesouvisí s posuzováním kvality či odborné správnosti posudku. Pokud by se ovšem vyskytly pochybnosti o odbornosti znalce, zákon s touto variantou také počítal. Znalci mělo být možné nově nařídit ověření jeho odborné způsobilosti a pokud by znalec ve zkoušce neuspěl, musel by být ze seznamu okamžitě vyškrtnut.

Pokud znalec u ověřování odborné způsobilosti neuspěl, měl mít právo do 15 dnů ode dne doručení oznámení této skutečnosti podat námitky proti postupu organizátora zkoušky. O těchto námitkách měl rozhodovat organizátor, ovšem v případě, kdy by jim nevyhověl, počítalo se s tím, že je předá k rozhodnutí ministerstvu (bylo-li organizátorem ministerstvo, rozhodnout by o nich měl ministr spravedlnosti).

Nová měla být též úprava ustanovení § 20d zák. o zn. a tl., která měla umožňovat podání stížnosti na znalce, resp. na znalecký posudek zadaný orgánem veřejné moci, a to buď prostřednictvím těchto orgánů nebo účastníků řízení, nikým jiným. Důvodem mělo být podezření na porušení povinností znalce podle zákona o znalcích a tlumočnících v souvislosti se zadaným znaleckým posudkem. Dle navrhované úpravy ovšem nemělo být možné napadnout správnost znaleckého posudku. Stížnostní řízení takto vyvolané mělo sloužit k přešetření negativních poznatků o činnosti znalce způsobem, který je minimálně formální a umožňuje znalci, aby se proti tomuto prostředku bránil.

Stížnosti se měly dle navrhované úpravy podávat k předsedovi krajského soudu, který měl mít v kompetencích provést šetření i z vlastního podnětu. Předseda krajského soudu měl povinnost tuto stížnost prošetřit do 20ti pracovních dnů a o výsledcích šetření vyrozumět stěžovatele do 15ti pracovních dnů od jeho skončení. Znalec měl mít možnost vyjádřit se k obsahu stížnosti a uvést skutečnosti na svou obranu. Pokud by předseda krajského soudu zjistil porušení povinností, mohl podat ministerstvu spravedlnosti podnět na zahájení

správního řízení o přestupku znalce či správním deliktu právnické osoby (ústavu). Za přestupek fyzická osoba a za správní delikt právnická osoba neměly odpovídat v případě, pokud by prokázaly, že vynaložily veškeré úsilí, které by bylo možné požadovat, aby porušení právní povinnosti zabránily. K promlčení odpovědnosti za přestupek či správní delikt mělo dojít, pokud by správní orgán nezačal řízení do 1 roku ode dne, kdy se o něm dozvěděl, nejpozději do 3 let ode dne, kdy byl spáchán.

Správní delikty znalců upravovalo nové ustanovení § 25b až § 25d. Správní delikty podle nového znění zákona o znalcích a tlumočnících mělo do budoucna projednávat v 1. stupni Ministerstvo spravedlnosti. O opravném prostředku měl poté rozhodovat ministr spravedlnosti a jelikož se na řízení měl vztahovat správní řád, bylo možné soudního přezkumu. Nově se zákonem o znalcích a tlumočnících jako speciálním zákonem zakládala příslušnost krajského soudu, v jehož obvodu má žalobce sídlo nebo bydliště, popř. v jehož obvodu se zdržuje. Pokud by k této úpravě v příslušnosti nedošlo, byla by ve smyslu § 7 odst. 2 zákona č. 150/2002 Sb., založena místní příslušnost Městského soudu v Praze, jakožto soudu projednávajícího správní žaloby ve věcech správních deliktů a s ohledem na očekávané velké množství těchto žalob by došlo k jeho zahlcení.

Poradní, popř. výkonné orgány zřízené zákonem

Za zcela novou a zásadní bylo nutné považovat úpravu v oblasti znaleckých ústavů. Cílem novely bylo totiž odstranění nepřijatelného stavu v oblasti znaleckých ústavů. Po roce 1989 začaly být do seznamu zapisovány díky zastaralé úpravě i soukromoprávní subjekty, aniž by bylo zkoumáno, jaké konkrétní osoby budou v těchto ústavech zadané posudky zpracovávat. Dle ustanovení § 21 zák. o zn. a tl. se měly po účinnosti novely za znalecké ústavy považovat a) ústavy veřejnoprávní, a to zejména vědecké ústavy, vysoké školy a veřejné výzkumné instituce vykonávající vědecko-výzkumnou činnost v příslušném oboru, a za b) soukromoprávní ústavy, tj. ostatní právnické osoby zapsané na jejich návrh v seznamu ústavů podle § 21a zák. o zn. a tl.

V ustanovení § 21a nového zákona o znalcích a tlumočnících se stanovily přísné podmínky pro zápis soukromoprávních ústavů do seznamu ústavů. Těmito podmínkami byly:

- a) právnická osoba je specializovaná na výkon znalecké činnosti pro obor či odvětví, které je předmětem návrhu na zápis,
- b) musí prokázat odpovídající materiální a personální vybavení pro výkon této činnosti,

- c) alespoň tři její společníci, členové nebo zaměstnanci v pracovním poměru na dobu neurčitou, kteří vykonávají znaleckou činnost v ústavu, jsou znalci zapsanými v příslušném oboru a odvětví a nejsou společníky, členy nebo zaměstnanci jiného ústavu (platí pro každý obor a odvětví),
- d) každý znalecký ústav musí určit osobu odpovědnou za výkon znalecké činnosti v ústavu – tyto osoby musejí být zapsané v seznamu jako znalci v příslušném oboru a odvětví, za každý posudek pak odpovídá konkrétní znalec,
- e) soukromoprávní ústavy budou muset být povinně pojištěny pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem znalecké činnosti – s limitem pojistného plnění na každou pojistnou událost nejméně ve výši 10 milionů Kč,
- f) nebyl za poslední tři roky vyškrtnut ze seznamu ústavů, apod.

Dle ustanovení § 24 nového zákona o znalcích a tlumočnících mělo být do budoucna možné, aby vypracovaly znalecký posudek i právnické osoby nezapsané v seznamu ústavů. Dle výkladu je toto možné již v současnosti, ovšem bez zákonného podkladu.

Zákon dále upravoval, kdo vede seznam ústavů. Seznam měl být veden a spravován ministerstvem jako seznam veřejný elektronický registr s dálkovým přístupem. Měl být členěn na oddíl pro zápis veřejnoprávních ústavů a na oddíl pro zápis soukromoprávních ústavů, které měly být dále členěny dle oborů a odvětví a dle krajů. Do seznamu měly být zapisovány např. údaje týkající se názvů, sídla, IČ, předmětu hlavní činnosti, jména a příjmení osoby pověřené vést ústav, aj.

Nová právní úprava též podrobně rozebírala zánik oprávnění ústavu vykonávat znaleckou činnost, jeho vyškrtnutí ze seznamu, odpovědnost za správní delikt, právo na odměnu a náhradu nákladů, apod.

V nové právní úpravě se předpokládalo, že zůstane zachována stávající úprava poradních orgánů ministra spravedlnosti, tzv. sborů pro znalecké otázky, a to v oborech, u nichž to odůvodňuje jejich povaha. Nově mělo ovšem dojít k legalizaci současného stavu, tj. že tyto sbory budou zřizovány u předsedů krajských soudů, pokud byli ministrem spravedlnosti pověřeni ke jmenování znalců. Jejich členy měl i nadále jmenovat ministr spravedlnosti z řad nejen znalců, ale nově též i z řad odborné veřejnosti. Jejich úkolem mělo být (ostatně jak je tomu již v současnosti) spolupůsobit při jmenování znalců, stanovit odborné předpoklady nutné pro jmenování znalcem, pečovat o zdokonalování zvláštní kvalifikace znalců, apod. Vážnější postavení měly mít sbory pro znalecké otázky při výběru znalců, při rozhodování o pozastavení práva či zániku práva vykonávat znaleckou činnost.

Nově měla být těmto sborům přiznána náhrada účelně vynaložených nákladů, které jim vzniknou při výkonu činnosti a nárok na odměnu v některých zákonem stanovených případech.

Závěrem

Novela se v článku II. zabývala v přechodných ustanoveních otázkou stávajících znalců a znaleckých ústavů jmenovaných a zapsaných do seznamů podle dosavadních právních předpisů, tak i se stávajícími devíti seznamy znalců, které měly být zrušeny a nahrazeny seznamem jedním. Novela navrhovala řešení, při kterém oprávnění znalců k výkonu znalecké činnosti mělo zaniknout spolu se zrušením stávajících seznamů (nejpozději do 2 let od nabytí účinnosti zákona), pokud by znalci neprokázali splnění předepsaných předpokladů dle novely. U znaleckých ústavů měla být situace obdobná, ovšem nedošlo by ke zrušení seznamů. Pokud by tedy ústavy do jednoho roku od nabytí účinnosti novely neprokázaly splnění předepsaných podmínek, počítalo se s jejich vyškrtnutím ze seznamu.

9.3 Shrnutí

Novela zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, která měla vstoupit v účinnost dne 1. ledna 2010, zcela reflektuje současnou potřebu nejen legislativně technického charakteru kladeného na starou úpravu znalecké činnosti (tj. v některých dílčích ohledech týkajících se např. nového názvosloví), ale též potřebu odstranění nedostatků platné právní úpravy v oblasti znalecké činnosti, kterými mj. je obecné a vágní vymezení podmínek pro jmenování znalcem, nedostatečné precizování podmínek výkonu znalecké činnosti jako takové, neexistence kontroly odborné erudice znalců a dohled nad jejich činností, aj. Zcela kvituji navrhované zavedení povinného pojištění znalců pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem znalecké činnosti jako je tomu i u jiných obdobných činností (např. advokátů, daňových poradců, apod.). Tato otázka doposud přinášela řadu výkladových problémů a je v současnosti upravena zcela nedostatečným způsobem. Za přínosnou jsem shledala povinnost znalců celoživotně se vzdělávat a doplňovat svoje vědomosti v souladu s rozvojem oboru a nejnovějších vědeckých poznatků. Ostatní instituty zákona o znalcích a tlumočnících novela v podstatě jen precizuje, doplňuje a stanoví okruh podmínek pro jejich používání, což ovšem hodnotím též velmi pozitivně. Pro všechny tyto přínosy navrhované

novely zákona o znalcích a tlumočnících považují fakt, že neprošla legislativním procesem za velice nešťastný. Ovšem i po případném schválení novely ve znění, které bylo předloženo v roce 2008, bude i do budoucna právní úprava znalecké činnosti v ČR nekomplexní, neúplná a stále roztržštěná do několika právních norem, což může i nadále v praxi způsobovat řadu výkladových problémů.

10 Znalec z oboru zdravotnictví, odvětví soudní lékařství

Poslední kapitolu věnuji soudnímu lékařství, jedné z nejvyužívanějších znaleckých činností. Jeho úloha v rámci trestního řízení je nesporná. Vždyť je to častokrát právě znalecký posudek z tohoto odvětví, který potvrdí či vyvrátí skutečnost, že byl spáchán ten nejzávažnější násilný trestný čin, tzn. trestný čin, při němž došlo k ohrožení nebo zmaření lidského života, určí, co bylo bezprostřední příčinou smrti, zda mohlo být poranění způsobeno zajištěným předmětem, apod., a tudíž podstatnou měrou napomáhá odhalit pachatele trestného činu.

Pokusím se též na základě dostupných odborných materiálů shrnout případy manželů Stodolových v kontextu s tématem mé práce, tzn. s činností znalců právě z tohoto odvětví. V jedné z podkapitol zmíním výsledky systémového doporučení Ligy lidských práv č. 7 nazvané Problémy v činnosti soudních znalců z oboru zdravotnictví, jež shrnují zásadní nedostatky v činnosti znalců (nejen z oboru zdravotnictví), zejm. co se týká hodnocení kvality znaleckých posudků, s jejichž závěry se ztotožňuji.

10.1.1 Historie soudního lékařství

V roce 2006 bylo soudním pitvám na území českých zemí 450 let. Začátkem léta roku 1556 byl v Labi nalezen utonulý Vaněk Klášterský. Svědkyně pod tlakem tvrdila, že byl probodnut jiným mužem. Ženu popravili jako spolupachatelku, ale Klášterského po týdnu vykopali a při pitvě se bodné rány neprokázali, ženě to však už život nevrátilo. Byla to první soudní pitva u nás, i když jméno lékaře se neví.

V celosvětovém měřítku sahají první zmínky o soudním lékařství až do 3. století v Číně, dále např. k Aristotelovi, Galénovi či dalším vědcům té doby. Zlomem vývoje anatomie v Čechách byla první veřejná pitva, kterou prováděl lékař a rektor Univerzity Karlovy Ján Jesenský zvaný Jessenius. Uskutečnila se 12.června léta páně 1600 a trvala čtyři hodiny. Častěji se začalo pitvat ale až v 2. polovině 17.století. První učebnici soudního lékařství nejen u nás, ale i ve střední Evropě napsal Jan František Lów z Ersfeldu, ale vyšla až v roce 1725. Na svou dobu to bylo velmi moderní a pokrokové dílo. Autor se v ní zabýval otázkami porodnickými, přičetností, násilnou smrtí, ale též narozením člověka, sexuálními anomáliemi, cizoložstvím, jedech a smilstvu.¹⁵⁹ Za Josefa II. byla zřízena první fakulta státního lékařství, kam spadalo i soudní lékařství. První opravdu český ústav však vznikl až o

¹⁵⁹ Kolektiv autorů: Soudní lékařství. 1.vydání. Grada Publishing, Praha, 1999, str. 15.

sto let později a založil jej Josef Reinsberg. Mezi nejvýznamnější soudní lékaře 20. století u nás patřil Jaromír Tesař, který vedl Ústav soudního lékařství v Praze od roku 1957 do roku 1983, a který vydal mimo jiné rozsáhlou publikaci Soudního lékařství pro právníky. Dnes je Česká republika jednou z pitevních velmocí a nejsou to jen statistiky, které tomu nasvědčují. V roce 2003 bylo v České republice provedeno 34 424 pitev, z toho 22 694 na patologii a 11 730 na soudním lékařství (6 369 bylo pitev u osob zemřelých náhle a 4 960 u osob zemřelých násilnou smrtí - z toho bylo 1 441 sebevražd).¹⁶⁰

10.1.2 Soudní lékařství

Soudní lékařství je zdravotnický obor znalecké činnosti, který specifickými metodami a prostředky řeší otázky důležité pro trestní řízení a přispívá k rozvoji lékařských věd.¹⁶¹ Je svou povahou multidisciplinárním oborem, využívá výsledky přírodovědné a medicínské praxe pro účely zákonnosti. Orgány činné v trestním řízení zadávají znalci otázky spojené zejména s poškozením zdraví a života člověka. Jedná se o právní kategorie, ale příčina jejich vzniku má charakter medicínský. Lékař může mít v rámci trestního řízení dvojí roli – buď je svědkem, který je postaven na roveň jiného občana podávajícího výpověď, nebo znalcem v dané konkrétní věci.

Základním prostředkem oboru je pitva jako metoda rozboru příčin úmrtí a spáchání tr.činu, i když by se dalo polemizovat faktem, že existují i mnohé modernější a rychlejší metody jako například metody laboratorní. Tuto oblast upravuje vyhl. Ministerstva zdravotnictví č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a o pohřebnictví. Pitvy osob zemřelých náhlým, neočekávaným nebo násilným úmrtím se provádějí ve zdravotnických zařízeních (bývalé krajské nemocnice) na odděleních soudního lékařství či v místě lékařských fakult v ústavech soudního lékařství. Rozbory příčin a způsobů jakými byla způsobena násilná smrt osoby napomáhají i prevenci negativních protispolečenských jevů, zejm.trestných činů proti životu a zdraví, dopravní nehodovosti, pracovních úrazů, alkoholové či jiné drogové závislosti, trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti, aj.¹⁶²

Jaká pitva bude provedena a zda vůbec záleží na smrti člověka, a to bez ohledu na to, zda k ní došlo ve zdravotnickém zařízení nebo mimo něj. Pitvu lze členit na:

¹⁶⁰ Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, Patologie a soudní lékařství, činnost v roce 2003,[online] , dostupné z: <http://www.uzis.cz>, dne 16.6.2010.

¹⁶¹ Chmelík, J. a kol.: Místo činu a znalecké dokazování. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 284.

¹⁶² Kolektiv autorů: Soudní lékařství. 1.vydání. Grada Publishing, Praha,1999, str. 19.

a) pitvu zdravotní, kterou nařizuje lékař, jež provedl prohlídku mrtvé osoby; provádí ji jeden lékař na oddělení či ústavu patologie v případech, kdy není podezření z trestného činu a nemůže být nařízena orgánem činným v trestním řízení, její provedení kontroluje primář oddělení; jde o čistě zdravotnické úkony, při kterých se vypracovává řada administrativních dokumentů, které však z důvodů zachování mlčenlivosti lékaře nemohou být policistovi prověřujícímu náhlé úmrtí sděleny; pokud však v průběhu pitvy vznikne podezření, že smrt byla způsobena trestným činem, přeruší se, informuje se Policie ČR a ta rozhodne, v jaké pitvě se bude pokračovat, a

b) pitvu soudní, kterou nařizuje orgán činný v trestním řízení podle § 115 odst. 1 tr. řádu usnesením (prohlízející lékař pouze navrhuje provedení pitvy), provádí se nejméně dvěma znalci z oboru soudního lékařství, ti odpovídají za kvalitu (není kontrolována) a současně s pitevním protokolem vypracují i znalecký posudek.

V souvislosti s kauzou, o které chci hovořit dále, se musím ještě zmínit o oznamovací povinnosti a přítomnosti lékaře na místě činu. Vyhláška o pohřebnictví zakládá oznamovací povinnost v případě, že určitá osoba zemřela mimo zdravotnické zařízení. Tuto povinnost má každý, kdo se o smrti dozvěděl nebo mrtvého našel. O úmrtí mimo zdravotnické zařízení vyrozumívá blízké zemřelého Policie ČR. V případě úmrtí, kde je podezření ze spáchání tr. činu nebo že byla spáchána sebevražda, je nutné oznámit to Policii ČR a přivolává se též soudní lékař. Ohledání těla náhle zemřelého v terénu provádějí zpravidla praktičtí lékaři a sepisují List o prohlídce mrtvého, který stvrzují svým podpisem a berou tak na sebe zodpovědnost za správnost provedeného úkonu. Často však dochází k nedbalému a nekvalitnímu provedení prohlídky a již v této fázi tak vznikají zavádějící a mylné informace o úmrtí určité osoby, které mohou zastřít fakt, že smrt byla způsobena násilně, a ztížit tak, popř. zcela vyloučit další prošetřování o tom, zda byl spáchán trestný čin či nikoliv. Pitva se nemusí nařídít u jediného případu a to v situaci, kdy lékař dojde k závěru, že osoba, jejíž totožnost je známa zemřela přirozenou smrtí (nastalá z chorobných příčin) a je schopen určit při zevní prohlídce příčinu smrti. Nelze-li ji stanovit, pitva se nařizuje vždy. V našem právním řádu tak o provedení pitvy rozhoduje lékař (zdravotní pitva) nebo orgány činné v trestním řízení (soudní pitva). Pozůstalí zemřelé osoby tak nemohou pitvu zakázat.

V této souvislosti se ještě zmíním o možnosti exhumace mrtvol, kterou nařizuje podle ustanovení § 115 odst. 2 tr.řádu v přípravném řízení státní zástupce, v ostatních případech předseda senátu. Exhumací se rozumí nařízené nebo úředně povolené vyzdvižení (vykopání) těla úředně pohřbené osoby ze země nebo z hrobky před uplynutím tlecí doby (ta

činí 10 let).¹⁶³ Zajímavostí je, že i po uplynutí např. 2 - 3 let se dají zjistit léky, které zemřelá osoba pozřela, bodná poranění po 3 - 4 měsících, střelné rány řadu let, ale strangulační rýha je těžko rozpoznatelná již chvíli po pohřbení.¹⁶⁴

10.1.3 Případy manželů Stodolových

Touto kapitolou nechci hodnotit a kritizovat práci orgánů činných v trestním řízení, ani znalců, kteří mají co dočinění v souvislosti s tímto případem, pouze chci na případu z praxe ukázat (tzv. případová studie), kam až může vést chybný postup policistů a zdravotníků již na počátku vyšetřování před zahájením trestního stíhání. Učiním tak na základě odborných rad materiálů, jež mi byly poskytnuty (za všechny pak jmenuji Kriminologický sborník č. 2 z roku 2005 monotematický věnovaný této kauze, který byl základem pro zpracování této kapitoly).

Nejhorší vrazi, sérioví zabijáci či krvaví manželé, tak byli Jaroslav a Dana Stodolovi nazýváni sdělovacími prostředky v létě roku 2003, kdy vyšel případ najevo, ale kdy se ještě nevědělo, jak velkých naroste rozměrů. Spis měl na konci vyšetřování tři tisíce stran. Celkem byli obviněni z devíti násilných trestných činů, při nichž usmrtili osm osob zvláště trýznivým způsobem (2x to byla dvojnásobná vražda), dále ze dvou pokusů o vraždu, jedné přípravy vraždy a jedné loupeže. Napadli tak celkem třináct lidí. Motivem ve všech případech byla vidina získání finančních prostředků od osob, které jsou po dětech těmi nejzranitelnějšími a nejohroženějšími, tedy od starých lidí. O to strašnější je fakt, že si ani v jednom případě neodnesli částku vyšší desítkám tisíc korun.

Krajský soud v Hradci Králové odsoudil oba manžele v roce 2004 k nejvyššímu možnému trestu - trestu doživotí za skutky, jež jsem zmínila výše. Soudce JUDr. Miroslav Mjartan, který je předsedou královehradeckého krajského trestního senátu od roku 1995, komentoval verdikt mimo jiné slovy: „Trýznění starých lidí bylo pro oba manžele prostředkem k dosažení cílů, jak z nich vymámit informace, kde mají ukryté cennosti. Nezkusili například vloupat se do domů v nepřítomnosti jejich majitelů. Nebyli šokováni následky svých činů, neupustili od nich a pokračovali až do svého zadržení.“ Stodolovi se odvolali k Vrchnímu soudu v Praze, rozsudek byl však potvrzen a také Nejvyšší soud

¹⁶³ Kolektiv autorů: Soudní lékařství. 1.vydání. Grada Publishing, Praha, 1999, str. 38.

¹⁶⁴ tamtéž, str. 38.

České republiky souhlasil s tímto rozhodnutím na jaře 2005. Stodolovi by se mohli podmíněně ocitnout na svobodě v roce 2034.

Znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie a klinické psychologie však došli při vyšetření duševního stavu k závěru, že u obou manželů je možnost resocializace krajně nepravděpodobná, téměř nulová, i když ani u jednoho nebyla zjištěna duševní porucha či choroba. Mají velmi podobné povahové rysy, a to nejen díky velmi špatnému dětství, kdy oba měli v rodině alkoholiky a neměli kladné okolí. Nemají rozvinuté sociální city, empatické cítění, jsou emočně chladní, lhostejní a bezcitní. Jaroslav trpí počínající závislostí na alkoholu, ale jeho pití na kuráž téměř před každým činem podle znalců nemělo vliv na jeho ovládací a rozpoznávací schopnosti, je agresivní a často řešil rodinné rozepře bitím manželky, Dana je závislá na hypnotikách a sedativech, ale stejně jako u Jaroslava to nemohlo mít vliv na schopnost uvědomit si důsledky svého jednání a jeho nebezpečnost pro společnost; má tendenci k teatrálnosti, fantazii, lhavosti, rodičovské ani jiné city nemá rozvinuty. Často, i ve sdělovacích prostředcích, se hovořilo o tom, že Dana je mozek a Jaroslav rukou jejich trestné činnosti. Pravdou je, že v roli závislejšího je Jaroslav, ale jejich vztah lze spíše charakterizovat jako spolupráci a stejné postoje k okolí, a to pravděpodobně nastartovalo jejich loupeže a vraždy.

V čem je kauza tak mimořádná a jiná od všech ostatních? Případ není výjimečný z hlediska motivu ani způsobu provedení. Jak jsem již zmínila výše, liší se zejména svým rozsahem a z hlediska policejních aktivit v rámci vyšetřování. A zde se dostávám k problematické pasáži, protože lze polemizovat, zda by bez pochybení policejních orgánů při prvotních úkonech na místech činu, ale i zdravotníků, kteří byli přítomni na místě činu nebo prováděli pitvy v případě několika prvních poškozených, která vedla k tomu, že spáchané trestné činy byly policií odkládány podle ust. § 159a odst. 4 tr. řádu jako nešťastné náhody a sebevraždy, vůbec k tolika vraždám došlo. Dnes už víme, že by zřejmě k tolika vraždám nedošlo. JUDr. Jiří Kolář se vyjádřil v Kriminalistickém sborníku č. 2 z roku 2005 mimo jiné v tom smyslu, že v tomto případě neselhal systém, ale ne všude se podařilo udržet profesní kontinuitu mezi nejzkušenější, střední a nejmladší generací policistů.

Další názor, který vyslovil a se kterým souhlasím je fakt, že kdyby na pitevním stole ležela mladá dívka, jistě by patolog skryté zranění objevil, ale jelikož se jednalo o starého člověka, problém podcenil. Přístup řady zdravotníků a úřadů je totiž takový, že starý člověk tady dneska je a zítra není. Stalo se tedy to, že stát, prostřednictvím policie, patologů a dalších orgánů, dovolil Stodolovým páchat skutky, ze kterých ještě dnes běhá mráz po zádech. Nikoho z odpovědných lidí, tzn. policistů, vyšetřovatelů, zdravotníků, nezajímalo fakt,

že svůj život končí sebevraždou čím dál více starých, doposud duševně vyrovnaných a v podstatě zdravých lidí. A co je nejhorší, nebyla dodržela ani ta nejzákladnější zásada práce policisty při šetření sebevraždy, nešťastné náhody nebo náhlého úmrtí, která říká, že vždy by se mělo při vyšetřování těchto okolností postupovat tak, jako by se jednalo o vraždu.

S MUDr. Petrem Lacinou, soudním lékařem z Ústavu soudního lékařství Lékařské fakulty UK a FN Hradec Králové, jsem se setkala poprvé při hlavním přelíčení případu manželů Stodolových, kde byl vyslýchán jako znalec a odvolával se na svůj písemný posudek. Byl totiž jedním ze třech znalců - soudních lékařů, kteří odhalili pochybení lékařů patologů, jež prováděli zdravotní pitvy poškozených, u nichž konstatovali sebevraždy. Poprvé se setkal s oběťmi Stodolových v prosinci roku 2002, kdy se ocitl na místě činu v Brněnci (okres Svitavy) u vražd dvou sester a jednoho pokusu o vraždu jejich 92 - leté maminky. Obě vraždy byly zinscenovány tak, aby to vypadalo jako sesterská hádka, zavraždění jedné a poté sebevražda druhé ze sester ve vaně podřezáním žil.

Znalci však správně došli k závěru, a to nejen díky ohledání na místě činu, že v obou případech došlo k vraždám udušením působením násilí na přední stranu krku, v případě druhé sestry byly řezné rány na zápěstí způsobeny až po jejím zavraždění (později se zjistilo, že Dana chtěla zinscenovat sebevraždu a pokusila se nehybnou ženu říznout do zápěstí, nuž byl ale tupý a tak přinesla jiný, ale řekla manželovi, ať to udělá on, že jí se z toho dělá špatně). Stará maminka vyvázla jen zázrakem, jelikož si pachatel myslel, že již nedýchá, byla však dva dny v bezvědomí a stala se tak jedinou svědkyní případu. Trpěla senilní demencí, přesto všechno však její výpověď dobře popsala situaci, čemuž ale zprvu vyšetřovatelé nepřikládali význam. Poté následovalo dopadení manželů, rozsáhlé vyšetřování a on se se svými kolegy dozvídal o dalších skutcích, které mohli manželé spáchat.

Byl repitvajícím lékařem jedné exhumované mrtvoly a ve třech případech se podílel na přepracování a novém odborném posouzení třech původních sebevražd, kdy pochybili odborníci z oboru patologie pardubické nemocnice a pražské FN na Bulovce, jelikož závěry jejich pitev neodpovídaly skutečností zjištěným na místě činu a výpovědím obviněných.

U exhumované mrtvoly pana Stanislava Šandy (exhumace byla nařízena dozorovým státním zástupcem podle § 115 odst. 2 tr. řádu téměř rok a půl po vraždě) došli k závěru, nejen díky zevní prohlídce a repitvě zmýdelnatělého těla ve značném stádiu rozkladu, ale i díky výpovědím obou z manželů, že původní posudek, který konstatoval náhlé úmrtí srdečním selháním (např. říká, že jícen a štítná žláza jsou beze změn, ale o nálezů na hrtanu se vůbec nezmiňují), je zcela nesprávný a konstatovali vraždu mechanismem rdoušení. Strašný je i fakt,

ke kterému se doznal Stodola, že zvonil při pohřbu pana Šandy umíráčkem v kostele a účastnil se smuteční hostiny a manželce se chlubil, jak dobře se najedl. Při novém zhodnocení příčiny smrti na základě výsledků původního posudku a lékařské zprávy dalšího poškozeného, tentokrát souseda manželů pana Josefa Maliny, u něhož byl původní závěr pitvy sebevražda oběšením došli taktéž k překvapivému závěru. Poškozený byl před smrtí několikrát uhozen, povalen a zkopán, příčinou smrti bylo udušení zakrytím dýchacích otvorů, k poranění jazyky a hrtanu došlo až posmrtně, tlakem škrtidla. Stodola se později doznal k tomu, že mrtvolu pana Maliny opakovaně věšel ve smyčce z kabelu na trámu půdy jeho domu. Tělo poškozeného se několikrát utrhlo a Stodola se přiznal, že byl velmi vzteklý a se slovy „to nemůžeš, hajzle, viset“ do bezvládného pana Maliny několikrát kopl. Je otřesné, že policistům na místě činu a lékaři, jež tělo ohledával, nebylo divné, jak zhmožděné a krvavé tělo je.

Poslední případem, který nově posuzovali, byl případ starších manželů Antonína a Marie Králových, původně uzavřen jako otrava propan-butanem. Přímoou příčinou mělo být akutní selhání srdeční činnosti a otok mozkové tkáně v důsledku zadušení v prostředí s výrazným nedostatkem kyslíku. Bohužel nebylo možné těla exhumovat, protože byla zpopelněna, a tak museli vycházet jen z písemných podkladů. Znalci z HK došli k závěru, že původní posudek je nesprávný, nebral v potaz ani konstatování znalců z oboru plynárenství, kteří vyloučili, že v prostoru, kde byla těla nalezena, vdechovali zemřelí vzduch se zvýšeným obsahem oxidu uhelnatého. Nemohlo dojít ke vzniku nedýchatelné atmosféry. Nový posudek říká, že příčina smrti obou byla mechanického původu - tzn. uškrcením či zardoušením kabelem pravděpodobně od lampičky. To poté doznali i oba manželé.

Jak kauzu doktor Lacina shrnul se svými kolegy: „Nikdo z nás se s něčím takovým ve své dosavadní praxi neseťkal, zejména co do způsobu aranžování jiné příčiny smrti, případně jiného místa usmrcení, postoje obviněných ke skutkům při prověrkách výpovědí, zacházení se starými lidmi ve smyslu mučivých útrap toho nejhoršího rázu.“ Dodává též: „Uvědomili jsme si, že se v tomto případě nejedná pouze o selhání jednotlivců, které patrně dopomohlo hrůze sériovosti vražd, ale že jde o systémové chyby v resortu zdravotnictví.“ Článek MUDr. Bohumila Skály v Kriminologickém sborníku č. 2 s tímto vyslovuje souhlas. Stále totiž není definováno, který lékař má prohlídku zemřelého provést, a to je otázka v tomto případě asi rozhodující. Je na lékaři, který není soudní lékařem a musí mít pro zhodnocení situace cit, aby konstatoval příčinu smrti a popřípadě zavolal k nalezenému mrtvému tělu orgány Policie ČR. Pokud se něco z toho zanedbá, problém je na světě. Proto chyby, které nastaly v kauze Stodolových, mohly být způsobeny i zhoršujícími se podmínkami v úkonu ohledání ze strany

lékaře na místě nálezů mrtvého. A nejen jimi, jak dodává pan doktor Lacina a vyslovuje závěr, že v tomto případě bylo zřejmé pochybení na straně lékaře patologa a měla by být jinak nastavena kompetence k provádění pitv, v každém případě úmrtí mimo zdravotnické zařízení a při sebemenších nesrovnalostech na místě nálezů mrtvoly a na jejím těle by měla být prováděna zdravotní pitva, avšak soudním lékařem.

Závěrem

Případ manželů Stodolových, jak jsem již zmínila výše, je mimořádný kromě jiného rozsahem, nemohu se jím však zabývat podrobněji, jelikož prostor v mé práci k tomuto tématu byl vyčerpán. Kauza je otřesná, ale na druhé straně zajímavá a poučná zároveň. Pokusila jsem se proto vystihnout pouze místa případu, která mají co dočinění s tématem mé rigorózní práce.

10.1.4 Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 7 k problematice činnosti

soudních znalců z oboru zdravotnictví

Problematikou činnosti soudních znalců z oboru zdravotnictví se zabývala ve svém systémovém doporučení č. 7 z července 2008 (dále jen „systémové doporučení“)¹⁶⁵ mimo jiné Liga lidských práv (dále jen „LLP“).¹⁶⁶ Cílem tohoto systémového doporučení LLP je přispět k reformě systému soudně znalecké činnosti se zaměřením na činnost znalců z oboru zdravotnictví. Jelikož se tato problematika dotýká předmětu této kapitoly mé rigorózní práce, ale i tématu znalců obecně, a já se se závěry LLP ztotožňuji, začlenila jsem výsledky tohoto systémového doporučení právě pod tuto kapitolu.

LLP shrnula systémové nedostatky soudně znalecké činnosti do těchto následujících několik bodů:

- 1.) nesprávné zadávání otázek a další nedostatky ze strany soudů a jiných orgánů

¹⁶⁵ Systémové doporučení ligy lidských práv č. 7 z července 2008, dostupné na: http://www.llp.cz/_files/file/SYSTEMOVE_DOPORUCENI_7.pdf, dne 16.6.2010.

¹⁶⁶ www.llp.cz: Liga lidských práv je česká nevládní organizace, která se zaměřuje na ochranu lidských práv v rozsahu, v kterém tato práva garantuje Listina základních práv a svobod a závazné mezinárodní smlouvy. Liga prosazuje lidská práva pro zvýšení kvality a důstojnosti života, a to za pomoci výzkumu, vzdělávání, vedení strategických právních případů a předkládání argumentů a řešení.

Nedostatky ve vypracovaných znaleckých posudcích jsou v řadě případů způsobeny již postupem orgánu, který vypracování znaleckého posudku zadává. Ze závěrů systémového doporučení vyplývá, že je to především předčasným zadáváním znaleckého posudku bez předchozího úplného zjištění skutkového stavu. Nežádá se též stává, že otázky, které jsou znalci položeny, jej přímo nutí k právnímu posouzení (otázka např. zda pochybení lékaře mohlo mít za následek těžkou ujmu na zdraví ve smyslu § 89 trestního zákona - jedná se o otázku nepřípustnou, jelikož se týká právního hodnocení věci, kterým se orgán činný v trestním řízení snaží přenést odpovědnost za hodnocení věci na znalce). Kriticky se postavil k praxi zadávání a posuzování znaleckých posudků v řízení o způsobilosti k právním úkonům taktéž náleží Ústavního soudu ČR č. II. ÚS 2630/07.¹⁶⁷ Ze systémového doporučení vyplývá, že znalec by měl v každém případě na takové otázky odmítnout odpovědět, měl by být kladen větší důraz na dialog mezi znalcem a zadavatelem posudku ohledně možností znalce dané otázky skutečně zodpovědět a soud by měl dát stranám možnost, aby se k navrhovaným otázkám vyjádřily ještě před zadáním posudku.¹⁶⁸

2.) absence adekvátní kontroly nad činností znalců

LLP shledává za další problematickou otázku v činnosti soudních znalců otázku jejich jmenování a kvalifikace. Současná úprava v zákoně o znalcích a tlumočnících, konkr. v ustanovení § 4 odst. 1 písm. c), je vymezena velice vágně. Změnu měly přinést novely zákona z roku 2003, a taktéž novela z roku 2008. Tyto ovšem nebyly přijaty, proto zůstává hodnocení kvalifikace znalce upraveno nedostatečně.¹⁶⁹

Jak uvádí ve svém systémovém doporučení LLP, i v současném znění zákona o znalcích a tlumočnících, je předvídáno zřízení sborů pro znalecké otázky, které by měly spolupůsobit při jmenování znalců, stanovit odborné předpoklady nutné pro jmenování znalcem, pečovat o zdokonalování zvláštní kvalifikace znalců a dávat podněty pro vědecký výzkum obecných otázek znalecké činnosti. Bohužel v současnosti při Ministerstvu

¹⁶⁷ Postup soudů v tomto posuzovaném případě nese rysy typické pro postup soudů v těchto věcech. Je charakterizován formálním, schématickým pohledem na projednávaný případ, bez snahy o individuální přístup ke každému jednotlivému případu a naprosto nekritickým přejímáním závěrů znaleckých posudků, v nichž jsou formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.

¹⁶⁸ Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 7 z července 2008, str. 4.

¹⁶⁹ Pravomoc odvolat znalce má toliko předseda krajského soudu a ministr spravedlnosti, velká část odpovědnosti leží na soudcích obecně, neboť to jsou právě oni, kdo mají posoudit kvalitu práce znalce v konkrétním případě. Teprve od nich se můžou jednotlivé stížnosti na pozdě či nekvalitně vypracované posudky dostat k předsedům soudu či k ministru spravedlnosti. Problém není ovšem v tom, kdo posoudí činnost znalce, ale podle čeho má jeho kvalitu posoudit. Vzhledem k tomu, že neexistuje oficiální, zákonem zřízená Komora znalců s povinným členstvím, která by stanovila standardy pro činnost znalců v jednotlivých oborech (neřeší mimo jiné ani stížnosti ani pochybení vlastních členů), nelze od soudců očekávat, že budou schopni posoudit, zda znalec použil správné metody, atp.

spravedlnosti existuje toliko sbor pro písmoznalectví a u některých krajských soudů jsou zřízeny sbory pro ekonomiku a dopravu.¹⁷⁰ Je zřejmé, že tento stav je nedostačující. Je tak pouze na soudci v konkrétním projednávaném případě, aby posoudil obsahovou správnost posudku.¹⁷¹ Ovšem sami soudci odbornou správnost posudku přezkoumávat nemohou.

3.) odměňování znalců

Za další problematiku skutečnost v soudně znalecké činnosti LLP shledává v současné výši odměňování znalců. Někteří znalci poukazují na skutečnost, že odměna 350,-Kč za hodinu práce na znaleckém posudku je nedostatečná.¹⁷²

LLP ve svém systémovém doporučení s ohledem na neexistenci širěji akceptovatelného etického kodexu znalce (vlastní etický kodex nemá ani Komora soudních znalců), ani kritéria pro hodnocení znaleckých posudků, rozhodla vytvořit 6 základních kritérií, ke kterým na základě zpracování svého systémového doporučení došla, a která by měla hodnotit kvalitu znaleckých posudků. Jedná se o těchto šest následujících kritérií, se kterými se ztotožňují.

Kritérium č. 1: Rozsah kvalifikace znalce vztahující se k zadanému úkolu

Dle závěrů LLP tato doporučuje, aby znalec na začátku každého posudku uvedl rozsah své kvalifikace, která je relevantní k zadanému úkolu (vzdělání, zkušenosti, praxe, atp.), jelikož i znalci jmenovaní ve stejném oboru či odvětví se mohou při své praxi specializovat na různá témata. Proto by měl mít soud možnost k tomu přihlídnout.¹⁷³

Kritérium č. 2: Odlišný názor znalce

Pokud znalec ve svém oboru zastává menšinový názor na problematiku podstatnou pro posuzovanou otázku, musí to ve svém posudku uvést a tento svůj postup zdůvodnit. Měl by uvést i většinový názor, a taktéž skutečnost, zda existuje více přístupů k dané problematice.

¹⁷⁰ Kolářková, J.: Jednou znalec, navždy znalec, aneb Jak se žije znalcům v Česku. Via Iuris ONLINE, publikováno 1.8.2007, dostupné online: <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=164>, dne 16.6.2010

¹⁷¹ Rozhodnutí Městského soudu v Praze, sp.zn.: 69 Co 415/2007: Důkaz znaleckým posudkem může soud hodnotit jen nepřímou tím, že zkoumá, zda odůvodnění posudku je v souladu s obecnými zkušenostmi a poznatky zda jeho odůvodnění je logické a zda znalec přihlédl ke všemu, co mu bylo k posouzení předestřeno. Hodnocení znaleckého posudku spočívá jen v tom, že se jeví znalec v konkrétním případě jako věrohodný a zda jeho odůvodnění znaleckého posudku odpovídá pravidlům správného myšlení a zda znalec vychází ze zjištění skutečností. Soud nemůže hodnotit obsah znaleckého posudku po stránce jeho správnosti z hlediska oboru, pro který byl znalec ustanoven.

¹⁷² ust. § 17 odst. 1 vyhl. č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících.

¹⁷³ Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 7 z července 2008, str. 8.

Povinnost objektivně uvést většinový názor vyplývá z podstaty neutrálního a nestranného postavení znalce.¹⁷⁴

Kritérium č. 3: Nestrannost

Toto další kritérium by mělo stanovit, že znalec bude muset oznamovat soudu skutečnosti, které mohou ovlivnit jeho objektivitu a nestrannost – vztah k posuzované osobě či obžalovanému, profesní vazba, působení na témže pracovišti, apod. Znalec by měl výslovně v posudku prohlásit, že mu nejsou známy skutečnosti, pro které by mohl být vyloučen. Požadavek nestrannosti vyplývá ze znaleckého slibu a je stanoven též v zákoně o znalcích a tlumočnících (viz § 11, obdobně pro trestní řízení dle § 106 tr. řádu).¹⁷⁵

Kritérium č. 4: Kompletní soupis zdrojů, ze kterých znalec vycházel

Znalec by měl dále dle LLP zřetelně uvést literaturu, ze které čerpal, zda se zabýval též zahraničními zdroji a nejnovějšími poznatky v oboru, dále pak zda čerpá z vlastních zkušeností a znalostí, jaké postupy zvolil, k čemu daný postup slouží, zda existují i jiné postupy, které nevyužil a proč.¹⁷⁶

Kritérium č. 5: Zodpovídání otázky

LLP jako další kritérium stanoví povinnost znalci odpovídat na otázky orgánů činných v trestním řízení přesně a přiléhavě, tj. tak, aby neměl znalec možnost zdlouhavým popisem dojít k závěru, k němuž dojít chce, resp. aby nějakou otázku nevynechal či překročil své kompetence.¹⁷⁷

Kritérium č. 6: Závěry, ke kterým znalec došel

Posledním kritériem, které LLP pro hodnocení kvality posudku stanovila pro znalce stanoví povinnost, aby zcela jednoznačně odpověděl na otázky, které mu byly soudem zadány. Neměl by v žádném případě právně hodnotit věc (ani hodnotit důkazy), jelikož toto znalci nepřísluší. Taktéž by se měl znalec vyvarovat příliš vědeckého vyjadřování a pojmy, které použil, by měl případně vysvětlit, aby byl posudek srozumitelný i laikovi. Právní hodnocení a případnou subsumpci znalceva závěru pod právní normu by měl provést pouze příslušný orgán.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 7 z července 2008, str. 9.

¹⁷⁵ Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 7 z července 2008, str. 10.

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 11.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 11.

¹⁷⁸ Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 7 z července 2008, str. 12.

11 Závěr

Znalecká činnost je a bude, vzhledem k rozvoji věd, techniky, informačních technologií, a na druhé straně stoupající kriminalitě, podstatnou součástí trestního řízení, resp. jedním z nejdůležitějších důkazních prostředků českého trestního procesu. Proto se již řadu let hovoří o změně zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, jak k tomu došlo v roce 2004 na Slovensku zákonem č. 382/2004 Z.z., o znalcích a tlumočnících, a současně též přijetím nového trestního poriadku, tj. zákona č. 301/2005 Z.z., který otázku znaleckého dokazování rozpracovává pro oblast trestního řízení.

Právní úprava znalecké činnosti je v ČR značně rigidní, nejen proto, že klade velké nároky na odbornost znalce, které jsou obligatorním předpokladem výkonu funkce znalce, ale i tím, že je upravena také v rámci trestního řádu, kde jsou závazně stanoveny situace, kdy lze znalce přibírat a v řadě případů není možné, aby soud, resp. orgány činné v trestním řízení, v tom kterém konkrétním případě mohly tuto otázku posoudit samy.

Při zpracování mé práce jsem současně narazila na skutečnost, že článků a odborných publikací na téma znalecké dokazování příliš mnoho neexistuje, popř. jsou pouze součástí jiných okruhů a témat, které souvisejí např. obecně s dokazováním v trestním řízení, a nedávají tak odpovědi na veškeré otázky, které mohou v souvislosti s touto problematikou vyvstat. Tato nejednotnost a roztříštěnost dle mého názoru taktéž podporuje myšlenku přijetí nové komplexní úpravy .

Nejen otázka přijetí nového komplexního předpisu upravujícího problematiku znalecké činnosti je tím jediným, co by úpravu znalecké činnosti v České republice posunulo tím správným směrem a zbavilo současné znalecké dokazování, resp. znalecké posudky, nálepky neobjektivního a „manipulativního“ důkazního prostředku, jehož výsledky v čím dál větší míře reflektují požadavky stran trestního řízení, a to s ohledem na jejich postavení v tom kterém konkrétním případě.

Dle výsledků této práce je zřejmé, že by měl být účelněji a podrobněji rozpracován institut odborného vyjádření, který orgány činné v trestním řízení ve velkém (a stále častěji) využívají při řešení jednodušších, odborných otázek k prokázání méně závažné trestné činnosti. Vhodná by byla ustanovení, která by řešila okolnosti, za kterých bude prioritně a obligatorně tento institut vyžadován, nebo jaké odborné požadavky musí zpracovatel odborného vyjádření mít a jaké musí být specializace. Stejně tak trestní řád nestanoví obsah a formální náležitosti, které by mělo odborné vyjádření mít, neobsahuje popis postupu

zkoumání ani exaktních metod použitých při řešení problému (výsledek zkoumání je tudíž problematické přezkoumat). O jeho vypracování se nevyrozumívá obviněný, popř. obhájce či další osoby.

Zákon též přesně nedefinuje, jak budou orgány činné v trestním řízení postupovat v případě, kdy odborné vyjádření je neúplné, nejasné nebo vnitřně rozporné, tj. jakým postupem je možné v řízení před soudem uvedené vady odstranit. Na tuto otázku nejsou v praxi jednotné názory. Jedni zastávají názor, že uvedené nedostatky lze odstranit tak, že soud vyslechne zpracovatele odborného vyjádření v hlavním líčení, a to v postavení svědka. Někteří naproti tomu souhlasí s možností vyslechnout zpracovatele odborného vyjádření v řízení před soudem k odstranění vad a nedostatků, ale tato osoba by měla být vyslechnuta v hlavním líčení jako znalec ustanovený ad hoc. Další část autorů však zastává ten názor, že vzhledem k charakteru odborného vyjádření jakožto listinného důkazu, by bylo možné vyzvat zpracovatele odborného vyjádření, aby nedostatky odborného vyjádření písemně odstranil, resp. aby zpracoval odborné vyjádření nové. Proto by dle mého názoru měla případná další novela trestního řádu již zcela definitivně tento výkladový problém vyřešit a přiklonit se k některému ze shora uvedených názorů, tj. měla by stanovit, za jakých podmínek a v jakém procesním postavení by bylo možné zpracovatele vyslýchat, vzniknou-li pochybnosti, resp. jaká práva v rámci řízení by tato osoba mohla mít či zda se nebude provádět výslech, nebo zda se zpracovatel odborného vyjádření vyzve k odstranění vad nebo vypracování nového odborného vyjádření. Určení těchto mantinelů by tak mělo odstranit rozpory vznikající v souvislosti s uplatňováním odborného vyjádření, a také průtahy, které maří účel a přínos odborného vyjádření, jež jsou spatřovány zejména v odstranění formalit a zrychlení zodpovídání odborných otázek důležitých pro trestní řízení.

Jak také vyplynulo z mé práce, řada nedostatků týkající se znalecké činnosti, resp. znaleckých posudků, je způsobena již na samém počátku činnosti znalce, tj. souvisí s nesprávným zadáváním otázek ze strany soudů a jiných orgánů, kdy jsou znalci velice často nuceni k právnímu posouzení. Znalec by měl v každém případě na takové otázky odmítnout odpovědět, měl by být kladen větší důraz na dialog mezi znalcem a zadavatelem posudku ohledně možností znalce dané otázky skutečně zodpovědět a soud by měl dát stranám možnost, aby se k navrhovaným otázkám vyjádřily ještě před zadáním posudku.

Za další velice problematické okruhy, které dosavadní úprava neřeší, ale které měla podrobně a komplexně řešit navrhovaná, avšak nepřijatá novela zákona o znalcích a tlumočnících, jsou zejména otázky týkající se zkvalitnění práce znalců, tzn. rozšíření a zpřesnění předpokladů pro jmenování znalců, stanovení přísnějších podmínek pro jejich

činnost a pro jejich vyškrtnutí ze seznamu znalců. Současná úprava v zákoně o znalcích a tlumočnících, konkr. v ustanovení § 4 odst. 1 písm. c), je vymezena velice vágně.

Současná právní úprava neřeší taktéž otázku povinného pojištění odpovědnosti za škodu, způsobenou výkonem znalecké činnosti. Doposud se vychází z obecné odpovědnosti znalce za škodu dle občanského zákoníku. Tato úprava však přináší řadu výkladových problémů a je zcela nedostatečná. Právní úprava by tak měla de lege ferenda zavést pro znalce nově povinnost být po celou dobu výkonu činnosti znalce pojištěni pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem činnosti znalce, jako je tomu i u jiných obdobných profesí jako např. advokáti, exekutoři či daňoví poradci. Tj. mělo by se jednat o objektivní odpovědnost s liberačním důvodem. Shora uvedená povinnost by měla být nastavena tak, že v případě, kdy bude chtít znalec vykonávat činnost dříve, než bude zapsán do seznamu, je nutné, aby měl i smlouvu o pojištění uzavřenu dříve. Mělo by tak platit pravidlo, že pojištění musí vždy předcházet zahájení znalecké činnosti. Pro poškozené by tak měla tato úprava do budoucna znamenat, že se bez problému domohou náhrady škody z pojištění znalce.

Do budoucna by se též nemělo zapomenut upravit otázku dohledu nad znaleckou činností, kdy i novela nově navrhovala uložení povinnosti znalci zúčastnit se ověření odborné způsobilosti, pokud se vyskytnou o jeho odborné způsobilosti pochybnosti. Stejně tak bych podpořila začlenění povinnosti znalců celoživotně se vzdělávat, jelikož znalecká činnost je vysoce kvalifikovaná odborná činnost, která vyžaduje neustálé obnovování vědomostí a dovedností v souladu s rozvojem oboru a vědeckých poznatků.

Za neméně důležité považuji, aby de lege ferenda bylo uvažováno o odstranění současného zcela nepřijatelného stavu v oblasti znaleckých ústavů, kdy do seznamu ústavů jsou zapisovány soukromoprávní subjekty, aniž by bylo zkoumáno, jaké konkrétní osoby budou zpracovávat znalecké posudky, a byla tak lépe kontrolována odpovědnost jednotlivých osob za vypracování znaleckého posudku.

Pokud bych se měla vyjádřit k okruhům, které spatřuji v souvislosti se současnou právní úpravou znaleckého dokazování, za zcela zásadní a velice přínosné, tak to je přijetí novely č. 265/2001 Sb., která provedla celou řadu změn. Jednou z nejpodstatnějších je změna ustanovení § 89 odst. 2 tr. řádu, která doplnila chybějící úpravu z hlediska možnosti stran trestního řízení důkaz vyhledat, předložit nebo navrhnout jeho provedení. Tato nová úprava vytvořila předpoklad, aby v praxi ustaly diskuse zpochybňující oprávnění obviněného a jeho obhájce týkající se vyhledání důkazů.

Další změnou je pak zcela nové zakotvení § 110a tr. řádu, jež výrazným způsobem posiluje účast obhajoby na dokazování. Předloží-li podle tohoto ustanovení obhájce znalecký

posudek se všemi zákonem stanovenými náležitostmi a bude-li obsahovat také doložkou znalce, že si je vědom následků v případě nepravdivého znaleckého posudku, orgán činný v trestním řízení musí postupovat stejně, jako by se jednalo o znalecký posudek vyžádaný orgánem činným v trestním řízení. Procesně pak má tento posudek stejnou váhu.

V případě rozporných posudků podaných oběma stranami, jež jsou neslučitelné ve svých závěrech, lze prioritně použít posudek ústavu podle ustanovení § 110 tr. řádu, popř. opět použít institut zastavení trestního řízení státním zástupcem již v přípravném řízení nebo zproštění obžaloby předsedou senátu v hlavním líčení na základě zásady v pochybnostech ve prospěch obviněného.

Další neméně důležitou změnou je možnost obhajoby provést důkaz výslechem znalce a povinnost předsedy senátu vyhovět provedení důkazu (s určitými výjimkami), zejména jde-li o provedení důkazu k návrhu obhajoby či jí opatřený nebo předložený (§ 215 odst. 2 tr. řádu). Dané ustanovení řeší i situaci, kdy o provedení výslechu požádají obě strany. V tomto případě rozhoduje předseda senátu.

Novela znamená ohromný přínos z hlediska možnosti účasti obhajoby na dokazování a konečně zlomila dogma, jež zde po třicet let praxe v dokazování panovalo. Dokazování a obstarávání důkazů tak už není právem a povinností pouze orgánů činných v trestním řízení, ale přináší stejnou možnost každé ze stran trestního řízení a stejnou procesní váhu jejich důkazům. Naplňuje tak konečně zásadu materiální pravdy ve všech jejích aspektech.

Obecně lze shrnout, že je právní úprava znalecké a tlumočnické činnosti v České republice s ohledem na velké množství znaleckých oborů, odvětví a jazyků, které se diametrálně odlišují, velmi komplikovaná, přesto o ní lze hovořit jako o „funkční a nadčasové“, jelikož je podle ní i po tolika letech od jejího vzniku, stále postupováno. Ovšem stejně jako v jiných oblastech lidské činnosti, dochází i v této oblasti k neustálému vývoji a pokroku, a na toto měla reagovat navrhovaná novela zákona o znalcích a tlumočnících, která měla přispět ke zkvalitnění práce znalců a tlumočnicků a zejména měla odstranit nedostatky platné právní úpravy v oblasti činnosti znalců a tlumočnicků, pramenící zejména z doby přijetí této právní úpravy (tedy z roku 1967).

Ovšem ani přes její případné přijetí ve verzi, jak byla předložena, by stále neřešila otázku týkající roztržičnosti právní úpravy znalecké činnosti v ČR do několika právních norem různé právní síly. Proto by dle mého názoru tento fakt způsoboval i do budoucna řadu výkladových problémů.

Předmětná problematika si proto zaslouží větší prostor nejen v rámci případné novelizace zákona o znalcích a tlumočnících a trestního řádu, ale i ostatních právních

předpisů, jejichž ustanovení by na sebe vzájemně navazovala a vzájemně se doplňovala. Podkladem, resp. příkladem pro zpracovatele nové právní úpravy znalecké činnosti v ČR by mohla být např. úprava znalecké činnosti na Slovensku, jelikož účel a chápání práva jako takového je nám velmi blízký, nejen díky společné minulosti, podobnosti kultur, mentalitě a jazyku, ale i podobnému společenskému a politickému vývoji. V mnoha jednotlivých právních odvětvích máme společný základ, nejinak je tomu i v oblasti trestního práva a úpravě znalecké činnosti.

12 Cizojazyčné resumé - Summary

Evidence in a trial is aimed particularly to proper ascertainment whether the event in respect of which the indictment was submitted by the prosecuting attorney really happened, in which manner and who has committed it. In view of the fact that the event occurred in the past, the investigative, prosecuting and adjudicating bodies cannot acquaint with it directly (i.e. in a way that they would watch the event themselves). Therefore they have to use other indirect facts that may clarify the given event retrospectively. Ascertainment of all circumstances that are material for the judgment occurs through evidence.

The quality of the evidence determines the scope and correctness of the fact finding, which substantially affects particularly the final judgment on merits. Evidence must aim to the determination how the event really happened. In words of legislation, those facts of the case should be found, in respect of which no reasonable doubts have arisen, in the scope that is necessary for the judgment. The Czech criminal procedure uses a number of means of evidence, one of which consists in expert evidence, or more precisely, an expert report requested in a situation when expertise is needed for clarification of a fact that is material for the criminal proceedings, and due to the complexity of the considered issue an expert opinion is insufficient. In such a case the investigative, prosecuting and adjudicating bodies involve an expert in the proceedings, by means of a measure.

An expert is a party different from the parties to the case and the investigative, prosecuting and adjudicating bodies, and, at the same time, an expert is an entity with special expertise and experience. All of this is the reason why these bodies appoint experts to clarify material and many times decisive issues in respect of the judgment on merits. The position of experts in the Czech criminal procedure is currently determined by three basic rules: Act No. 141/1961 Sb.¹⁷⁹, on criminal court proceedings (The Criminal Procedure Code), which regulates, without limitation, the procedure of involving or appointing an expert and the position of experts in criminal proceedings. The provision of Section 111 of the Criminal Procedure Code then refers to other legal rules, which further elaborate the given problems, i.e. Act No. 36/1967 Sb., on experts and interpreters, as amended, which specifies the appointment and removal of experts and interpreters, performance of expert and interpreting activities and essential principles of remuneration of experts and interpreters, and further, Decree No. 37/1967 Sb., on implementation of the Experts and Interpreters Act, as amended

¹⁷⁹ The Collection of Laws of the Czech Republic.

by Decrees Nos. 11/1985 Sb., 184/1990 Sb. and 77/1993 Sb., which provides for further details.

Thus, with respect to the above-mentioned facts, the legal regulation of expert activity in the Czech Republic seems to be very incomprehensive, as it is fragmented into several legal rules with different legal force. Moreover, it is characterised by a large degree of rigidity, not only due to the fact that it makes great demands on specialization of experts, which are the obligatory prerequisites of the performance of the expert's function, but also by the fact that it is regulated also within the Criminal Procedure Code where the situations when the appointment of experts is possible are obligatorily determined, and, in many cases, it is impossible for the court, or the investigative, prosecuting and adjudicating bodies, to consider this point themselves in the respective particular case.

Nevertheless, not only the issue of adoption of a new comprehensive regulation on the problems of expert activity is the only thing that would push the regulation of the expert activity in the Czech Republic in the proper direction and free the expert evidence, or expert reports, of the label of non-objective and "manipulative" means of evidence the results of which increasingly reflect the demands of the parties to criminal proceedings, with respect to their position in the respective particular case. An institute of expert opinion should be much better developed, which is used by the investigative, prosecuting and adjudication bodies to a large extent and with increasing frequency in resolving more simple expert issues in order to prove less serious crimes. Such provisions would be advisable that would deal with the circumstances under which this institute will be preferably and obligatorily requested, what subject-matter and formal elements it should have and what expert requirements the author of the expert opinion himself must have. Neither the law exactly defines how the investigative, prosecuting and adjudicating bodies should proceed if the expert opinion is incomplete, confused or intrinsically inconsistent, i.e. how the mentioned defects can be excluded in proceedings before court.

Other very problematic areas, not dealt with by the existing regulation, include, without limitation, the issues referring to improvement of the quality of the experts' work, i.e. extension and specification of the prerequisites for appointment of experts, setting of stricter conditions for their activity and their striking out from the register of experts. Neither the applicable legislation deals with the issue of compulsory liability insurance in respect of damage caused by performance of expert activity. So far, the general liability of an expert for damage according to the Civil Code is applied. However, this regulation brings a number of interpretative problems and is wholly insufficient. In the future, the issue of supervision over

expert activity should not be neglected if some doubts about an expert's competence arise. I would appreciate the incorporation of the duty of perpetual education of experts, as the expert activity is highly qualified professional activity, which demands constant renewal of knowledge and skills in accordance with the development of the specialisation and scientific knowledge. In my opinion, no less important is, according to designed law, considering the elimination of the existing, completely unacceptable situation in the area of expert institutes, where private entities are entered in the register of institutes without checking what particular persons will draw up expert reports, so that the liability of the individual persons for expert reports can be better supervised.

The regulation of expert activity in Slovakia, for instance, could be a source, or an example, for the author of the new legal regulation of expert activity in the Czech Republic, as the purpose and understanding of law as such is very close to us, not only thanks to our common past, similarity of cultures, mentality and language, but also due to similar social and political development. We have a common basis in a number of individual legal branches, and the same applies to the area of the criminal law and regulation of expert activity.

13 Použitá literatura

Publikace

1. Bílý, J.: Právní dějiny na území ČR. 474 s. Praha: Linde, a.s., 2003, ISBN 80-7201-429-3.
2. Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. 874 s. Praha: ASPI, a.s., 2008, ISBN 978-80-348-5.
3. Čentěš, J. a kol.: Trestný poriadok s komentárom. 696 s. Vyd. Eurokódex, Žilina, 2006.
4. Fenyk, J., Havlík, T., Růžička, M.: Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu řízení 1918-2004. Vydání druhé. Praha: C.H.Beck, 2004, ISBN 80-7179-880-0.
5. Husár, E. a kol.: Trestné právo procesné. 2. prepracované vydanie. 279 s. Vydavateľství IURA EDITION, spol.s.r.o., Bratislava, 2001, ISBN 80-89097-04-1.
6. Chmelík, J. a kol.: Místo činu a znalecké dokazování. 303 s. Vyd. a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2005, ISBN 80-86898-42-3.
7. Chmelík, J.: Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. 172 s. Praha: Linde, a.s., 2001, ISBN 80-7201-265-7.
8. Ivor, J. a kol.: Trestné právo procesné. Prvé vydanie. 993 s. Vydavateľství IURA EDITION, spol. s.r.o., Bratislava, 2006, ISBN 80-8078-0101-X.
9. Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. 607 s. Vydavateľství IURA EDITION, spol. s.r.o., Bratislava, 2006, ISBN 80-8078-099-4.
10. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 5. vydání. 749 s. Praha: Linde, a.s., 2007, ISBN 978-80-7201-630-3.
11. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 3. vydání. 831 s. Praha: Linde, a.s., 2008, ISBN 978-80-7201-696-9.
12. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. 896 s. Praha: Leges, 2009, ISBN 978-80-87212-24-0.
13. Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 26. aktualizované vydání. 1136 s. Praha: Linde, a.s., 2008, ISBN 978-80-7201-731-7.
14. Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, 1216 s. ISBN 978-80-87212-22-6.
15. Malý, K.: České právo minulosti. 1. vydání. 269 s. Nakladatelství Orac, s.r.o., Praha, 1995, ISBN 80-85903-01-6.
16. Minárik, Š. a kol.: Trestný poriadok. Stručný komentár. Prvé vydanie. 1302 s. Vydavateľství IURA EDITION, spol. s.r.o., Bratislava, 2006, ISBN 80-8078-085-4.

17. Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní. 2. přepracované vydání. 1124 s. Praha: C.H.Beck, 2003, ISBN 80-7179-678-6.
18. Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, 1211 s. ISBN 978-80-7179-572-8.
19. Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J. : Kriminallistika. 2. přepracované a doplněné vydání. 583 s. Beckovy mezioborové učebnice C.H.Beck, Praha, 2004, ISBN 80-7179-878-9.
20. Musil, J.: Některé otázky znaleckého dokazování v trestním řízení a teorie kriminalistické expertizy. 92 s. Acta Universitas Carolinae, UK, Praha, 1974.
21. Kolektiv autorů: Soudní lékařství. 1. vydání. 606 s. Grada Publishing, spol.s.r.o., Praha, 1999, ISBN 80-7169-728-1.
22. Prokejšová, M.: Dokazovanie a jednotlivé dôkazné prostriedky v trestnom procese (s praktickými príkladmi). I. vydanie. 107 s. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, ISBN 978-80-7160-279-8.
23. Straus, J. a kol.: Úvod do kriminalistiky. 175 s. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2004, ISBN 80-86473-82-1.
24. Šámal, P. a kol.: Trestní řád, komentář díl I. 6. vydání. 1525 s. Praha: C.H.Beck, 2008, ISBN 978-80-7400-043-0.
25. Kriminalistický sborník, č.2, ročník XLIX. Kriminalistický ústav Praha, Policie ČR, 2005.

Články z odborných časopisů

1. Bašný, A.: K možnosti vyšetření duševního stavu pachatele před zahájením trestního řízení. Trestněprávní revue, 2004, č. 12, str. 345-347.
2. Heinz, R.: Znalecké dokazování. Trestní právo, 2009, č. 7-8, str. 19-24.
3. Jánský, A.: Zamyšlení nad slabinami právní úpravy znaleckého. Trestní právo, 2004, č. 1, str. 9-14.
4. Jelínek, J.: Nad jednou aktuální otázkou dokazování v trestním řízení. Socialistická zákonost, 1982, č. 30, str. 547-552.
5. Křístek, L., Karbol, L.: Novela zákona o znalcích, Právní rádce, 2009, č. 8, str. 53-58.
6. Pleskot, J.: Postup při prověřování náhlého úmrtí z pohledu soudního znalce. Policista, 2006, č.9, str. 38-39.
7. Polcar, M., Nesvadba, V.: Neodkladné a neopakovatelné úkony. Trestní právo, 2003, č. 1, str. 9-17.
8. Růžička, M., Zezulová, J.: K problematice vzájemného vztahu znaleckého posudku

- a odborného vyjádření po novele trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb.
Trestněprávní revue, rok 2004, č.9, str. 256-263.
9. Růžička, M.: K problematice přibírání znalců po novele trestního řádu provedené zákonem č. 274/2008 Sb. Státní zastupitelství, 2009, č. 5, str. 12-18.
 10. Šámal, P.: Trestní zákoník a naplňování funkcí a základních zásad trestního práva hmotného. Bulletin advokacie, 2009, č.10, str. 22-36.
 11. Telec, Ivo: Právní postavení znalců a tlumočnicků. Právní rádce, 2009, č. 10, str. 4-13.
 12. Vantuch, P.: Znalecké posudky vyžádané obhajobou. Právní rádce, 2002, č. 4, str. 26-30.
 13. Vantuch, P.: K znaleckým posudkům vyžádaným obhajobou po novele trestního řádu. Bulletin advokacie, 2002, č. 4, str. 32-41.
 14. Vantuch, P.: K znaleckým posudkům předloženým stranou a k výsledku jejich zpracovatele. Trestní právo, 2003, č. 5, str. 19-24.
 15. Vantuch, P.: Odborná vyjádření či znalecké posudky? Právní rádce, 2003, č. 6, str. 55-59.
 16. Vantuch, P.: Vyhledávání a předkládání důkazů obhájcem (advokátem) v přípravném řízení. Bulletin advokacie, 2005, č. 7-8, str. 29-35.
 17. Vantuch, P.: Může předseda senátu vyzvat obhájce, aby provedl důkaz, který navrhla strana obhajoby? Trestněprávní revue, 2004, č. 8, str. 235-240.
 18. Zeman, P.: Dokazování v českém trestním řízení po roce 1990 očima soudců a státních zástupců. Trestněprávní revue, 2009, č. 6, str. 178-183.

České právní předpisy

1. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.
2. Ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR.
3. Zákon č.141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění.
4. Zákon č.141/1961 Sb., trestní řád, ve znění před novelou provedenou zákonem 256/2001Sb.
5. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění.
6. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, účinný k 1.1. 2010.
7. Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění.
8. zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, v platném znění.
9. Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, v platném znění.
10. Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, v platném znění.
11. Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, v platném znění.
12. Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, v platném znění.

13. Zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání.
14. Zákon č. 182/2006 Sb., insolvenční zákon, v platném znění.
15. Zákon č.361/2000 Sb., o pozemních komunikacích, ve znění pozdějších předpisů.
16. Vyhláška č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění p.p.

Slovenské právní předpisy:

1. Zákon č. 300/2005 Z.z., Trestný zákon, ve znění zák. č. 650/2005 Z.z.
2. Zákon č. 301/2005 Z.z., Trestný poriadok.
3. Zákon č. 382/2004 Z.z., o znalcích, tlumočnících a překladatelích a o změně a doplnění pozdějších předpisů.
4. Vyhláška č. 490/2004 Z.z., kterou se vykonává zákon o znalcích, tlumočnících a překladatelích a o změně a doplnění pozdějších předpisů.

Webové stránky

1. Růžička, M.: Znalecká činnost ve vztahu k trestnímu řízení, [online], dostupné z: <http://www.ustavprava.cz/ustav-nabizi/zapisy-znalcu/odborna/cinnost-1/>, dne 16.6.2010.
3. oficiální stránky českého soudnictví, [online], dostupné z: www.justice.cz, dne 16.6.2010.
4. statistiky Ministerstva vnitra [online], dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-situace-dokumenty.aspx>, dne 16.6.2010
5. Komora soudních znalců, [online], dostupné z: <http://www.znalci-komora.org/>, dne 16.6.2010.
6. Kratěna, J.: Postavení znalců v ČR, [online], dostupné z: <http://209.85.135.132/search?q=cache:e8EyUhd6AfgJ:www.expertise.ru/documents/Konference/15.doc+Krat%C4%9Bna,+Jind%C5%99ich.+Postaven%C3%AD+znalc%C5%AF+v+%C4%8CR.+In+Stavebnictv%C3%AD+a+nemovitosti:+soudn%C3%AD+expert%C3%ADza+a+oce%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD&cd=4&hl=cs&ct=clnk&gl=cz&client=firefox-a>, dne 16.6.2010.
7. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, Patologie a soudní lékařství, činnost v roce 2003, [online] , dostupné z: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=patolog®ion=100&kind=21&mnuid=6200, dne 16.6.2010.
8. Suchánek, J., Šňupárek, Z.: Pitva jako zdroj identifikačních informací. Kriminalistika, 2003, č.1, [online], dostupné z:

http://web.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2003/03_01/pitva.html,

dne 16.6.2010.

9. Kolářková, J.: Jednou znalec, navždy znalec aneb Jak se žije znalcům v Česku? Via Iuris [online], publikováno 1.8.2007, dostupné z:

<http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=164>, dne 16.6.2010.

10. Liga lidských práv: Systémové doporučení č. 7 - Problematika činnosti soudních znalců v oboru zdravotnictví, [online], dostupné z:

<http://www.llp.cz/cz/systemova-doporuceni/systemove-doporuceni-c-7-p7>, dne 16.6.2010.

11. Mareš, M.: Proč je ČR státem soudních znalců? [online], dostupné z:

<http://jinepravo.blogspot.com/2008/04/pro-je-r-sttem-soudnch-znalc.html>, dne 16.6.2010.

System právních informací ASPI od firmy Wolters Kluwer ČR, a.s., se sídlem U Nákladového nádr. 6, 130 00 Praha 3, stav k 5/2010.